

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XII BINDS 1. AARG.

1945

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN • KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1945

Uddrag af Historisk Samfunds Regnskab for 1945

Indtægter:

A	Kassebeholdning og Renter	Kr.	193,71
B	Tilskud	„	730,00
C	Kontingenter	„	3348,50
D	Salg af Aarbøger o. l.	„	502,90
E	Møder	„	66,35
F	Diverse	„	3,00
			<hr/>
			Kr. 4844,46

Udgift:

A	Aarbogens Trykning, Clicheer o. l. ...	Kr.	2601,15
B	Forfatterhonorarer	„	552,00
C	Udsendelsesudgifter	„	557,90
D	Administration	„	360,00
E	Møder	„	169,97
F	Telefon, Porto etc.	„	70,09
G	Diverse	„	260,27
			<hr/>
			Kr. 4571,38
	Kassebeholdning	„	273,08

Balance Kr. 4844,46

Det attesteres herved, at ovenstaaende Regnskab er i Overensstemmelse med Bilag og Kassebog. Kassebeholdning og Sparekassebøger er forevist os.

Holbæk, den 23. Februar 1945.

E. Christophersen.

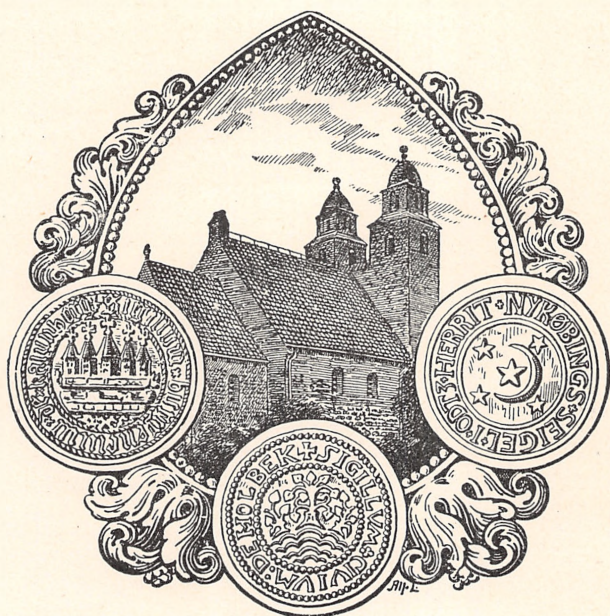
Tilly.

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XII BINDS 1. AARG.

1945

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN

HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1945

INDHOLD

	Side
(†) Vilh. Bruhn: LANDVÆSENSELEV HOS OTTO LA- WAETZ	5
Kommunelærer R. Nielsen, Næstved: SEJERØ KIRKEBØGER	27
fhv. Postbud Viggo Akselbo, Vig: VIG OG ASMINDERUP SOGNES ARBEJDERFORENING	42
Anders Gommesen, Bertel Madsen og Bent Rasmussen: DEN AANDELIGE VÆKKELSE PAA SAMSØ I DET 19. AARHUNDREDE (fortsat fra Aarb. 1944)	48
(†) J. J. Fyhn: KIRKERNE I NØRRE JERNLØSE OG KVANDLØSE	85
Højskolelærer Jens Peter Jensen, Høng: DEN FØRSTE FOLKEHØJSKOLES BEGYNDELSE I HOLBÆK AMT	121
Malerinde Andrea E. Sørensen, L. Grandløse: AFTÆGTSFOLK	138
Kommunelærer Albert Thomsen, Holbæk: POTTEMAGERE I HOLBÆK GENNEM 300 AAR	144
Tudestenen i Eskilstrup	187
Fortegnelse over fredede Bygninger i Holbæk Amt	189
Litteraturoversigt	191
Historisk Samfund i 1943	192

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Forp. **F. Lunn**, Strentebjerg, Knabstrup, Formand; Højskolelærer **Jens Peter Jensen**, Høng, Næstformand; Kommunelærer **Albert Thomsen**, Holbæk, Sekretær og Kasserer; Forstanderinde Frk. **Signe Wiggers Hansen**, Holbæk, Leder af Ekspeditionen; Postmester **Paludan-Müller**, Nykøbing; Maleren **Troels Trier**, Vallekilde, Tandlæge **Thorkil Sestoft**, Kalundborg; Skolebestyrer **Eskild Nylev**, Uby; Lærer **Bent Rasmussen**, Tranebjerg.

Redaktionsudvalg: J. P. Jensen, Troels Trier og Albert Thomsen (Fmd.).

Foredragsudvalg: Frk. Wiggers Hansen, Sestoft og Lunn (Fmd.).

TILLIDSMÆND

som godhedsfuldt har lovet hver i sin Kreds at varetage Historisk Samfunds Interesser:

Gislinge: Gartner Grodal.

Kundby: Gaardejer Jacob Madsen.

Føllenslev: Gaardejer Vilh. Larsen.

Vørslev: Murermester Thorvald Jacobsen.

Eskebjerg: Proprietær Thorning.

Tømmerup: Tømremester Hans Olsen.

Aarby: Lærer J. Nielsen.

Stenstrup: Gaardejer Engelbr. Nielsen.

Gudmindrup: Gaardejer Jacob Jacobsen.

Tølløse: Sognefoged N. P. Nielsen.

Sæby: Købmand Justesen.

Gørlev: Førstelærer Hegelund, Ulstrup.

Reerslev: Lærer Hansen.

Kallerup: Frk. Bodil M. Jørgensen.

Tranebjerg: Lærer, Red. Bent Rasmussen.

Asnæs: Skomagermester Karl Madsen, Høve.

Buerup: Lærer Hilarius Nielsen.

Faarevejle: Plantør Aasklint.

Ruds Vedby: Førstelærer, Amtsskolekons. Ch. Lauritzen.

Forsinge: Gdr. L. Andersen.

Rørby: Gdr. Jens Pedersen, Uggerløse.

Svebølle: Stationsforst. Kramhøft.

LANDVÆSENSELEV HOS OTTO LAWAETZ

Af Proprietær Vilh. Bruhns Erindringer.

Ved Forst. F. Elle Jensen, Skals.

VILHELM BRUHN, f. 1847 i Næstved, var Søn af daværende Premierløjtnant ved Dragonerne, senere Oberst C. J. Bruhn, og henlevede sin Barndom i København og Aarhus, hvor Faderen gjorde Tjeneste. Efter sin Konfirmation kom han i Landvæsenslære, først hos Forpagter Lawaetz paa Kalundborg Ladegaard, siden hos Proprietær Holm paa Ubberupgaarden, var derefter Forvalter flere Steder, men købte saa 1872 Gaarden »Constantia« ved Grenaa, senere en anden Ejendom paa Viborgeggen. Han døde 1937 paa Vindumovergaard ved Bjerringbro. Af hans efterladte, overordentlig livfuldt fortalte Erindringer hidsættes nedenfor Skildringen af hans Ophold $\frac{7}{8}$ 1864— $\frac{1}{8}$ 1865 hos Otto Lawaetz¹⁾.

... Jeg blev ikke modtaget med noget større Ceremoniel. I Forstuen anbragte jeg mit Tøj paa en Knagerække, hvorunder stod en lang, lav Kasse, inddelt i mange smaa Rum som Hønsereder; de viste sig senere at være til de respektive Ejeres Træsko — meget praktisk. Derefter bankede jeg paa Døren og traadte ind i en stor Stue, tarveligt men pænt møbleret, med Klaver; hvad der særlig tiltrak sig min Opmærksomhed var to Akacietræer i store grønmalede Baljer, begge i Mandshøjde — pragtfulde. Mens jeg stod og betragtede dem, gik Døren op, og en Kvindeskikkelse

1) Otto Lawaetz (1829—1914) var født i Holsten, men overtog 1849 efter sin Fader forskellige Mejeriforpagtninger i Jylland, som udvidedes med lignende paa Sjælland. 1860 forpagtede han Kalundborg Ladegaard, som han købte 1887. Han var en af sin Tids mest indsigtfulde og ansete Landmænd, og han øvede i Tale og Skrift stor Indflydelse paa Landbrugets Udvikling.

viste sig, hun var sandelig ikke prægtig at skue, og var det Modellen paa det øvrige kvindelige Personale, syntes det ikke lovende, hun lod til at være sammenføjjet af Trekanter, alt var spidst og kantet, og med en Stemme saa kold bød hun mig ind i Spisestuen.

Her traf jeg først »Grossmutter«, Hr. Lawaetz' Moder¹⁾, en elskelig gammel Kone med et inderlig mildt Øje, som dog synes at fortælle om megen Sorg, men ogsaa om Fred, samt Husfruen²⁾, der var noget af det blideste og venligste, man kunde tænke sig, omgivet af tre Smaapiger og en Dreng. Sproget i Familien var Tysk, men ellers upaaklageligt Dansk i Tiltale. Saa kom Forpagterens Broder Carl, der i daglig Tale gik under Benævnelsen »Kollavetten«, fordi alt, hvad der hørte under Kvæget, sorterede under ham; det var en underlig tør Fyr, der talte i afbrudte Sætninger med tysk Betoning, men ellers viste sig som flink og dygtig. Forpagteren selv kom nu, over Middell i Højde, slank og mørk, med alvorlige og noget strenge Træk og Øjne; han hilste paa mig uden nogen særlig Bemærkning eller Velkomst. ,

Saa fik jeg anvist mit »Værelse«. Man kom til det gennem en Port, hvorfra en Trappe gik op til anden Sal; derfra førte atter en Trappe op til de store Kornmagasiner, og under den, skilt fra Gangen ved en Bræddevæg, laa det. Der var ingen Kakkellovn, kun et Vaskebord og en Stol, men i Stueetagen var et rigtigt Værelse med et Bord, en gammel graa Sofa, nogle Stole og en Kakkellovn, hvori 3 à 4 Tørv laa og osede. Hundekoldt var det, da det ogsaa laa lige ud til den aabne Port; det var til fælles Afbenyttelse for de betalende Elever, hvoraf der foruden mig var to.

Til Aften blev vi budt ind til Forpagterens, hvor der serveredes med Byggrød og Mælk, intet videre, hvorefter Pigerne, Jomfruen og vi andre anbragtes efter Rangfor-

1) Sophie Magdalene, f. Siegmund.

2) Charlotte, f. Burchardi.

ordning langs den ene Væg, Grossmutter og Fruen i Sofaen bag det runde Bord. Forpagteren læste nu et Stykke af en Andagtsbog, efter at en Salme var sunget, derefter rejste alle sig, mens han bekendte Troen og bad en Bøn, hvorpaa der sagdes god Nat, og hver søgte til sit. Denne Andagt var noget aldeles fremmed for mig, men naar jeg saa paa Lawaetz under Aftenbønnen, da fik jeg se et Par Øjne, som lyste og brændte af Inderlighed og Tro; det glemmer jeg aldrig; det gav et helt andet Indtryk af ham, end da han modtog mig saa fremmed.

Træt af de mange forskellige Indtryk krøb jeg i den iskolde Seng, men sove kunde jeg ikke, saadan frøs jeg, og idet jeg vendte og drejede mig, skiltes Sengen, og jeg laa paa Gulvet; det var højst ubehageligt. Ved Skinnet af en Tællepraas, jeg med megen Møje fik tændt, kunde jeg se Ødelæggelsens Vederstyggelighed; alt sejlede, da en Vandkande ogsaa var væltet, og det viste sig saa, at Sengen kun holdtes sammen ved Kroge, det var dem, jeg havde stødt af, og saa laa hele Redeligheden paa Gulvet. Jeg maatte saa se at redde, hvad reddes kunde og krybe ind mellem Dynerne, som for øvrigt var meget ordentlige.

Kl. 5 blev der purret ud. Det var en kold Omgang at komme op, det spildte Vand var frosset, Væggene og Loftet tindrede i det blafrende Lys fra Praasen af Rim, saa det gjaldt om i en Fart at komme i Tøjet og stille i Stalden. Der stod Hestene i to lange Rækker, det hele oplyst af et Par Olielygter; Kommandoen førtes af Forkarlen Hans Jensen, nærmest en Kæmpe at se paa, men stilfærdig og ikke af mange Ord; han tildelte mig et Par gamle Dyr nederst i Rækken og betroede mig et Strigletøj. Naar Øgene var vel striglet, skulde Selerne paa, men først skulde Dyrene vandes, idet jeg skulde følge Trup, trækkende bag efter de andre i en lang Række til Vandtruget i den anden Ende af Gaarden, hvor Staldkarlene hev i Pumpestangen; det var en kold Tur i Sne og Frost. Imens rensede to Mand med en Hest og en Sluffe Staldene.

Saa op at vaske sig i det iskolde Vand og ned i Spisestuen, hvor Familien var samlet om det runde Bord, og alle stod op ved hver sin Stol i den sædvanlige Rangforordning. Forpagteren bad en Bøn, inderligt og oprigtigt, men paa Tysk — det virkede meget stødende nu i Krigstiden. Vi fik noget, der kaldtes Kaffe, men heldigvis kun en lille Kop, den var slemt bitter, men det hjalp, at der var fortræffeligt Smør og Rugbrød og en stor Kande dejlig kogt Sødme, saa det gjaldt om at sluge Kaffen i en Fart og kile paa Mælken.

Saa heraus og i Arbejdstøjet. Kl. 7 rykkede vi ud, og Ve den, der ikke var færdig til at følge Hans Jensen, naar han trak sine Heste ud, der som alle de andre var i god Stand. Vi spændte for og kørte ad en lang Bakke op i Marken, det var helt mørkt, og Frosten bed, saa Sneen peb under Hjulene. Vort Arbejde bestod i at køre Tjørn, der var fældet paa det store Hovdige, hjem til Mejeribrændsel; det var meget ubehageligt, da de mange Torne var belagt med Sne og Is, og stort Læs skulde vi have. Det kneb med at faa Fodfæste mellem de knudrede og frosne Grene, det gik da ogsaa galt for mig, idet en Gren smuttede for Foden, og jeg gik baglæns over og hængte med Hovedet ned mellem Hestene, der dog forholdt sig rolige. Selv kunde jeg ikke hjælpe mig op, men Folkene kom til Undsætning, og saa gik det igen, til vi Kl. 11 $\frac{3}{4}$ holdt med Hestene ved Vandtruget.

Ved Middagsbordet var Placeringen den samme som om Morgenen, og Lawaetz holdt den samme Bøn paa Tysk, og saa kilede vi paa den jævnt gode Mad. Kl. 1 skulde vi atter stille i Stalden og fortsætte Arbejdet til Kl. 5, da vi spændte fra i Halvmørke. Jeg var saa naiv at tro, at jeg skulde spise min Mellemmad i Spisestuen, men blev af »den trekantede« belært om, at Eleverne spiste i Elevstuen, hvorpaa hun gav mig en Tallerken med to Stk. Rugbrød med Mejeriost og Pølse, og saa vandrede jeg over Gaarden til det uhyggelige, kolde Værelse, hvor de svovlede,

osende Tørv laa og ulmede. Kl. 7 mødte vi igen i Spisestuen til Mælkegrød, som var god nok, og forsvandt atter for at møde til Aftenandagten senere. Efter den ret strenge Dag var jeg ikke særlig oplagt, — men jeg holdt dog Øjnene aabne ved at se paa Lawaetz, hvor inderligt han selv var med i Bøn og Sang.

Saa var den første Dag som Elev tilende, den svarede jo ikke ganske til min Forventning om Landvæsenets Herlighed, men Tid til at reflektere derover fik jeg ikke, for jeg faldt straks i Søvn og sov, til der atter purrede Kl. 5. Det var en kold en at komme ud af Reden — ja, det kan man godt benævne den, for Madras var der ikke i Sengen, men et godt Lag Halm, som nu strittede ud til alle Sider — saa det var ligefrem rart at komme ned i den lune Stald og færdes mellem Folkene; det var mest Husmænd, flinke og godlidende, som jeg altid kom godt ud af det med.

I Spisestuen fik jeg lidt Tid til at se mig om, inden vi gik til Bords, og det var ganske morsomt at se den Opmarsch af Kaffekander i alle Størrelser, der var paa Anretterbordet lige inden for Døren. Benyttelsen fik jeg snart Forklaring paa: Paa den lille paa venstre Fløj lavedes Kaffe til Familien, Bønnerne gik derefter over paa en større Kande og fik en Tilsætning af en Substans, som senere viste sig at være brændte Ærter og Rug og gav den bitre Smag; deraf fik vi den brune Nektar, men Bønnernes Vandring var endnu ikke forbi, de gik over i en stor Kande, hvoraf Pigerne delikaterede sig, og endelig havnede hele Stadsen i en større Krukke og blev Søndag kogt op til Eftermiddagskaffe for Folkene. Saaledes lød Beretningen af de i Kunsten indviede. — Til Middag fik vi den Dag en Ret, som erklæredes for »wunderschön«, en sød Byggrynssuppe med mange Flæsketærninger sejlene muntert rundt og nogle stenhaarde Bygmelsboller, som smuttede for Skeen, naar man søgte at dele den, og bragte vældig Forstyrrelse mellem Tærningerne, der fo'r omkring og efterlod en fedtet Hale i Suppen. Ned skulde det, og ned

kom det, men gjorde mange Forsøg paa at komme op igen; min Mave protesterede mod denne elskede tyske Ret.

Ugen gik. Lørdag Middag serveredes Øllebrød, usødet, i alt Fald med Sukker, derefter stuede Gulerødder med Spegesild — forfærdeligt for mig, men jeg skulde jo nu til Ubby¹⁾, og da Lawaetz var saa elskværdig at laane mig en Hest, glemte jeg snart baade Tærningerne, Sildene og Gulerødderne. —

I den følgende Tid var Tærskningen Hovedarbejdet. Vi tærskede Hvede i den saakaldte nye Lade paa en lille 3-Hestes Maskine. Jeg kørte Hestene, det var en kold Omgang og besværligt; hvert Øjeblik kørte vi i Staa, Hveden var for svær og lang, og saa maatte jeg rykke Bommen tilbage, til Maskinen atter var fri. Derefter kom Rensningen. Ingen oplivende Bestilling sammen med nogle Madammer fra Byen at staa og dreje rundt fra Morgen til Kl. 5 Aften; det eneste oplivende var, naar Madammerne kom i Klammeri, især om deres private Liv. Der kunde komme skønne Ting frem, ledsaget af Ord, som ikke kan gengives, og for mig noget aldeles fremmed, men de fløj bort som Avnerne for Vinden. Jeg morede mig kun over at se disse ved saadan Lejlighed rasende Furier fægte med Skovlene, mens jeg drejede Lirekassen rundt og rundt. Der var 2 Maskiner og 5 Damer samt mig, af hvem de ikke tog den mindste Notits.

Ved Opmaalingen fyldte en i Tønden, og en halv Snes Mand bar op; det var drøjt, da Laden laa afsides, og der var mange Trapper op til Magasinerne. Jeg skulde ogsaa gaa med min halve Tønde, men da jeg kom uden for Laden, gled jeg, og Sækken gled ned ad Ryggen paa mig og slog Benene fra mig, saa jeg kom til at sidde paa den, og i denne Stilling rutschede jeg hen for Fødderne af Lawaetz, som netop kom i sin lange, graa Frakke. Jeg har ellers aldrig set ham le, mens jeg var hos ham, men nu

1) Provstinde Angelique Beck, f. Rømer, Ubby, var Vilh. Bruhns Moster. Han var saaledes Fætter til Vilhelm Beck.

fortrak hans Ansigt sig til noget, som vist var et Smil, det vil sige, han trak den ene Side af Munden højt op, saa Munden lignede et spansk S, ligesom han vilde sige: »Sikken Fyr!« Saa kom jeg til at fylde i Tønden og holde Regnskab; bagefter maatte jeg børste alle brugte Sække og lægge dem i Sækkekassen, Orden skulde der være i alt.

Saa begyndte Tærskningen af Byg i den store, gamle Lade, hvor der var en 4-Hestes Maskine, og svært Arbejde var det; ligegyldigt hvad Farve Hestene havde, hvide af Sved kom de ud efter $2\frac{1}{2}$ Times Træk. Min Plads var oppe ved Maskinbordet ved Siden af Forkarlen, jeg skulde løse Baandene paa Negene og lange dem ned til Halmbærerne, som knyttede dem sammen, samlede den tærskede Halm deri og bar den bort. Jeg fik ogsaa Lov af og til at lægge i Maskinen, det var helt fornøjeligt, men skulde gøres med megen Akkuratesse, saa Sæden løb jævnt gennem Valserne, men der var en slem Træk og koldt deroppe, saa jeg trods mine gode Vanter og Muffediser fik en forfærdelig Frost i baade Hænder og Fødder.

Efter at Tærskningen var til Ende, begyndte Markarbejdet, uagtet alt laa under Sne, men Solen havde nu saa megen Magt, at man kunde skelne Agerrenerne. Derimod laa der Driver saa højt, at jeg ikke kunde naa det øverste med mit Piskeskæft, og mellem dem slæbte Hestene store Læs Gødning ud til den yderste Mark, »Smørkøbsmarken«, en lang, lang Vej, mest opad Bakke. 6 Læs pr. Spand skulde køres pr. Dag; det var haardt for Hestene, Vejen blev hullet, da Solen smeltede lidt om Dagen, og det frøs om Natten, men frem skulde vi. Hvor det var særlig slemt, holdt en Mand med Forspand og hjalp os over. Forkarlen og en Flok Koner spredte, og det skulde gøres godt, Hans Jensen satte af og holdt nøje Justits over Damerne. Helt kunde vi ikke holde dem vedlige med Arbejde, saa sad de paa Hug, omringet af store Skarer af Krager, som lettede med høje Skraal, naar vi kom med Læssene. For os Kuske var Hjemturen næsten den værste,

det var forbudt at køre i Trav. »Store Læs, aldrig Trav«, hed det. Det var en kold Tur.

Det Arbejde varede nu ikke saa længe for mig, jeg blev beordret til Tjeneste i Kostalden. Det var en Overgang fra de kolde Regioner til den lumre Staldluft, fra Hans Jensens mutte, bestemte Ordre til Ko-Lavettens underlige valne. Min Entré var absolut ikke heldig eller behagelig. Kl. 4 begyndte Malkningen; jeg blev præsenteret for en stor, rød Ko og fik en Malkeskammel og en Spand med Ordren: »Malk saa!« Ja, det var lettere sagt end gjort, Koen drejede Hovedet og saa' paa mig, som om den vilde sige: »Hvad er du for en?«, og da jeg begyndte at hale i Patterne, ytrede den sin store Utilfredshed, som resulterede i, at den sparkede til mig, saa Spand, Stol og min ærede Person trillede ned i Grebningen til stor Glæde for Malkekomtesserne, nogle slemme Individer fra Byen. En ældre Røgter, en pæn Mand, hvis Kone for øvrigt vaskede for mig, tog sig af mig, og efter nogle drøje Ture blev det bedre og bedre med Malkningen. Men jeg var egentlig en temmelig overflødig Person i Stalden, der havde sit faste Personale.

Besætningen bestod af ca. 200 Stk. mest store røde slesvigske og nogle Anglerkøer samt nogle mindre sjællandske røde; der blev nemlig dengang gjort Forsøg med, hvilke der betalte deres Foder bedst. 2 Hold blev stillet op, vist med 10 i hvert, hvert Straa og Kærne blev vejet, og Resultatet blev, at de smaa betalte forholdsvis bedst. Fodringen var ellers meget ligetil: Første Foder om Morgen var Kløverhø, saa det, vi nu kalder Kraftfoder, gruttet Havre og Byg samt Klid, som der her første Gang blev gjort Forsøg med; — utallige var de Skoser, der regnede over os, da den første Skibsladning kom, »at nu skulde Lavettens Køer leve af Skaller eller Savsmuld, eller hvad det nu var, der kom«, men Forsøget viste sig jo ganske heldigt; Kager, Roer og den Slags Vidtløftigheder kendte vi jo ikke. Tredie Foder var Byg- eller Havrehalm, Av-

nerne var altid blandet i Grutningen. Derpaa komplet Ro i Stalden til Kl. 2, saa aldeles samme Omgang som om Morgen og Malkning Kl. 4.

Mælken bares i store Junger over i Mejeriet og blev siet op i lange støbte Jernfade, vel en 4—5 Alen lange, ikke ret brede og nogle Tommer høje, glacerede indvendig og staaende paa en muret Sokkel. Ved den ene Ende var der ingen Kant, men Bunden skraaned opad. Naar Skumningen fandt Sted, hævedes Fadene nogle Tommer i den øverste Ende, hvorpaa Fløden strøges ned i Trug, som førtes fra Fad til Fad, for at ende i Flødetønden. Syrning bevirkedes af Kærnemælk fra den foregaaende Kærning; naar den rette Syrning var til Stede, hvad Mejersken dels lugtede, dels smagte sig til, maatte der kærnes, hvilket skete ved Hestekraft. Det hele var ret vanskeligt og besværligt, og Lawætz og Etatsraad Holm til Lerchenfeldt havde derfor jævnlige Konferencer om mulig Afkøling af Mælken, dels ved Overrisling af Spande og Fade ved Kildevand, dels ved Is, og særlig dennes Opbevaring om Sommeren.

Mit Ophold i Kostalden blev ikke af lang Varighed, Foraaret nærmede sig og dermed Travlheden i Marken; jeg fik mine Heste igen, og saa begyndte Gødningskørselen, Dag ud og Dag ind, ligegyldigt hvordan Vejret var. Endelig blev vi færdige, og saa kom Harvningen med de store, svære Svenskharver, der var lavet af flere Tommer brede Buller, hvori der var anbragt Jerntænder, lignende en Gaasefod. De bearbejdede Jorden godt, men var tunge at løfte, og det maatte vi ofte, da der var megen Halm i den udkørte Gødning, og den let vilde slæbe sammen. Det maatte jo ikke ske, og Hestene skulde holdes i jævnt rask Skridt, for at Harven kunde faa det rette Slag, men alligevel maatte vi ofte standse og rense Tænderne. Det syntes Forpagteren nu ikke godt om, vi skulde holde Hestene i Gang og alligevel løfte Harven, saa den ikke slæbte, og det var svært, ja nærmest umuligt.

Saa traf det sig hverken værre eller bedre, da jeg en Dag i Smørkøbsmarken holdt stille, dels for at rense Harven, dels for at faa en Sten ud af min Støvle, end at Forpagteren kom farende — han red gerne en lille, stærk Jyde, saa man aldrig kunde se ham bag de høje, beplantede Hegn — hen til mig med det Udraab: »Hvad holder De stille efter?« Og da jeg fortalte ham det, svarede han hvast: »De kører, om saa Blodet staar ud af Støvlen«, og samtidig langede han med sin lange flettede Ridepisk ud efter mine Heste, saa vi fløj langt hen ad Marken. Det er jo ingen behagelig Omgang, men det var ogsaa baade første og sidste Gang, jeg saa ham saa opfarende; ellers var det paa en tør og skrap Maade, han udtalte sin Misbilligelse. Naa, der kom ikke mere ud af det, han sagde ikke videre, og jeg tror ogsaa, han glemte det, men der var noget dengang, der hed Respekt, at holde sin Mund og at lyde; jeg har aldrig baaret Nag til Lawaetz — saadan var Tiden.

Efter at Sæden var lagt, skulde vi paa »Munkesø« saa Gulerødder, det var det første Forsøg med Rodfrugt. Frøet blev sat i Blød i Baljer og derpaa blandet med Sand for at hindre for tyk Saaning. En Markør som en meget stor Rive blev trukket ned ad Agrene for at angive Vidden mellem Rækkerne, hvori Frøet skulde lægges; paa tværs af Agrene markeredes Afstanden ved, at to Husmænd anbragtes i Grøfterne med en Maalestok og en tyk Snor, som de strammede. En Mængde Koner hver med en Urtepotte med det sandblandede Frø i Haanden placeredes langs Snoren, saa at hver fik 2 Rækker at besaa; hvor den strammede Snor skar den trukne Streg, puttete de Frøet ned. Det blev jo ret nøjagtigt, men sent var det, og Madammerne klagede meget over Rygsmerter, men Munden fejlede intet, især naar Husmændene ikke strammede Rebet nok. — Bagefter plantedes et større Stykke med Hvidkaal paa selv samme Maade.

En gammel Forvalter, vi nylig havde faaet, førte Tilsynet, men vi regnede ham ikke for videre, Forpagteren

havde vist taget ham af Naade og Barmhjertighed. Jeg havde faaet ham paa mit Kammer, det var ikke rart, da han vilde tage sig for stor en Dram, omend han ellers var skikkelig. Spiritus var ellers forbudt paa Gaarden, og tilsidst brast Lawaetz' Taalmodighed, og jeg fik Ordre til at køre ham til Birkendegaard og aflevere ham til Forpagterens Svoger, Mejeriforpagter Burchardi. Ham kendte jeg ret godt, da han jævnlig kom til Ladegaarden; han var en komplet Modsætning til Svogeren, en livlig og glad Mand, ivrig Grundtvigianer — helt anderledes end den mørke, pietistiske Lawaetz. Fru Burchardi havde jeg aldrig set før, hun var en stor, svær Kone, en Type paa en tysk Mejerske, med mange Børn. Sproget var Tysk som paa Ladegaarden, og Tonen mere udpræget, hvorfor der ogsaa var Uroligheder med Folkene.

Da vi var kommet af Vognen, og jeg berettede, at Forvalteren skulde være der, uden dog at berøre Grunden, blev jeg budt ind, men havde en pinlig Fornemmelse af ikke at være velkommen. Det var et tarveligt Hjem, nærmest som en stor Folkestue med et langt Bord, men rent og pænt — jeg vidste nok, at det kneb svært at svare den store Forpagtningsafgift, men ogsaa at Lawaetz var Svogeren en trofast Støtte. Jeg tog derfor hurtigt afsted uden at se meget af den smukke Gaard, hvad jeg havde glædet mig til. — —

Der blev et vældigt Lag Kløver, og der skulde prøves en ny Maade at bearbejde den paa, saa der ikke gik saa meget til Spilde af Bladene, eller Værdien forringedes i for stærk Tørke. Alt blev slaaet med Le, og naar Optageren, som gik bagefter med en Rive, havde samlet et Neg af passende Størrelse — Kløveren var blandet med Thimothé og Rajgræs, de mange forskellige gode Græsarter kendtes ikke — rejstes det paa Rodenden, en Lok blev trukket ud af Toppen og snoet om den, saa den holdtes sammen i en Spids, mens et løst snoet Baand anbragtes ganske let paa Midten — det lignede en gammeldags Bikube. Det tog

megen Tid, men Arbejdet var ganske fornøjeligt, og kønt saa det ud med Marken ligesom bedækket med Blomsterbuketter, hvor Kløverens dejlige røde Blomster prangede. Vejret var godt med stærk Sol, saa vi hurtigt kunde begynde Indkørslen, men saa slog det om i stærk Regn, og vi fik et ubehageligt Arbejde med at løse Negene og sno Baandene, som var mugne, op, kort sagt at plukke alt fra hinanden. Det første Hø, vi fik inden Regnen, var fortrinligt, det sidste mindre godt, det hele et Forsøg, som ikke blev gentaget.

Dengang dyrkedes der megen Raps, det betalte sig godt, men var en temmelig risikabel Historie. Frøet saaedes om Efteraaret efter at være blandet med Svovlblomme for at forhindre Larver i at æde Planterne, saa der kunde staa en kraftig Bestand inden Vinter, og naar Foraaaret kom, groede den ret hurtigt frem. En Rapsmark var et frydefuldt Syn, Blomsterne lyste som gyldne Dukater, og de gav ogsaa mange Penge i Kassen — vist 10 Rdl. pr. Td. — men Ængstelsen var stor, inden den var vel i Hus.

Det blev derfor et forceret Arbejde, da vi begyndte at skære den; slaa med Le lod sig ikke gøre, da Stilkene var meget haarde og ikke maatte rystes, fordi de smaa Frø let faldt af; vi brugte derfor en Segl og lagde dem med Forsigtighed i Bunker; det gav en øm Ryg, og man maatte passe paa ikke at skære sig i Benene, for rask skulde det gaa. Rapsen kørtes paa almindelige Høstvogne, overtrukket med Sejldug, da meget faldt af, lige til den store Maskine, og det var et øredøvende Spektakel, naar de haarde, stive Stilke gik igennem den. Jeg havde heldigvis mit Arbejde i et andet Rum, hvor Rapsen rensedes for Skulperne, som opbevaredes til Kørne, der gerne vilde have den. Halmen var uden Værdi.

Derefter kom Sædhøsten. Jeg var noget ængstelig for, hvordan jeg skulde holde ud, men det gik. Det gode Vejret slog imidlertid om til Regn og Storm, saa vi maatte slaa Kørne løse i Tøjret, da Jorden ellers opæltedes; trække

dem hjem var ikke til at tænke paa, da en Mand kun kunde trække 2 Stykker, og drive dem hjem var ikke at tænke paa, da der var Sæd paa begge Sider af Vejen. De maatte derfor vogtes derude og søge Ly ved de store beplantede Hegn, og foruden Røgteren og et Par andre blev jeg sat til at passe dem, idet vi til Hest stadig maatte ride om Flokken. Det blev en vaad Tur i to Dage uafsladeligt at færdes i det Vejr, kun hjem til Middag og saa skifte Hest, men jeg befandt mig særdeles vel, da jeg havde en udmærket Regnkappe med Hætte, og det var en Afveksling saaledes at agere Cowboy.

Da Solen kom igen, gik Høsten rask fra Haanden; vi kunde allerede se Slutningen en Lørdag — og saa skulde vi have fri og trakteres med Æbleskiver. Men o Ve, Lørdag Morgen trak det op med sorte Skyer! Som der blev slidt og slæbt for at blive færdig før Regnen, men det lykkedes ikke; vi ventede nu stadig Ordre til at spænde fra, men den kom ikke. Vi kørte Havre til 3 Stakke og var over Halvvejen oppe i dem, saa det var jo ikke morsomt at stoppe, og Lawaetz havde bestemt, at færdige skulde vi blive. Stakkene blev færdige, men hvordan vilde det gaa med dem, vaade som de var? De gamle Husmænd rystede paa Hovedet.

Fjerde Dagen efter var vi langt ude i Marken at saa Hvede, da saa vi i den klare Septemberluft ligesom en Røg hæve sig i Retning af Ladegaarden. Vi troede, den brændte, og vilde derfor spænde fra, men Forkarlen var klogere og sagde: »Nej, det er de tre Stakke, der ryger«. Det viste sig at være rigtigt, og det saa helt farligt ud, men Lawaetz sagde ikke noget; desto mere sagde de ældre Husmænd, som forudstt et vanskeligt Arbejde, naar der skulde køres ind til Maskinen. Det slog ogsaa til. Efterhaanden sank det øverste af Stakken betydeligt sammen, det var næsten umuligt at skille det ad, vi havde kørt hjem den Lørdag Formiddag, det maatte ligefrem brækkes op med Stænger, men alt derunder fejlede ikke noget, saa det var vel allige-

vel rigtigt, at vi den Dag fik Stakkene afsluttet, ellers var de blevet gennemløbet, da Regnen vedblev hele Dagen. Søndag arbejdedes der aldrig, hvor nødvendigt det end kunde synes.

Efter Saaningen tog vi fat paa Gulerødderne, der var meget vellykkede. Konerne trak dem op, og vi kørte dem hjem, men vi var paa Forsøgsstadiet, og derfor gik det ikke saa godt. De blev stabelt op i et Laderum, det saa nydeligt ud, Stabel paa Stabel, men o Ve, da nogle Dage var gaaet, tog de Varme i det lukkede Rum og begyndte at gro som det yndigste Gulerodsbed. Vi maatte derfor igen have alt ud paa fri Mark og lærte derved, hvordan vi skulde gaa frem. — Hvidkaalene blev udmærkede, de solgtes godt og indladedes i mindre Skibe, Bane havde vi ikke, til Hovedstaden.

November bragte nogen Forandring i Personalet. Vi fik en Forvalter, som hed Leander, en inderlig skikkelig og stiltfærdig Person, men der var ingen Fart over ham. Det hed sig, han vilde være Missionær, og det blev han ogsaa senere. Saa kom der ogsaa en Lærerinde, en Frk. Siewertz fra Flensborg; tysk skulde det vel være, men hun var dansk helt igennem; hun var meget fornøjelig, og det var en Vinding for os, saa vi holdt os mere inde i Stuen, og naar Luften var ren, det vil sige Forpagteren ikke var i Farvandet, fik vi Musik og danske Sange. En Jomfru Madsen havde vi ogsaa faaet, hun var god og rar, men saa altid ud, som hun var meget overanstrengt. Aftnerne var nu lange, og det var vanskeligt at holde Øjnene aabne efter den travle Dag, men Andagten maatte jo ikke forsømmes. — Saa skete det forfærdelige en Aften, vi sad i en lang Række efter Rangforordningen. Lawaetz stod for Enden af Bordet, og jeg sad i en gammel Kurvestol ved Siden af Jfr. Madsen, som sov sødeligen, og jeg var ikke langt derfra, saa syntes jeg, at Forpagteren sagde Amen, og saa skulde vi alle rejse os op — og op fo'r jeg som en Raket, men et lille Søm i Stolen hang i min Frakke, Stolen væl-

tede med et Rabalder, Jfr. Madsen vaagnede og fo'r lige saa Torfærdet op med et: »Jeg sov virkelig ikke!« Almindelig Forstyrrelse, saa jeg døjede med ikke at le! Et strengt Blik fra Husfaderen bragte atter Ro, men næste Dag fik jeg Ordre til at skrive Stil om Aftenen for bedre at holde Øjnene aabne. Om det var en god Kur, ved jeg ikke, men saa blev jeg paa Fællesstuen, det var alligevel behageligere. Desværre er ingen af disse Stile blevet opbevaret, og jeg kan kun huske en enkelt: »Beskriv en Ko, hvilke Kendetegn den skal have for at være en god Malkeko«. Den blev taget for god — med Bemærkning, at jeg ikke havde beskrevet Øjet og Spejlets rette Form. —

Juledagene var jeg i Ubby, men Nytaarsaften paa Ladegaarden. Der skete det mærkelige, som vist var Forløber for, hvad kort Tid efter hændte, at jeg i Mørkningen saa en temmelig høj, mørkladen Mand staa ved en af Kostalddørene og ligesom bøje sig ned, og da jeg kom nærmere, saa jeg noget ligge og gløde. Jeg spurgte, hvad det var. »Aa«, sagde han, »det er vel en kinesisk Pistol, nogle Drengene har lagt der«, og saa fjernede han sig hurtigt. Jeg kunde ingen Dreng se, og da det vedblev at futte, saa jeg nøje efter, og til min Forundring viste det sig at være et Stykke Fyrsvamp, der laa i noget tørt Hø, stukket ind under Døren. Det var jo meget underligt; jeg fik det trukket ud og slukket. Naturligvis meldte jeg det til Forpagteren, men der blev ikke taget videre Notits af det. —

Nytaarsdag var vi alle i Kirke. Ved Middagsbordet henvendte Lawætz sig til mig, om hvad jeg syntes om Prædikenen; det var første Gang, jeg var i Kalundborg Kirke, og det var vist ogsaa første Gang, han talte til mig ved Bordet. Jeg blev saa forundret herover, at jeg ikke tænkte, før jeg svarede: »Jeg synes, den gode Præst havde saadanne underlige Manerer, og det var en uendelig langtrukken Tale«¹⁾). Dermed var den Diskussion forbi —

1) Præst i Kalundborg 1858—84 var Dtl. Carl Hoskjær, f. 1811.

almindelig Tavshed, alle studerede deres Tallerkener, men der fulgte ikke noget bagefter.

Ind i det nye Aar opfordrede Forpagteren mig til at ledsage Forvalteren paa en Ridetur til Kundby, der skulde være et stort Indre-Missionsmøde; han ønskede jo at blive Kolportør, men han var ikke bevandret i den ædle Ridekunst. Det vilde jeg gerne, men havde jeg vidst, hvilken elendig Figur han gjorde paa en Sadel, vilde jeg tilladt mig at foreslaa Enspændervognen. Jeg red paa Tine, en vældig flot Skimmel og meget livlig, Leander man kan ikke sige sad op, men kravlede op paa en adstadig Hoppe, og han hang som en Sæk paa den, saa jeg tillod mig over for min foresatte at bruge min Faders Udtryk: »Ret Ryggen og sid ikke som en Karudse i et Pæretræ!« — Afsted kom vi, i pæn Skridtgang gennem Byen, men da vi kom ud paa Landevejen, satte jeg Farten op, og hvilket Syn! Tine dansede af Sted, Leander et Par Hestelængder bagefter, holdende sig med den ene Haand i Manken og klagende over den stærke Fart, men jeg trøstede ham med, at skulde vi naa Mødet i rette Tid, maatte vi klemme paa. Vi kom ogsaa tidsnok, men om han efter den Tur fik noget ud af det, ved jeg ikke. 20 Aar efter traf jeg ham som Indremissionær, og det første, han sagde til mig, var: »Kan De huske Rideturen til Kundby, den glemmer jeg aldrig.« Han blev gift med Jfr. Madsen paa Ladegaarden. —

Arbejdet gik nu sin Gang, og Tærskemaskinen sang fra Morgen til Aften, men saa kom en brat Afbrydelse. Det var en kold Aften med Snesjap, hele Familien med Undtagelse af nogle Piger var til Bibellæsning nede i Byen, jeg sad alene i Spisestuen og læste med Sophie, Lawaetz' ældste Barn, en 10 Aars Pige, lige saa lys og elskelig som Moderen; udenfor blæste det, og Regn og Sne piskede paa Ruderne, da bankede det paa Døren, og Godsforvalteren, som boede nede i Byen, kom hastigt ind og bad mig følge med ud, for der maatte være Ild et eller andet Sted; Gaarden var saa fuld af Røg, at man ikke kunde se en

vilde have ind i en Bagermesters Kostald. Men det protesterede han paa det kraftigste imod; da Dyret var noget uroligt, og Stalden var lige ved Siden af, trak jeg det uden videre ind i hans Gaard, og skønt han sparkede med Benene og slog ud med Armene og brugte vældig Mund, sagde jeg kun: »Ja, nu er Tyren i Deres Gaard, og nu slipper jeg den, saa maa De selv tage Følgerne.« Saa gav han sig, og den kom i Hus.

Paa Gaarden kom jeg til at holde Vagt i Kostalden efter først at have faaet et Par lange Støvler paa, men jeg gav mig ikke Tid til at skifte Strømper, hvad jeg siden maatte bøde for. Men pludselig var der en, der stak Hovedet ind i Stalden og raabte: »Ja, dengang gik det ikke, men næste Gang gaar det bedre!« Det var jo noget uhyggeligt, men inden vi fik os besindet, var Fyren væk.

Faren for de andre Bygninger var nu overstaaet, men det brændte jo inden for de tykke Kampestensmure i den store Mængde Sæd, og det varede flere Dage, inden Ilden helt blev slukket, skønt Sprøjten stadig overdængede den. Jeg blev straks beordret til at ride rundt til Godsets Husmænd om at møde til Oprydning i Brandtomten. Det blev en lang Tur og uden at faa vaadt eller tørt, men det var der ingen, der tænkte paa. Da Solen stod op, var jeg langt ude i Ustrup Krat; da var Vejret slaaet om til klar Frost, saa mit Tøj frøs, og navnlig de vaade Strømper og Støvler blev helt stive; jeg maatte af og se med Ridepysken at banke Benene varme. Da jeg kom hjem og skulde af Tøjet, maatte jeg have Hjælp dertil, især Støvlerne var det en Pine at faa af, da Strømperne var frosset til dem, saa vi maatte have varmet Vand til at tø dem op. Saa krøb jeg i Seng og sov som en Sten, fra Mad og Drikke, men det havde ogsaa været en bevæget Nat. Da jeg atter meldte mig til Tjeneste, var Kreaturerne paa Plads, men en stor Kvie var aldeles forsvundet. Den fandtes dog oppe paa Købmandsgaardens Bygloft; den var i Rædsel faret op ad Svaletrappen og havde nu ædt sig saa tyk, at man

frygtede for dens Liv; nogle Flasker Olie, som hældtes i den, virkede imidlertid godt. Et vanskeligt Arbejde var det at faa den ned igen, da den var aldeles vild.

Ved Brandforhøret var jeg den første af Personalet, som blev afhørt, og jeg maatte op med Fortællingen om Manden, jeg Nytaarsaften havde set ved Kostalddøren, og ham, der havde raabt ind ad den Brandnatten. Men det blev ikke opdaget, hvem der havde paasat Ilden, thi paasat var den sikkert.

Jeg blev nu sat til at køre Mursand til den nye Lades Opførelse. Det var ret besværligt, da den store Sandgrav næsten var fyldt med Sne, hvoraf vi først maatte fjerne det meste, inden vi kunde komme til, og der var kun en lille Plads nede i Graven, som blev dybere og dybere, saa vi maatte have 4 Heste for op af den. Det var ikke hyggeligt at være dernede, det var derfra næsten som at se op til en Bjergtop. Det gik da ogsaa galt. Jeg holdt dernede og stod og skovlede, da pludselig Hans Jensens Røst eller rettere Brøl lød ned til os: »Det skrider!« Jeg fattede det ikke straks, men saa de to andre Læssere løbe alt, hvad de kunde, jeg fik mig ogsaa vendt og vilde løbe — men for silde! Jeg kan ikke forklare den Fornemmelse, da Sandet skred om mig, jeg faldt, Skovlen blev revet fra mig, saa Bladet sad under min Hage og trykkede grimt. Alt var begravet, det meste af Vognen og det bageste af Hestene; jeg havde Øjne og Mund fri, men kunde ikke røre en Haand eller et Lem; det var et slemt Tryk. Det kan nok være, der blev skovlet af Husmænd og tilløbende Kuske. Jeg kunde høre, de talte om, blot Leret vilde holde og ikke løsne sig, men G u d s k e T a k, den stærke Frost havde bundet Jorddækket til. Da de havde faaet mine Arme fri, hev en i dem for at hale mig ud, og det var mærkeligt, de ikke blev trukket af Led, men fri slap jeg, og saa kom Turen til Heste og Vogn; ingen havde taget Skade. Jeg kom op paa Læsset — ellers maatte vi jo gaa ved Siden — og kørte hjem, men gik saa lige i Seng, øm over

det hele. Jeg maa da være faldet i Søvn, for jeg hverken hørte eller saa til nogen, og næste Morgen stillede jeg i Stalden som sædvanlig. Ja, Folkene spurgte jo, hvorledes jeg havde det, og jeg takkede for deres Slid med at faa mig gravet ud, men derudover blev Sagen ikke omtalt med et Ord. Arbejdet i Graven blev dog indstillet, til Foraaret kom. —

Efterhaanden var jeg kommet i Tanker om, at det vist vilde være heldigt at komme i en anden Læreplads; her paa Ladegaarden havde jeg nok lært en Del Arbejde, men aldrig hvorfor det og det blev udført, lige saa lidt som nogen Teori som Opmaaling i Marken, Nivellering eller lignende. Jeg skrev derfor til Fader, om han ikke kunde komme hertil og tale med Lawaetz derom, hvad han ogsaa gjorde. Jeg var glad for at se ham velbeholden efter Krigen. Da Fader spurgte Lawaetz, hvad han mente om mig som vordende Landmand, svarede han: »Han kan ride en Hest, kører godt, forstaar i det hele at bruge Heste og er god ved dem — det øvrige maa Tiden jo vise« — og det var rigtigt nok, for stort andet end at arbejde havde jeg jo ikke lært. Resultatet af deres Samtale blev, at Lawaetz lovede at skaffe mig en anden Plads, hvorfor han lod mig ride til Lerchenfeldt for at høre, om Godsejer Holm vilde have en Elev. Det vilde han imidlertid ikke, men foreslog mig at søge Plads paa Ubberupgaarden hos sin Brodersøn, William Holm; det var vel kun en mindre Gaard, men han kunde lære mig Teori, og han tilbød at ordne Sagen for mig. Det var jo meget godt, og Enden paa det blev, at jeg kunde tiltræde min nye Plads den 1. Maj (1865).

Paa Ladegaarden gik alt sin vante Gang, men Arbejdet paa den ny Lade forceredes dog. Vi var nu kommet ind i April, og Foraaret kom; da rygtedes det, at der skulde være en stor Fest paa Dragsholm, som ejedes af Baron Adeler, til Fordel for vore Invalider fra Krigen og de faldnes Enker. Til min store Forbavselse fik jeg Ordre til at

være Kusk for det kvindelige Personale paa Gaarden; det forundrede mig saa meget mere, som jeg kort i Forvejen havde faaet en Tordentale, fordi jeg i Selskab med Lærerinden havde foretaget nogle Spadsereture i Haven — det var noget nær en Dødssynd i Lawaetz' Øjne. Om han fortrød den aldeles umotiverede Tale, han havde holdt (han gav aldrig Forklaringer over sine Handlinger), eller han betragtede mig som en paalidelig Kusk, ved jeg ikke.

En dejlig Foraarsdags Formiddag kørte vi fra Døren saa gravalvorlige, som skulde vi til Begravelse, men Alvoren tabte sig, da vi kom uden for Byen; uden for Ladegaardens Port var det, som en frisk Vind blæste alt det tunge og tvungne bort. Jeg havde for Resten nok at gøre med at passe Hestene, et Par muntre Artilleriheste, vi havde faaet gennem min Fader; den Kvidren bag i Vognen gjorde dem ogsaa livlige. Hvad der egentlig havde gjort, at vi kom af Sted, aner jeg ikke; muligt har det været Burchardi, der havde virket, der skulde jo holdes Taler af Kapellan Hoff fra Vallekilde og flere. Maaske skyldtes det ogsaa den almindelige Stemning, det var jo til Fordel for Enker og Invalider, og det er sikkert, at hvor Lawaetz kunde gøre godt, gjorde han det ogsaa gerne.

Paa Festpladsen var der Flag ved Flag, hvor vi saa hen, en Mængde Mennesker og mange Telte. I et fik vi en Kaffetaar, og saa kom Talerne, efterfulgt af Hurraer for Fædrelandet, Kongen og Soldaterne. Derefter saa vi alle Vidunderne, og de var mange. I et Telt forevist et Menageri; her var et gult Æsel, overmalet med sorte Striber og forestillende, som Foreviseren, Carl v. Deurs, der var udklædt som Cirkusdirektør, med halvtysk Udtale forsikrede, en Zebra fra det allerinderste af det mørke Afrika: »Den lefer af Rødder, mine Herrer, men da den ikke er sulten for Tiden, behøver De ikke at være bange!« Den næste Mærkværdighed var en stor Hund, klippet paa det gyseligste: »Her sehen Sie, meine Herschaften, en

Hyæne, das grausamste Rovdyr; den lefer, hvor hverken Mennesker eller Dyr kan lefe. Ak, den grafer de døde op om Natten og æder dem lefendes!« Saaledes var der meget mere; Folk morede sig, nogle gyste, men alle ofrede villigt deres Skærv.

Festen sluttede med en Auktion over, hvad der ikke var solgt i Butikkerne, ved en fortræffelig Auktionarius. Tiden løb hurtigt for os, men til sidst samlede jeg min Flok, og efter en Bid Brød kørte vi hjem i den smukke Maaneskinsaften. Vi var lige ved at faa en lille Vædekørsel paa Vejen; Forpagter Burchardt, der altid kørte med en Fart, som var han skudt ud af en Kanon, indhentede os og vilde forbi, men det vilde mine Heste ikke taale, de gik paa, saa jeg døjede med at holde dem. Heldigvis drejede Vejen af, saa vi blev fri for ham, og vi kom glade og godt hjem.

Og saa har jeg ikke mere at fortælle om mit Ophold paa Kalundborg Ladegaard, og dog har jeg Fornemmelsen af, at jeg egentlig oplevede mere, end jeg selv dengang anede. — 1. Maj kom. Min Smule Tøj var pakket, men Afskeden var som Modtagelsen uden videre Ophævelse. Forbindelsen med min første Læremester blev dog aldrig helt afbrudt, han besøgte mig paa »Constantia« i 70'erne, og jeg havde et langt Brev fra ham, kort før han døde, og da saa baade han og jeg anderledes paa Livet, end da jeg var hans Elev.

SEJERØ KIRKEBØGER

Af R. Nielsen.

Der er 6 Kirkebøger fra Sejerø bevaret i Landsarkivet, nemlig en Kirkebog 1663—1724, do. 1725—1813, do. 1814—38, do. 1839—63, do. 1863—90 og do. 1890—91. Der har været een Kirkebog til, men den brændte tillige med Præstegaarden i 1678, da Svenskerne plyndrede paa Sejerø og stak Ild paa flere Gaarde.

Denne Kirkebog har ikke indeholdt ret mange Aar, rimeligvis kun Aarene ca. 1635—63. Denne Kirkebog omtaler Pastor Otto Grundtvig — Bedstefader til N. F. S. Grundtvig — i 1730, idet han skriver i Kirkebog 1724—1813: »Dom. p. 3. Epifan. 1730 begravedes en ældgammel Pige Anna Michelsdatter, om hvis Alder ingen af Landets Indbyggere vidste at give Underretning, men menes af de fleste, at hun var mere end 90 Aar; hun var født her paa Landet (∴ Sejerø); men Kirkebogen, hvorudi hendes Daab var indført, blev i Sognepræst Oluf Pochsteins Tid ved Præstegaardens Afbrændelse lagt i Aske«. Det er for Resten ganske mærkeligt, at denne Kirkebog brændte, mens den Kirkebog (1663—1724), som Præsten skrev i, blev reddet. Præsten har maaske glemmt at tage den fuldskrevne Kirkebog med.

Ved Gennemlæsningen af Kirkebog 1663—1724 bliver man ogsaa klar over, at der har været en Kirkebog før denne, idet »Daab« begynder med 12. S. e. Tr. 1663 (der er kun 6 »Døbte« i 1663, mens der ellers i de følgende Aar er ca. 15 »Døbte« aarlig), og Vielser begynder med Allehelgensdag, og Begravelserne begynder 4. Maj 1663 med

følgende Drukneulykke: »Ved en meget ulykkelig Hændelse druknede disse efterskrevne, som de med en Baad skulde lægge i Land fra Mads Mortensens Skude: Søfren Marcussen, Præst i 9 Aar 2 Mdr., 35 Aar, som med nogle andre efter Hans kgl. Majestæts Ordre skulde taksere forskrevne Skudes Drægtighed«. Derefter følger Navnene paa fire Sejerøboere, som druknede tillige med Præsten.

Skønt der er forløbet over 250 Aar, siden denne Begivenhed skete, findes der den Dag i Dag Sejerøboere, der kan fortælle den, og man siger, at den skete i Bugten ved Bøel ved Nordsiden af Sejerø. Det er ogsaa meget rimeligt, da denne Bugt er den bedste Ankerplads ved Sejerø. Man fortæller ogsaa, at Sejerøboerne var Skyld i, at Præsten druknede. De er maaske blevet uenige med ham under Opmaalingen af Skibet, og derfor har de villet hævn sig paa ham, da de roede i Land. Det har dog sikkert ikke været Meningen, at fire Sejerøboere skulde drukne. Ingen ved dog noget bestemt herom.

De to ældste Kirkebøger er førte, som Præsterne selv ønskede det. Derfor bliver Indførelserne meget uensartede, indtil en autoriseret Kirkebog bliver indført i 1814.

Oluf Pochstein (1663—82) skrev blot Brudgommens og Brudens Navne og Navnet paa den By, som Bruden stammede fra, men sjældent, hvor Brudgommen stammede fra. Forloverne nævnes ikke.

Ved Daab nævner han blot Forældrenes Navn, men ikke ret tit Stilling og Bopæl. Der var kun 6 Slags Bestillinger paa den Tid: Gaardmand, Husmand, Smed, Snedker, Skræder og Skomager. Saa var der de to Embedsmænd: Præst og Degn. Enkelte Gange nævnes Møller, Skipper og Hyrde.

Ved saa godt som alle Dødsfald nævnes den By, hvori den afdøde havde boet. Der var dengang 3 Byer paa Sejerø: Sejerby (Kirkebyen), Kongstrup og Mastrup.

Henrik Hag (1682—88) førte i de første Aar Kirkebogen paa samme Maade som Pochstein; men fra 1686—

1813 er alle Trolovelser og Vielser ført omtrent ens. Foruden Navnene paa Brudgom og Brud findes Navnene paa Forloverne med Oplysning om deres Slægtsskab med Brudgom og Brud. Desuden er der nu 3 Datoer: Den Dag, da Forloverne var hos Præsten, Trolovelses- og Vielsesdagen. De to sidste Dage var næsten altid Søn- eller Helligdage til 1814. Trolovelsen ophørte i 1797.

Erik Christoffersen (1689—1704) nævner næsten altid Bynavnet ved Daab og Begravelser.

Jens Sleth (1704—24) anfører kun Faderens Navn, Stilling og Bopæl ved Daab. En afdøds Stilling og Bopæl omtales ogsaa.

Pastor Hornbech (1725—31) er den Præst, der har ført Kirkebogen daarligst. Han skriver ofte blot saaledes: 13. S. e. Tr. 1725 blev Niels Andersens Datter døbt og kaldt Anna. I 1727—28 førte han ikke Kirkebogen.

Otto Grundtvig (1732—60) fulgte i hans Spor, og Kirkebogen blev ikke ført ret godt i hans Tid; dog har han næsten altid noteret den By, den døbte eller afdøde stammede fra. Hans Søn, Jørgen Grundtvig, (1760—72) førte Kirkebogen paa samme Maade.

Da Peder Jensen Schmidt blev Præst i 1772, føjede han Stilling til Navnet, mens Hustruens Navn stadig mangler ved Daab lige til 1801, da Jørgen Raffenberg blev Præst.

I Aarene 1663—1891 er der født 3410 Børn, hvoraf 3272 er levendefødte, mens 138 er dødfødte; af de levendefødte er 83 uægte, og af de dødfødte er 3 uægte. Ca. 20 uægte Børn blev senere regnet for ægte, idet deres Forældre giftede sig. Der har været 61 Tvillingfødsler, hvoraf de 4 var uægte, og et Par Tvillinger var dødfødte. I ældre Tid døde de fleste Tvillinger straks efter Fødslen. Der er født Trillinger (2 Dreng og 1 Pige) een Gang. Det var 17. Juni 1812. Det var Gmd. Christen Hansens Hustru, Marie Mogensdatter, i Kongstrup (Gaard Nr. 5), der fødte disse tre Børn. Hmd. Peder Olsens (død 1870) Hustru,

Karen Hansdatter, (død i 1890'erne) fødte 3 Gange Tvillinger, der alle døde som spæde. De fleste uægte Børn døde.

I Aarene fra 1663 til 1700 fødtes der gennemsnitlig 14—15 Børn om Aaret. Det højeste Antal er 21 i 1677, 1681 og 1692, og det laveste Antal er 7 i 1687. Der er altsaa en ikke saa lille Forskel paa det aarlige Antal Fødsler i disse Aar.

Dødeligheden blandt de spæde Børn var temmelig stor. 1664 fødtes 17 Børn, hvoraf de 4 ikke blev et Aar gamle. I 1665 fødtes 14 Børn hvoraf 4 døde som spæde. I 1666 fødtes 16 Børn, hvoraf 7 døde som spæde. I 1667 fødtes 15 Børn, hvoraf de 6 døde som spæde. I 1668 fødtes 13 Børn, hvoraf 9 døde som spæde. I 1669 fødtes 20 Børn, hvoraf 5 døde som spæde.

Det kan heraf ses, at hvert tredie Barn døde, før det blev eet Aar.

Fra 1663 til 1700 døde der gennemsnitlig 11—12 Mennesker aarlig. Ved Aar 1700 er der saa et Fødselsoverskud paa godt 100 Mennesker.

Hen imod Slutningen af det 17. Aarhundrede begynder Antallet af Fødsler at tage af, og fra 1700—1750 fødes der kun gennemsnitlig 10—11 Børn om Aaret. Det højeste Antal er 19 Børn i 1702, og det laveste er 4 i 1749. Der døde 9 eller 10 Mennesker aarlig. Det højeste Antal Dødsfald er 22 i 1730 (7 Børn under eet Aar, ellers mest gamle Folk) og 21 i 1739 (5 Børn omtales som døde af Børnekopper; desuden døde 7 andre Børn, der maaske ogsaa er døde af Børnekopper). Det færreste Antal Dødsfald var 1 i 1749. I disse 50 Aar er Fødselsoverskuddet omkring 50 Mennesker.

I Aarene 1750—1800 fødtes der gennemsnitlig 11—12 Børn aarlig. Det største Antal Fødsler er 19 i 1784, og det mindste Antal er 5 i 1753. Antallet af Fødsler er altsaa stigende i dette Tidsrum; det er navnlig i 1790'erne, at det stiger.

I samme Tidsrum døde der 10—11 Mennesker gennem-

snitlig om Aaret. Det største Antal Dødsfald var 17 i 1763 og 1771 og det mindste Antal 5 i 1785. Dødeligheden blandt Spædbørn bliver mindre.

Der blev altsaa kun et lille Fødselsoverskud for disse 50 Aar.

I de første Aar efter 1800 er der mange Fødsler (22 i 1803). De daler lidt igen mellem 1814—27 (20 i 1822, men kun 9 i 1827), hvorefter de stiger i 1830'erne (19 i Gennemsnit; 31 i 1834 og 23 i 1837), uforandret i 1840'erne; de stiger saa ikke saa lidt i 1850'erne (25 i Gennemsnit), falder lidt i 1860'erne (22—23 i Gennemsnit), daler lidt i 1870'erne (21—22 i Gennemsnit; i 1875 fødtes 33 Børn; det er det største Antal i noget Aar). De daler atter lidt i 1880'erne (20—21 i Gennemsnit; der er kun 14 i 1889).

I det 19. Aarhundrede er Antallet af Fødsler jævnt stigende til omkring Midten af Aarhundredet, hvorefter det tager jævnt af igen. Der var nemlig mange børnerige Familier omkring Midten af Aarhundredet. Flere Ægtepar havde 10—12 Børn.

Hen imod 1800 og i de følgende Aartier er Dødsfaldene forholdsvis faa. Der er et ikke saa lille Fødselsoverskud hvert Aar. Dødeligheden blandt Spædbørn tager af.

I 1814—29 døde 18 Spædbørn, det vil sige godt et Barn om Aaret. Det største Antal Dødsfald — 36 — fandt Sted i 1801. 23 Børn døde. Sejerø blev hjemsøgt af Børnekopper og Halssyge (det er enten Difteritis eller en anden Hals sygdom). I 1802 dør der 15 Mennesker, hvoraf de 5 var Børn. I 1810 døde 20 Mennesker, hvoraf 7 var Børn, og i 1813 atter 20, hvoraf de 13 døde af Forraadningsfeber (Tyfus), og det var navnlig Folk i den kraftigste Alder.

I Aarene 1814—29 døde der gennemsnitlig 7—8 Mennesker aarlig (19 i 1828 og 2 i 1815, hvis Degnen har noteret alle Dødsfald). I 1830—40 stiger Antallet af Dødsfald noget (10—11 i Gennemsnit). I 1840'erne stiger Antallet atter (12—13 i Gennemsnit), hvilket skyldes, at der døde 27 Mennesker i 1846 og 28 i 1847. Tyfus hærgede Øen i

disse to Aar. I 1845 dør kun 5 Mennesker. I 1850'erne daler Antallet af Dødsfald lidt (11—12 i Gennemsnit). Der døde 24 Mennesker i 1854. Der var Dysenteri eller Blodgang paa Øen. Der døde 6 Mennesker i 1859. I 1860'erne er Antallet af Dødsfald uforandret. I 1863 døde der 26 Mennesker, hvoraf de 19 var Børn; en eller anden Børnesygdom maa have været paa Øen; men der nævnes intet derom. Der døde kun 4 Mennesker i 1864. I 1870'erne stiger Antallet af Dødsfald lidt (12—13 i Gennemsnit). Der døde 6 i 1875 og 19 i 1878. I 1880'erne daler Antallet af Dødsfald lidt (11—12 i Gennemsnit). Der døde 7 i 1889 og 16 i 1885.

Der er i Aarene 1663—1891 døde i alt 2512 Mennesker, og der er født 3410. Der bliver altsaa et Fødselsoverskud paa 898 Mennesker. I samme Tidsrum er der kommet ca. 100 fremmede Mennesker til Øen og har bosat sig der. Der er altsaa en Tilvækst paa ca. 1000 Mennesker.

Jeg har paa Grundlag af Kirkebog 1663—1724 foretaget en Folketælling 1. Januar 1664 og fik som Resultat, at der var ca. 300 Mennesker paa Øen. Omkring 1700 har der været nogle flere Mennesker (ca. 330). Folkemængden tager saa lidt af til omkring Midten af det 18. Aarhundrede (da er der ca. 300), hvorefter den stiger lidt, saaledes at der ved Folketælling i 1787 er 328 Mennesker. Saa stiger Folkemængden saa meget, at der i 1860 er 688 Mennesker, altsaa over dobbelt saa mange som i 1787; i 1890 er der 767 Mennesker; men hvis man nu lægger Fødselsoverskud og Tilflyttere til de 300 Mennesker, som var der i 1664, skulde der i 1890 have været ca. 1300 Mennesker; da der nu kun er 767, har altsaa over 500 Mennesker forladt Sejerø i Aarene 1663—1891.

Hvis jeg havde haft Lejlighed til at gennemse Nabo-soggenes Kirkebøger (Raklev, Føllenslev, Odden o. s. v.), vilde jeg sikkert have fundet en Del Sejerøboer der. Mange Sejerøboer er ogsaa udvandret til fremmede Verdensdele: Amerika og Australien. Ikke saa faa Sejerøboer for til Søs, vendte aldrig hjem, men døde i fremmede Lande. Jeg

har kendt f. Eks. tre Brødre, der døde som Sømænd af gul Feber i Sydamerika. Om mange Sømænds Død fik man aldrig Besked. Enkelte Sømænd nævnes dog i Kirkebogen. I November 1824 døde Sømænd Christen Nielsen paa en Rejse fra Marseille, 24 Aar. 14. Februar 1818 døde Dorte Jensdatter, Hmd. i Sejerby Laurs Christensens Enke eller Hustru, 70 Aar. »Hendes Mand Laurs Christensen er for mange Aar siden bortrejst for at fare til Søs, og det vides ikke, om han er levende eller død.« I Folketælling 1787 nævnes, at Laurs var rejst bort, antagelig i 1774. Han kom aldrig tilbage til Sejerø. Som det gik Laurs, er det gaaet mangan en Sømænd.

Som tidligere omtalt havde de fleste Ægtefolk mange Børn i tidligere Tid; men mange af Børnene døde som spæde. Til Eksempel kan nævnes: 16. December 1739 blev Bodil Nielsdatter, salig Søren Michelsens Enke, begravet, 83 Aar, »gift da hun var 23 Aar, levede i Ægteskab 42 Aar, avlede 14 Børn, som alle straks døde, Enke paa 18. Aar.«

Gmd. Gert Pedersen i Mastrup (død 1817, 70 Aar) havde med een Kone 14 Børn; men kun to blev voksne, Resten døde som spæde.

Den Mand, der har avlet flest Børn, er Gmd. Mogens Andersen i den nederste Gaard (Nr. 10) i Sejerby. Han var Fader til 20 Børn og var gift 3 Gange. Han blev begravet 5. Juni 1802, 83 Aar, og kun 7 af Børnene overlevede ham. Hans Bedstefader, der ogsaa hed Mogens Andersen (død 1697) havde 16 Børn med to Koner; kun 5 blev voksne.

Gmd. Jens Nielsen i Borrebjerggaarden i Sejerby var gift 2 Gange og havde 18 Børn (14 med den første Kone). Han døde hen imod 1900.

Gmd. Anders Pedersen (død 1886, 75 Aar) i Horsekærgaarden havde 13 Børn med een Kone; de 10 af dem blev gifte og fik mange Børn (to af dem fik hver 12 Børn).

Gmd. Hans Rasmussen i Kongstrup (død 1865) havde med to Koner 15 Børn; de 13 blev voksne og gifte.

Gmd. Hans Christensen i Kongstrup (død 1767, 64 Aar) havde med to Koner 17 Børn.

Ingen Kone fik over 14 Børn.

Der var næsten ingen barnløse Ægteskaber i gamle Dage. Der er vist kun en 3—4 barnløse Ægteskaber før 1800; men i det 19. Aarhundrede er der mange. Jeg kender ca. 40 barnløse Ægteskaber paa Sejerø, hvilket er et forbavsende stort Antal, og det er ganske uforstaaeligt. Desuden var der mange Ægtefolk, der kun havde eet Barn. Det var, ligesom der i 1870—90'erne kom en stærk Reak-tion over for de mange Fødsler i 1850—60'erne.

Der blev i Aarene 1663—1891 viet 783 Par; lægges der 2 ikke noterede Vielser til, bliver det 785. Det er 3—4 Vielser i Gennemsnit om Aaret.

Det største Antal Vielser, ialt 11, var i 1797; der var 10 i 1856, 1882 og 1889. I 1670, 1677, 1694 og flere andre Aar var der ingen Vielser. Efter 1814 er der Vielser hvert Aar (dog ikke i 1860). Der er færrest Vielser i det 18. Aarhundrede.

4 er det højeste Antal Gange, en Mand har været gift. Det var meget almindeligt, at en Mand var gift 2 Gange, nogle 3 Gange. En Kvinde var aldrig gift mere end 2 Gange.

Der var ikke saa faa Mennesker, der naaede en høj Alder. Cidtze Madsdatter i Sejerby døde i 1666, 72 Aar gammel, Valborg Andersdatter i 1667, 73 Aar, Mogens Poulsen i Sejerby i 1669, 83 Aar, og Jesper Nielsen i Sejerby i 1672, 86 Aar.

329 Mennesker blev over 70 Aar; af dem blev ikke saa faa over 90 Aar.

Det ældste Menneske paa Sejerø er Poul Pedersen, der døde i 1741, 98 Aar gammel. Han havde deltaget i flere Krige som Matros, bl. a. i den skaanske Krig (1675—79).

Af Kirkebøgerne fremgaar det, at de nuværende Sejerøboere udgør een stor Slægt, og de stammer i 8—11 Slægtled fra de Sejerøboer, der i 1663 boede paa Sejerø.

Vælger man et eller andet Ægtepar i 1663 eller i de nærmest følgende Aar og fører dets Slægt frem i Tiden, bliver det Stamfædre til alle nulevende Sejerøboer. Der er vist ingen Tvivl om, at de nuværende Sejerøboer gennem mangfoldige Slægtled stammer fra de Mennesker, der for Tusinder af Aar siden bosatte sig paa Øen. Ved Hjælp af Dragsholm Slots Lensregnskaber kan man føre Slægterne tilbage til 1591. I Tidens Løb er der dog kommet ikke saa faa fremmede til Øen fra andre Sogne (Odden, Højby, Følleslev, Vallekilde, Raklev, Tunø, Samsø o. s. v.). Nogle Jyder er ogsaa kommet dertil. Til Gengæld har saa mange Sejerøboere forladt Øen og bosat sig andetsteds.

Fra Kirkebøgerne kan man faa en Del Oplysninger om Øen og dens Beboere.

Kun en eneste Gaard i Sejerby har Navn, og den kaldes Hovgaarden, hvilket Navn nævnes af og til i det 17. og 18. Aarhundrede. Denne Gaard ligger nærmest ved Kirken. Rimeligvis har Gaarden faaet sit Navn efter et hēdensk Offersted, Hovet, der har været, hvor Kirken nu ligger.

Den vestligste Del af Sejerby nær ved Kirken kaldes Vesterballe, og dette Navn nævnes i det 17. og 18. Aarhundrede. Den lige overfor liggende østlige Del af Sejerby kaldes Østerballe. Den nederste og nordligste Del af Sejerby kaldes Stakkesti lige til omkring 1800. Ingen nulevende erindrer disse Navne. De blev ofte føjet som Tilægsnavne til Mænd.

Et Barn blev i Almindelighed kun døbt med eet Navn til ca. 1750. Saa begynder man at give Børnene 2 eller 3 Navne. Efternavnet noteres ikke før efter 1814.

De almindeligste Drengenavne var Hans, Jens, Søren, Niels, Peder, Anders, Rasmus, Michel, Mogens og Dines; sjældnere Navne var Christen (Christian først efter 1800), Erik, Jacob, Jesper, Knud, Laurits (Laurs), Lars, Mads, Morten (Martin), Ole (Oluf), Poul, Jørgen, Kristoffer og Stephan (Steffen). Jesper, Knud og Michel bruges ikke

efter 1800. De øvrige Navne blev benyttet gennem hele det 19. Aarhundrede. Bertel, Bertram, Broder (Broer), Frantz, Isak, Johan, Johannes, Julius, Anton, Daniel, Hendrich, Frederik, Samuel, Thomas, Thor, Thorvald, Otto og Zeiler bruges kun nogle Gange.

De almindeligste Pigenavne var: Anne (Ane), Anna, Karen, Maren, Mette, Bodil, Dorthe, Kirsten, Ludtze (Lucie), Ingeborg, Sidse (Sidtzel), Marie og Johanne. Marie og Johanne bliver brugt meget i det 19. Aarhundrede. Lucie og Sidse er for længst gaaet af Brug. Sjældnere Navne var: Ellen, Else, Bente, Valborg, Margrethe, Lisabeth (Elisabeth eller Lisbeth), Magdalene (Malene) og Frederikke. — Tolerantz, Pernille, Gertrud, Birte (Birrete), Gundel, Susanne, Oline, Eline, Appoliné, Jørgine, Nielsine, Rasmine, Mine, Vilhelmine, Nikoline, Kristine, Sofie, Dorthea, Kamilla, Thora, Martha og Eleonora bruges kun nogle Gange. Petrine bliver et almindeligt Navn i den sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede.

Cathrine og Kirstine bruges meget i sidste Halvdel af det 18. og i det 19. Aarhundrede sammen med et andet Navn, f. Eks. Marie Cathrine (Sejerøsk: Marktrin — Tryk paa »trin«), Anne Cathrine (Anktrin), Sidse Kirstine (Siskstein) og Mette Kirstine (Mekstein).

I gamle Dage fik et Barn Faderens Fornavn til Efternavn med Tilføjelsen »sen«, hvis det var en Søn, og med Tilføjelsen »datter«, hvis det var en Datter. Hvis en Mand hed Hans, fik hans Søn Efternavnet Hansen og hans Datter Efternavnet Hansdatter. Ca. 1852 begyndte man at bruge Faderens Efternavn til hans Børn, og man brugte saa »sen«-Endelsen baade til Drengene og Piger.

Det hændte ofte, at to Mænd havde samme Navn samtidig. For at skelne dem fra hinanden kaldte man den ene »Gamle« og den anden »Unge« eller »Store« og »Lille«, f. Eks. Gamle Peder Rasmussen og Unge Peder Rasmussen, der levede omkring 1800.

Foruden de tidligere nævnte Stillinger nævnes efter

1800 Indsidder (det vil sige en Mand, som boede med sin Familie f. Eks. i sin Faders Gaard og hjalp ham med Bedriften. — I det 18. Aarhundrede nævnes enkelte Gange Indister som en Stilling for gamle Folk, hvilket vel maa svare til Aftægtsfolk), Baadfører, Fisker, Fattiglem, Bager, Bagersvend, Møllersvend, Sømmand, Forpagter, Parcellist og Mejerist (efter 1889).

Ret mange Gange synes slemme Sygdomme med mange Dødsfald ikke at have hjemsøgt Sejerø. Pest, Koleræ eller lignende har aldrig været paa Øen, skønt man kunde mene, at hjemkomne Sømænd kunde have ført Smitte med sig; men det har altsaa ikke været Tilfældet.

I 1664 døde der 14 Børn og unge Mennesker, saa en eller anden smitsom Sygdom har sikkert været der. Det samme er Tilfældet i 1677, da 18 Børn og unge dør. I 1681 døde 26 Mennesker, næsten ingen ældre; der har da rimeligvis ogsaa været en smitsom Børnesygdom. Der var Børnekopper paa Sejerø i 1739, i 1756 (2 Børn i Alderen 5—13 Aar døde af Børnekopper; samme Aar døde en Kone og hendes voksne Søn samtidig i Kongstrup) og i 1801.

I 1788 døde en Gaardmand, hans Kone og halvvoksne Søn i Kongstrup samtidig; i alt Fald blev de begravet i een Grav paa samme Dag. De er muligvis døde af en eller anden smitsom Sygdom.

I Tiden fra 27. Juli til 24. August 1828 døde 11 ældre Mennesker, maaske af Influenza.

Fra 1. September 1846 til 30. Maj 1847 døde 20 Mænd og 15 Kvinder af Tyfus. En Gaardmand og hans to voksne Sønner i Sejerby døde af Tyfus. Sejerøboerne kalder Tyfus for »Sygen«, og Erindringen om den har holdt sig til vore Dage.

I 1854 døde 3 Drengene og 8 ældre Kvinder af Blodgang (Dysenteri).

28. Juni 1874 døde Aftægtsgaardmand Jens Jensen paa Vester af naturlig Kopper. »Paa Grund af Koppeepidemien blev han begravet inden 24 Timer.«

At der ogsaa blev holdt Høstgilder paa Sejerø, kan ses af følgende. 23. September 1832 døde Niels Jørgensen, Husmand paa Ørren, 69 Aar, af et apoplektisk Tilfælde ved et Gilde (Høstgilde) hos Gmd. Hans Rasmussen i Kongstrup.

Man faar ogsaa lidt at vide om, hvad Sejerøboerne brugte som Brændsel i gamle Dage.

12. S. e. Trin. 1808 begravedes Ellen, Niels Jensens Datter, »som mistede Livet derved, at et Læs Fladtørv væltede paa hende, og hendes Halshvirvel gik af Led«. Fladtørv kaldes de Tørv, man gravede af Fællederne. De bestod af Muldjord med Græs paa. Det var ikke noget godt Brændsel.

En Mormonprædikant var paa Sejerø i 1850'erne.

Herom berettes følgende i Kirkebogen: 27. Juni 1857 døde Karen Rasmusdatter, Enke efter forhenværende Gmd. Jørgen Jensen; »hun var bleven døbt af Mormonerne og hørte til denne Sekt ved sin Død, meddelt af Datteren Kirsten Jørgensdatter«. »Hun rejste senere til Mormonernes By »Saltsøstaden« i Nordamerika og blev 2. Kone«.

Om Krigstider berettes der i Kirkebøgerne. Under den skaanske Krig flygtede ikke saa faa Sejerøboer i 1678 til Føllenslev Sogn paa Sjælland. Svenskerne hærgede meget voldsomt paa Øen. Der nævnes nemlig nogle Sejerøboer, der blev født i Føllenslev, og nogle, som blev begravet der.

I 1710 døde Niels Olsen af Sejerby og Peder Michelsen af Kongstrup i København, da de kom i Land fra Flaaden.

I April 1715 blev Lars Andersen og Maren Hansdatter trolovet; men de blev først viet i Juli 1716, »da Brudgommen var til Orlogs og opholdt sig om Vinteren paa Rygen«.

I 1772 nævnes en Matros Anders Larsen, der døde paa den kgl. Flaade i Middelhavet.

I 1809—12 var der indkvarteret Soldater paa Sejerø. Der nævnes af og til Officerer og menige Soldater i Kirkebogen (Se min Bog om Sejerø: Sejerø Sogns Historie, Side 172—79).

Mange Sejerøboer deltog i Krigene 1848—50 og 1864 baade til Søs og til Lands. Kun een Soldat fra Sejerø blev dødelig saaret under Tilbagetoget paa Als. 20. Juli 1865 døde Peder Thorsen, 24 Aar, Ungkarl og Invalid efter Kampen paa Als i Juni 1864.

I Kirkebøgerne til 1814 har Præsterne af og til givet Folk et Skudsmaal, naar de var døde.

24. April 1691 begravedes Michel Nielsen, 68 Aar, »et ærligt Guds Barn«.

10. April 1703 begravedes hæderlige og vellærde Karl, Jørgen Nielsen, som i 3 Fjerdingaar havde været beskikket Vikar efter afgangne salige forrige Degn Jacob Jensen Rahr og siden ordineret Degn her paa Øen i $\frac{1}{2}$ Aar, 24 Aar 7 Mdr. gammel.

1. Febr. 1723 begravedes hæderlige og vellærde Mand Hans Willadsen her paa Øen, som efter 23 Aars Kirketjeneste saligen hensov den 28. Januar, efter at han havde levet her i Verden i 49 Aar 6 Mdr.

At der ogsaa i gamle Dage var oplyste Bønder, som kunde læse og skrive, viser følgende: 21. S. e. Tr. 1730 begravedes Niels Søfrensen, Gmd. af Sejerby, Skriver til dette Birketing (Sejerø Birk); »men ingen Ligprædiken blev holdt; hvad Aarsagen dertil var, overlader jeg til Gud«. Han blev 64 Aar gammel.

Niels Søfrensen var Nabo til Præsten, der paa denne Tid havde en heftig Strid med Bønderne. Niels har maaske været en af hans værste Fjender, og derfor har Pastor Hornbech ikke villet holde Ligprædiken. Nielses Familie har maaske heller ikke villet bede ham derom.

4. Juli 1748 begravedes Søren Pedersen, Østerballe, Foged, Dommer og Kirkeværge, »som af sin modne Forstand, ædle Hjerte og uskrymtet Guds frygt var et rart Eksempel blandt sit Folk«, 46 Aar gammel.

3. Januar 1781 begravedes Jørgen Poulsen, 45 Aar 2 Mdr., »en ærlig og gudfrygtig Mand«.

Der fortælles ogsaa om nogle Drukneulykker.

11. Juli 1664 druknede ved en ulykkelig Hændelse disse efterskrevne mellem Sejerø og Kalundborg: Hans Sørensen, Degn paa 7. Aar, 25 Aar, Niels Jensen, en gammel Bonde i Sejerby, 50 Aar, Rasmus Pedersen, Ungkarl, 24 Aar, og Peder Pedersen Smed, 22 Aar. De to sidstnævnte drev 3 Uger derefter i Land paa Sejerø, mens Degnen og Niels Jensen drev i Land paa Odden og blev begravet der.

I Maj 1767 begravedes Store Jens Nielsen af Sejerby, som 8. Maj blev fundet død i Havet, formodentlig bortrevet af Strømmen, da han nøgen var gaaet ud i Havet for at skyde Sælhunde, 53 $\frac{1}{2}$ Aar.

30. Oktober 1825 druknede Hmd. og Baadfører Jens Nielsen i Kongstrup, 31 $\frac{1}{2}$ Aar, og hans Svoger, Ungkarl Rasmus Hansen i Kongstrup, 18 Aar, paa en Rejse fra Helsingør med Jens Nielsens Baad.

Svensk Greve Adam Axel Horn, der som Pensionær opholdt sig hos Pastor Schram, omkom paa Havet 22. Januar 1826 ved Uforsigtighed at vove sig ud paa Fiskeri og blev funden drivende i Havet mellem Sejerø og Nekselø.

Om Tragedier paa Havet fortælles følgende:

2. September 1685 »kom paa et Vrag hid til Landet (Sejerø) 4 døde Mennesker, som havde hjemme i Æbeltoft i Jylland: Skipper Jens Christensen Bro, som blev hensat efter Begæring i Vaabenhuset og siden (16. Oktober) ført til Æbeltoft, Anders Rasmussen Alleløff, Rasmus Rasmussen Hørberg og Jens Iversen Hørberg blev begravet her«.

28. Maj 1766 »blev fundet i Havet ved Mastrup en Mand, som blev jordet 30. Maj i Kirkegaardens Nordøsthjørne; efter indhentede Oplysninger var det Melchior Nielsen, Gmd. i Aagerup paa Refsnæs, som paa sin Hjemrejse fra Samsø med 2 andre i Februar 1766 druknede, 47 Aar; de to andre blev fundet ved Alleshaug og Ubberup og begravet der«.

31. August 1847 »begravedes Jens Andersen, Skipper fra Samsø, som kuldsejlede i Foraaret paa en Rejse fra

Aarhus til Samsø. Han blev skyllet op paa Vesterstrand, og der fandtes hos ham en Tegnebog med Breve og ca. 600 Rdl.«

Undertiden findes kun en kort Beretning. 25. Juli 1781 begravedes »en død, fundet i Havet ved Bybjerg«.

Der er ilanddrevet 24 fremmede døde Mennesker.

Jeg har nu lavet Stamtavler over alle Sejerøboerne, som jeg har delt i Gaardmands- og Husmandsslægter. I 1663 var der 20 Gaarde i Sejerby, 10 Gaarde i Kongstrup og 4 Gaarde i Mastrup. 2 Gaarde i Kongstrup blev nedlagt ca. 1723, og een Gaard i Sejerby nedlagdes i 1795.

I en Jordebog fra 1663 findes Navnet paa Fæsteren af hver Gaard paa Sejerø. Disse Fæsteres Slægt har jeg ført frem i Tiden ved Hjælp af Kirkebøgerne. Jeg har ogsaa benyttet Skøderne paa Øen 1667 til 1692 samt Folketællingerne 1787 og 1801 ved Udarbejdelsen af Stamtavlerne. Jeg har saa lavet Stamtavler for hver Gaard.

I flere Gaarde paa Sejerø har den samme Slægt boet i 200—250 Aar som Fæstere til 1805 og derefter som Ejere. Kun i en eneste Gaard — den nederste Gaard i Sejerby — har den samme Slægt boet siden 1663.

Indtil Frederik Rostgaards Tid (han ejede Sejerø 1710 til 1745) var Gaardene i hver By ulige store. Han gjorde ca. 1723 alle Gaardene i hver By lige store.

Naar en Fæster af en af de største Gaarde før 1723 døde, fik ofte en Fæster af en af de mindre Gaarde den større Gaard i Fæste, mens et af den afdødes Børn saa fik den mindste Gaard i Fæste; men efter at Gaardene er blevet lige store, ophører dette, da der nu ingen Fordel var ved at overtage en anden Gaard i Fæste. En Søn eller Svigersøn af en afdød Fæster fik saa i Almindelighed den afdødes Gaard i Fæste.

Foruden Gaardmændene var der ogsaa henved 30 Husmænd i 1663. Nogle af disse Husmandsslægter er uddøde, mens andre har forladt Sejerø. Der er ogsaa Gaardmandsslægter, som er uddøde.

VIG OG ASMINDERUP SOGNES ARBEJDERFORENING

Et Minde fra Firserne.

Ved Viggo Akselbo.

Da den politiske Kamp stod mellem Højre og saa godt som hele det øvrige Samfund, og da den mindre bemidlede Del af Folket havde begyndt at rejse sig for at opnaa økonomisk og politisk Ligeret, blev der i flere af Odsherreds Sogne stiftet Arbejderforeninger, bl. a. i Vig og Asminderup, som dengang hørte sammen; ogsaa i Højby, Grevinge og Asnæs Sogne blev saadanne Foreninger oprettet.

I Vig boede den Gang en meget dygtig og oplyst Mand, Husmand Jørgen Rasmussen, Jyderup Lyng, der havde et aabent Øje for, at skulde der gøres noget for de daarligst stillede i Samfundet, maatte der Organisation til. Ved Samtale mellem flere af Sognets kendte Mænd blev man enige om at afholde et Møde for at drøfte Spørgsmaalet. At man satte Maalet højt og Forsagthed lavt, vil det efterfølgende vise, men at Maalet ikke fuldud blev naaet, skal ikke kritiseres, da de Mænd, som paabegyndte Arbejdet, udøvede en stor Indsats, for hvilken de fortjener at mindes. Der er for øvrigt kun faa tilbage af dem, der var med ved Foreningens Stiftelse.

Forhandlingsprotokollen fortæller: Mandag den 21. Februar 1887 samledes man efter Indbydelse til Møde i Vig Forsamlingshus (Øvelseshus hed det dengang), hvor Husmand Jørgen Rasmussen, Jyderup Lyng, bød Velkommen, og Pastor Jungersen valgtes til Ordstyrer. Jørgen

Rasmussen udviklede, hvad en saadan Forenings Betydning vilde blive. Den skulde hjælpe Arbejderen til større kristelig, folkelig og politisk Oplysning, den skulde hjælpe ham til at gøre sin Indflydelse gældende ved politiske og kommunale Valg. Den skulde af alle Kræfter igennem Foreningens Udvikling værne om vor Grundlov, Frihed og Selvstændighed. Den skulde skaffe ham Udsigt til at holde sig oppe uden at komme paa Fattigvæsenet, naar Sygdom, Svaghed, Ulykke eller Alderdom hindrede ham i at fortjene Brødet til sig og sine, og mulig at tilvejebringe Midler til en Fribolig paa hans gamle Dage.

Efter flere Udtalelser vedtoges det at stifte en Arbejderforening med Navnet Vig og Asminderup Sognes Arbejderforening. Der indmeldte sig 23 Medlemmer, som tilsammen betalte et Indskud paa 9,55 Kr. Til at udarbejde Love valgtes følgende: Pastor Jungersen, Bødker Petersen og Peter Nielsen, alle af Vig, Hmd. Jørgen Rasmussen, Jyderup Lyng, og Træskomager Ludvig Akselbo, Svinninge.

Søndag den 13. Marts 1887 afholdtes den stiftende Generalforsamling i Vig Forsamlingshus, hvor de udarbejdede Love oplæstes og vedtoges, hvorpaa nye Medlemmer optoges. Der valgtes følgende Bestyrelse: Hmd. Jørgen Rasmussen, Jyderup (Formand), Bødker F. Petersen, Vig, (Næstformand), Lærer H. Sørensen, Vig, (Kasserer og Regnskabsfører), Træskomager Ludvig Akselbo, Svinninge, Indsidder Jens Jensen, Jyderup, Skomager Kristen Mortensen, Ulstrup, og Hmd. Lars Jakobsen, Skaverup. Til Revisorer valgtes Tømrer Peter Nielsen, Vig, og Kapellan G. Larsen, Vig.

Nu var de ydre Rammer for Foreningen i Orden, og det vedtoges at holde Møder i alle Kommunens Skoler for at hverve Medlemmer. Alle disse Møder blev holdt, og Medlemstallet steg til 225. Indskud og Kontingent var frivilligt og varierede fra 10 Øre ugentlig til 2 Kroner. Man vedtog foreløbig, at af Indtægten skulde kun Halvparten være til

Hjælp for trængende Medlemmer. Den anden Del skulde bruges til andre af Foreningens Formaal. Bestyrelsen foreslog at anskaffe en Fane med Indskrift »Frihed, Lighed og Fremskridt 1887«, — »den skal være Symbol paa den Aandsretning, som vi haaber vil besjæle Foreningen«. Ved en senere Generalforsamling vedtoges at anskaffe Fanen og holde Fest og Faneindvielse i Vig Forsamlingshus den 28. December 1887.

Ved denne Indvielse bød Jørgen Rasmussen Velkommen og udtalte Haab om, at man maatte faa rigtig Nytte og Glæde af denne Sammenkomst. Ordet blev derefter givet til Pastor Jungersen, der holdt Indvielsestalen. Da Præsten besteg Talerstolen, blev Fanen bragt frem til denne og udfoldet for Forsamlingen. Præsten udtalte:

Den røde Dug med det hvide Kors maa minde os om, at skal Foreningens Arbejde lykkes, maa det være grundet paa Sandhed og Ret. Frihed det er et godt Ord, naar det paa den rette Maade bliver ført ud i Livet, der og kun derigennem kan de aandelige og materielle Kræfter, som vi har faaet af Skaberens Haand, ret udvikles og komme rigtig til Gavn, saavel for den enkelte som Samfundet. Lighed er ogsaa et godt Ord, der kan bringe megen Lykke og Glæde ind i et Samfund, naar man paa en human og venlig Maade søger at vinde sine Medborgeres Agtelse og Tillid, hvorved den uheldige gamle Klasseforskel og økonomiske Ulighed ikke længere skal staa hindrende i Vejen for Arbejder og Arbejdsgiver, men at vi maa lære at agte og respektere hverandre som lige uundværlige Medlemmer af det danske Samfundslegeme. Fremskridt, ogsaa det er en nødvendig Tankegang, som bør besjæle Foreningen, baade paa Haandens og Aandens Omraade, hvis vi skal faa Held til at tage Tidernes alvorlige Spørgsmaal op til Drøftelse, undgaa det daarlige, men faa Lykke til at fremme det, som er godt og gavnligt for os selv og andre. Fanens gyldne Spir, der peger mod Himlen, bør minde os om den treenige Gud, der har al Magten i Himlen og paa Jorden, og som har lovet at være med sine alle Dage, indtil Verdens Ende. Det vil være en Lykke for Foreningen, om den i Tro og Hengivenhed kan stræbe efter at føre et saadant Liv over for Gud og Mennesker, saa hans milde Øje med Velbehag maa lyse over os og hans kærlige og beskyttende Haand ledsage og føre den enkelte saavel som Foreningen til et velsignet og godt Nutids og Fremtids Maal, og hermed ønsker jeg Foreningen Lykke og Held under sin Fane!

Lærer Høberg, Høve, læste nu et Eventyr, der paa-hørtes med stor Opmærksomhed, hvorefter Jørgen Ras-mussen holdt følgende Tale:

Jeg vil minde Foreningen om, at vi har optaget gamle Danne-brog paa vort Banner, der fra Middelalderen har vajet foran de dan-ske Hære og opildnet vore Forfædre til Kamp og Udholdenhed i de blodige Stævner og mangen en Gang ført det danske Folk til Ære og Sejr, naar det kæmpede for at vinde fremmede Landomraader, for at lægge dem under det danske Scepter, som naar der kæmpedes for at værne Fædrelandet og den hjemlige Arne imod Fjendevold og Undertrykkelse. Vor Fane er ikke bestemt til at fremme militar-istiske Udviklinger, som vi anser for baade ukristelige og højst skadelige for vort lille danske Folk og Fædreland. Fanen skal føres foran ved folkelige og politiske Møder og opildne til Kamp for det gode, ædle og gavnlige og bekæmpe det daarlige og nedbrydende for Foreningens Vækst og Udvikling. Naar nogen af Foreningens Medlemmer afgaar ved Døden, skal Fanen følge dem til det sidste Hvilested. Den røde Dug skal minde os om Forsoningens Naade, der er tilvejebragt ved Kristi fuldkomne og hellige Liv under Loven i vort Sted, hans bitre Lidelse og Død for den faldne Menneskeslægt. Det hvide Kors skal minde os om Kristi sejrige Opstandelse og Himmelfart, og ligesom han sejrede, skal vi ved ham sejre over Synd og Død, og naar han, Opstandelsens Fyrste, kommer tilbage, skal vi ikklædes Retfærdighedens Klædebon og drage med ham ind i det himmelske Rige. Det gyldne Spir paa Fanen peger mod Him-len, hvor Sønnen sidder ved Faderens højre Haand og indbyder alle arbejdende og besværede til Fred og Hvile.

Formanden sluttede dermed den alvorlige Del af Festen med en Tak til Pastor Jungersen og Lærer Høberg. Efter Talerne var der Fællesspisning med Taler og Sang, derefter valgte man Fanebærer; valgt blev for Vig Sogn Landpost Niels Kristensen og for Nr. Asminderup Husejer Lars Ol- sen, Skaverup.

Efter Foreningens gode Start arbejdedes fremad. Aaret efter i November 1888 stod Sogneraadsvalget for Døren; der blev da afholdt Møde for at tage Stilling til Valget. Ved dette Møde blev det vedtaget at opstille Kandidatliste med følgende Navne: Bmd. Niels Petersen, Hønsinge, Ba- ger Mads Borup, Hestehaven, Urmager Chr. Jensen, Vig, og Murer Niels Hansen, Svinninge.

Grundlovsværneforeningen holdt Møde samme Dag og Sted for at opstille Kandidater til Sogneraadvalget; der opstilledes følgende: Bmd. Rasmus Nielsen, Jyderup, Bmd. Niels Petersen, Hønsinge, Hmd. Niels Rasmussen, Ll. Egebjærg, og Parc. Niels Larsen, Vig. Som Følge af, at begge Parter havde opstillet Niels Petersen, Hønsinge, forlangte Grundlovsværneforeningen, at Arbejderforeningen skulde stryge Murer Niels Hansens Navn, men dette forkastedes med 29 Stemmer mod 26. Man opfordrede Medlemmerne til at møde talrigt til Valget den 14. December 1888. Hvorledes dette Valg faldt ud, meddeles der intet om i Forhandlingsprotokollen. I Regnskaberne ses, at Sogneraadet i nogle Aar bevilgede 50 Kr. aarligt til Arbejderforeningen.

I Aarene derefter optager Foreningen forskellige Spørgsmaal til Drøftelse, saaledes Husflidssagen, hvor der nedsattes Udvalg; dette fik udarbejdet flere Oplysninger, men udover dette ses ikke, at man er kommen videre. Der blev holdt Møder med Talere om Havedyrkning og Huslodders rentable Dyrkning. Hvert Aar holdtes Sommerfest i Ulkestrup Skov eller i Jens Nikolajsens Skov i Hønsinge; der var Talere ved disse Fester, saaledes Folketingsmand Peter Madsen, Eskildstrup, og Landstingsmand Ole Johansen, Fyn. — Arbejderforeningen var nu bleven Medlem af Dansk Arbejderforbund. Et af Dagsordenens Punkter i 1894 var, at Forbundet skulde indmelde sig i Socialdemokratiet. Dette Punkt affødte et ekstra Møde, hvor Spørgsmaalet igen var paa Dagsordenen. Man valgte en Repræsentant, men med den Klausul, at han skulde stemme imod Indmeldelsen.

Det politiske Spørgsmaal i de Aar var brændende og skilte Medlemmerne i forskellige Lejre, men samtidig formindskedes Medlemsantallet. I 1906 blev man enige om at give Foreningen et nyt Navn: Vig og Asminde-rup Hundredmandsforening, og om, at den for Eftertiden skulde virke som Understøttelsesforening. Herved undgik man det politiske, og Foreningen gik atter frem

i Medlemstal. Dens Formand var nu pens. Landpost Peter Hansen, Vig, og som Regnskabsfører Købmand Chr. Larsen, Vig.

Under Krigen 1914—18 begyndte en Tilbagegang i Medlemsantal. I 1917 drøftede man Ophævelse, men dette forkastedes, og den siddende Ledelse gik af paa Spørgsmaalet. Til Formand valgtes Vejmand Jakob Madsen, Hestehaven, og som Regnskabsfører Landpost Viggo Akselbo, Asminderup, til den øvrige Bestyrelse valgtes Murer Laurits Petersen, Kelstrup, Hmd. L. P. Klink, Ulstrup, og Arbmd. Vilhelm Madsen, Vig.

Foreningen gik indtil 1920, da det paa Grund af svindende Medlemsantal og den deraf følgende økonomiske Vanskelighed blev vedtaget at ophæve den.

Der opnaaedes ikke alt, hvad man i 1887 saa som en skøn Fremtidsdrøm, men Spørgsmaalet om Arbejderens Fribolig paa hans gamle Dage er dog løst i Form af vore Alderdomshjem. Af dem, der var i Bestyrelsen ved Foreningens Stiftelse i 1887, er kun een tilbage, nemlig pens. Lærer H. Sørensen, Vig, der var Foreningens første Regnskabsfører og Kasserer. Foreningens interessante Protokoller er bevaret for Efterslægten, de opbevares paa Stenstrup Museum.

DEN AANDELIGE VÆKKELSE PAA SAMSØ I DET 19. AARHUNDREDE

Af Anders Gommesen, Bertel Madsen og Bent Rasmussen.

(Fortsat fra Aarbogen 1944.)

Reinhold Lund.

Ved Dansk Skoleforenings Aarsmøde i Middelfart i 1903 talte Ludvig Schrøder om »Af hvilken Art de Foredrag maa være, som kan passes ind i Undervisningen paa tekniske Skoler og Handelsskoler for de unge, der benytter Aftenundervisningen«. Han tænkte ikke paa de Foredrag, der kan føjes ind i den faglige Undervisning, men paa dem, der skulde give Eleverne aandelig Paavirkning, og for at opnaa en saadan mente han, at Foredragene helst maatte handle om store Personligheder, der har staaet i en Virksomhed, de unge selv har med at gøre. Ved at fortælle om en dygtig Mand kan man vise, hvorledes »Livets ædle Malm« har haft Betydning for ham selv eller Slægten, hvorfra han stammer, og naar der i Skildringen lyder et Ord om, at det inderste hos ham, som ogsaa lagde Kraft i hans Gerning, var hans Kristentro, da er det muligt, at de unge ogsaa vil lytte til det. Særlig Glæde vil de unge have af Levnedsskildringer, naar der er noget eventyrligt ved dem, naar der kommer noget ud af dem, man aldrig vilde have ventet, naar Manden har begyndt som en Aladdin og dog vinder Prinsessen. Blandt den Række af Personligheder, det var værd at fortælle om som virkende Forbilleder for de unge, der som sund og nærende Kost kunde hjælpe dem til at samle Kræfter til et daadfuldt Liv, næv-

nede Ludvig Schrøder Farver Lund paa Samsø, der som god Ven af Hans Krüger har oplevet adskillige Eventyr under den første slesvigske Krig.

Det er hans Liv, der her skal fortælles¹).

Reinhold Julius Lund blev født 10. September 1817 i Fallitsgaarde Præstegaard, Dollerup-Finderup Pastorat midt paa Alheden. Forældrene var Pastor Olaus Lund og Hustru Sofie Elise Peetz. Olaus Lund, f. 1780, var Søn af Tolder Peter Lund, Nykøbing F. Han blev Student fra Nykøbing Skole 1798 og tog teologisk Embeds-eksamen 1802, hvorefter han var Hører og siden Adjunkt ved sin Fødeby's Skole. 1810 blev han Kateket samme Sted. 1815 blev han Sognepræst i Dollerup-Finderup, forflyttedes 1821 til Glenstrup ved Hobro, 1828 til Kullerup-Refsvindinge, 1832 til Øster-Tørslev, hvor han blev Provst 1835, og endelig 1838 til Agerskov i Haderslev Amt, hvorfra han tog sin Afsked 1857, og opholdt sig derefter i Svendborg, hvor han døde 1865 i en Alder af 85 Aar.

Hans Hustru var Datter af en meget velhavende Købmand i København (han skal have været den første, der indførte Nürnbergerkram her til Landet). Det var almindelig kendt, at Købmand Peetz ikke godt kunde sige Nej, naar nogen bad ham om Hjælp. Ofte kunde en Mand standse ham paa Gaden og bede ham laane sig 50 Rdl., ja endog 100 Rdl. »paa nogle faa Dage«, og skønt Peetz tit slet ikke kendte vedkommende, var Svaret i Regelen dette: »Naa, ja, De ser saa ærlig ud; De vil nok betale mig Pengene igen paa nogle faa Dage«. Vedkommende fik Pengene uden saa meget som at opgive sit Navn, og gamle Peetz saa jo rigtignok ogsaa sjældent sine Penge igen!

Dette Træk arvede Dattersønnen Reinhold. Der er opbevaret et Brev fra gamle Provst Lund til hans Sønnesøn Harald Lund, der i sine Drengenaar opholdt sig hos Farfaderen for i Svendborg at kunne faa en bedre Undervis-

1) Som Hovedkilde er benyttet en Art. af Kbm. Harald Lund i »Kirkebl.« 1897.

ning end der kunde gives paa Samsø. Nu var Harald igen vendt tilbage til Hjemmet for at blive konfirmeret, og i den Anledning skriver saa den gamle Provst:

Svendborg, den 3. April 1864.

Du har nu, kære Harald, offentlig i en kristelig Menigheds Paa-hør gentaget og bekræftet det hellige Løfte, som andre paa dine Vegne aflagde, da du som et lille Barn ved Daaben en Gang blev optaget i Kirken. Men du havde til denne Handling endnu et større Vidne, nemlig din Gud og Herre, der selv har sagt, at hvor to eller tre er forsamlede i hans Navn, der er han midt iblandt dem. Og hvad var det da, du for hans Aasyn lovede og bekræftede? Det var jo, at du vilde forsage Djævelen og alle hans Gerninger og alt hans Væsen og tro paa Gud Fader, Søn og Helligaand, eller hvad Skriften kalder »at forsage det ugudelige Væsen, de verdslige Begærligheder og leve tugteligen, retfærdeligen og gudeligen i denne Verden«. Sandelig, det er store hellige Forpligtelser, som herefter hviler paa dig, og jeg holder mig overbevist om, at du har aflagt denne Bekendelse med et front bevæget Hjerte og med en oprigtig Villie til at følge den i Livet. Dog, Livet har mange Fristelser; thi som Skriften siger: »Indvortes fra Hjertet kommer mange onde Tanker ligesom udvortes fra Menneskene og Verden med dens Lyst«. Hvorledes skal du nu bestaa i den onde Strid, der ogsaa vil møde dig, min kære Søn? En gammel Sentens raader os: Bed og arbejd, og heri ligger i Sandhed gode Forsvarsvaaben. Ved Bønnen træder vi jo i nærmere Samfund med Vorherre og Gud, hans Hellighed fylder os med Afsky for det onde, hans Kærlighed opmuntrer os til det gode, hans Almagt og Visdom giver Mod og Kraft til at stride den gode Strid! Se dette er den kristelige Bøns Velsignelse, naar den forrettes i Tro og Andagt. Og hvis vi dermed forener flittigt Arbejde i det beskikkede Kald, saa maa de onde Tanker og Lyster vige for den nyttige Beskæftigelse, saa søger vi efter endt Dagsgering den vederkvægende Hvile med Glæde, tilfredse med os selv og forvisset om Herrens Velbehag for efter en styrkende Søvn atter at kunne udføre den os betroede Gerning. Foruden disse to aandelige Hjælpemidler kan jeg, kære Harald, anbefale dig følgende:

Søg ret ofte paa det hellige Sted, hvor Ordet forkyndes i den kristelige Forsamling, her høres meget i din Saligheds Sag, om hvilket du endnu behøver at belæres, men omend alle dens Sandheder alt laa klare for dig, saa vil dog Stedet, den fælles Andagt indvirke paa dit Sind og Villie, og saaledes end mere styrke dig i Troens Lydighed.

A g t nøje paa Samvittighedens Stemme, som taler i os, den advarer, naar vi svæver i Fare for at besmitte vort kristelige Klædebon, ja den viser sig som vor redeligste Ven, naar vi har syndet. Menneskene gør os ugerne opmærksomme paa vor Vildfarelse og kan det ofte ej heller. Tværtimod vil vi i Livet sædvanlig møde dem, der enten kolde og udeltagende ikke agter paa os eller viser sig rede til at undskylde eller endog forsvare, hvad vi har forbrudt. Under saadanne Forhold er vi paa Vej til at falde i en daarlig Sikkerhed, og det vorder da med dette Menneske Dag for Dag værre og ikke bedre, og her er det ene, at Samvittighedens Alvorsstemme kan frelse os; derfor var det jo, at Apostelen Paulus øvede sig hver Dag i at have en uskadt Samvittighed for Gud og Mennesker og agtede paa dens Røst.

Gør et viist Valg blandt dem, du vil have til fortrolige og Venner, det er: undvig Samfund med dem, hvis Sæder er vanærende, og hvis Rygte er besmittet, men gør dit Valg blandt dem, der for deres Livsvandel nyder almindelig Agtelse og Tillid. Af Naturen dannede til Efterligning, danner vi os umærkeligt efter dem, vi omgaas i Fortrolighed. Søger vi Omgang med letsindige Daarer eller endog med lastværdige Personer, da optager vi Tid efter anden meget af deres slette Grundsætning, der fører til et syndigt Levned. Søger vi derimod Omgang med agtværdige Personer, da stiller Sagen sig helt anderledes, vi lærer at elske det sædelige, virksomme, hædrede Liv, føler os opflammede af en ædel Lyst til at efterligne det, lægger Haand paa Værket, og Udbyttet heraf er: Agtelse for os selv, Fred i Sjælen og Glæde ved vort Liv.

Jeg kunde endnu anføre flere Hjælpe midler til »at have Afsky for det onde og hænge ved det gode«, men dine gode, kristelige Forældre vil nok fuldstændiggøre nærværende Formaning, ligesom deres gode Eksempel vil blive dig en trofast og kær Vejlederske. Jeg føjer sluttelig hertil min inderlige Lykønskning til din Optagelse i vor Kirke som et selvstændigt Medlem og beder dig ligeledes at bringe dem min hjerteligste Deltagelse i den Glæde, de derved har følt. Jeg forener min Bøn med deres, at Herrens Naade og Velsignelse maa stedse være hos dig med hans Helligaands Bistand, og i det Haab underskriver jeg mig

din hengivne Bedstefader

Lund.

Efterskrift: Medfølgende Ur beder jeg dig modtage og bære til en kærlig Erindring.

Af Provst Lunds syv Børn (fire Sønner og tre Døtre) var Reinhold det næst yngste. Da Præsteembedet paa He-

den var lille, blev Børnene opdraget til streng Nøjsomhed. Det var pengeknappe Tider, saa det var smaa Kaar, Reinhold voksede op under. Han har fortalt, at han og hans Broder kun havde een Kasket, og hans tre Søskende kun eet Par ordentlige Sko, saa naar Forældrene en enkelt Gang skulde paa Besøg paa Hald, kunde kun een af dem faa Lov at komme med; eller naar der, ogsaa kun sjældent, kom Besøg i Præstegaarden, fik kun den, som havde Skoene paa, Lov til at være i Stuen en lille Tid, men maatte saa gaa ud og overlade Skoene til den næste, der saa kunde komme ind.

I Glenstrup bedredes Kaarene; det var en frugtbarere Egn, og Børnene levede her et ret fornøjeligt Barndomsliv. De førte et rigtigt Friluftsliv, som hærkede deres Natur. De blev ogsaa alle gamle, henved 80 Aar, ja to af Sønnerne endog 83 og 85 Aar. Med Skolegangen var det nok ikke synderligt bevendt, men saa meget ivrigere dreves Fiske-riet paa den $\frac{1}{2}$ Mil lange, meget dybe Glenstrup Sø, hvor der var Overflod af Fisk, og hvorfra der hentedes mangan Ret Aborre, Helt og Aal hjem til Præstegaarden. Faderen lærte dem at svømme, hvortil de var meget dygtige, ligesom de ogsaa blev dygtige Jægere. Fuglevildt var der nok af ved Søen, og paa Præstegaardens vidtstrakte Marker var der rigeligt med Høns og Harer.

Reinhold var flere Aar yngre end Brødrene, han skildres som en lille, hvidhaaret godmodig Fyr, der paa Grund af sin Troskyldighed ofte »maatte holde Lyset« for de andre, men dette forstyrrede dog ikke Forholdet.

Fra det 11te til det 15de Aar tilbragte han paa Fyn. 15 Aar gammel, da Hjemmet flyttedes til Øster-Tørslev ved Randers, kom han i Farverlære hos sin 12 Aar ældre Broder i Hobro. Et Par Aar senere kom han til Bruunshaab Klædefabrik ved Viborg, hvor han blev udlært som Farversvend. Derefter arbejdede han 4—5 Aar i Aarhus som Svend og var meget afholdt af sin Mester, den venlige Farver Voetmann, der blev hans trofaste Ven for Livet. I

Aarhus blev han Underofficer ved Jæger k o r e t, en Slags Borgervæbning, hvorfra han havde mange pudsige Historier at fortælle.

Paa den Tid blev hans Fader kaldet til Præst i Agerskov og Provst i Tørning Len. Det var i de Tider en lang og kostbar Rejse fra Aarhus til Agerskov 3 Mil Sydvest for Haderslev; men den lille Farver var en god Rytter; han lejede en Hest hos en Vognmand og red paa den til sit Hjem. Det var en mager, udslidt Krikke, han fik at ride paa, Vognmanden turde ikke betro ham nogen bedre, men da Lund efter tre Ugers Forløb kom tilbage, kunde Vognmanden næppe kende Dyret igen, saa godt saa den ud efter den gode Hvile og Pleje, den havde nydt i Præstegaarden, saa han udbrød: »Kom De kun, saa tit De vil, Lund, og faa en Hest hos mig, De skal nok faa en af mine bedste Heste, naar De behandler den saa godt«.

Senere drog Lund en Tur til Tyskland som »farende Svend«, men dette Landevejsliv smagte ham ikke, og han kom snart tilbage.

Efter sin Hjemkomst begyndte han efter Faderens Opfordring et Farveri i Agerskov. Frit Ophold havde han i Præstegaarden, og i en stor Mose var der Overflod af Tørv, saa selv om Farveriet kun var lille, kunde han dog lægge Penge op i de fem Aar, han drev Virksomheden her.

Det var i de bevægede Aar 1841—47, Lund havde sin Virksomhed i Sønderjylland, og han kom snart med i Kampen for Danskhedens Sag. I Hjemmet kom ofte flere af de førende Danske, som Professor Chr. Flor, P. Chr. Koch, Laurids Skou og særlig Hans Krüger, som han sluttede nært Venskab med, og dette Venskab holdt ved Livet ud. I 1844 deltog han i det store Folkemøde paa Skamling.

Men Lund tænkte paa at faa sig en større Virksomhed, og i 1847 søgte og fik han Bevilling som »Farver og Trykker¹⁾ i Silkeborg, men da han kom hertil og erfarede,

1) Kattuntrykker; det blomstrede Tøj, som Kattuntrykkerne kunde fremstille, var paa den Tid i Mode.

at Silkeborg kun bestod af Papirfabrikken og nogle Arbejderboliger, og at der oven i Købet i Forvejen var en Farver, der havde Bevilling, opgav han Planen og drog til sin gamle Principal Voetmann i Aarhus, som raadede ham til at tage til Samsø, hvor intet Farveri fandtes. Han fik da Bevilling som Farver og Trykker paa Samsø og kom hertil i Høsten 1847.

Han lejede et Hus i Tranebjerg og indrettede det til Farveri, og hans Dygtighed og ikke mindst hans glade, barnlige Væsen vandt ham straks mange Kunder og Venner. Samsingerne strømmede til for at faa deres hjemmenvævede Tøj »koloreret, sværtet eller trykket«. Det var i Hjemmeflidens gyldne Tid, da Rokken snurrede, og Vævens Slagbom klang snart sagt fra hvert Hus paa Øen.

Den praktisk dygtige Pastor Hansteen havde fraraadet Lund at nedsætte sig paa Samsø, men det viste sig, at denne Gang havde Præsten ikke kendt »sine Papenheime-re«, den lille Farver maatte snart have Hjælp, da han ikke selv kunde overkomme Arbejdet.

Bønderne i Tranebjerg kørte Farveriredskaberne fra Havnen til Byen, og til Tak inviterede Lund dem en Aften til et Gilde, hvor han opvartede dem med Sukkerkringler og Punsch, Kringlerne havde han trukket paa Snore og hængt op under Bjælkerne, og Punschen bryggede han i en lille Farvekedel. Det blev et lystigt Gilde, Gæsterne hoppede efter Kringler og øste Punsch af Kedlen, og Værten fortalte Historier. Endnu mange Aar efter kunde gamle Mænd, der havde været med, more sig ved at fortælle, hvor lystigt det gik til.

Da Krigen udbrød i 1848, kunde Lund ikke sidde paa Samsø i Ro, han overlod Farveriets Røgt og Pleje til et Par Svende og drog hjem til sine Forældre i Agerskov. Her var der ogsaa Brug for ham. Hans Fader var kendt som en ivrig dansksindet Mand og blev af tysksindede Embedsmænd udpeget som en farlig Person, hvorfor han maatte flygte til Fyn. Lund overtog saa Styrelsen af Præstegaar-

den, hvilket ikke var nemt; thi »Friskarerne«, som i stor Mængde blev indkvarteret i Præstegaarden, var ikke lette at tumle, da der ikke var megen Disciplin mellem dem; de stjal som Ravne.

Da Præstegaarden til sidst var tømt for Fødevarer og Værdisager, tog Lund til Bevtoft Kro., hvor der ogsaa var Brug for en rask, snarraadig Mand, da Krüger ogsaa havde maattet forlade sit Hjem. Lund og Krügers djærve Søster Ingeborg styrede da den store Bedrift, Gaarden, Kroen og Brænderiet.

Krüger opholdt sig en Tid ved det danske Hovedkvarter og kunde nu og da i Hemmelighed komme paa Besøg i sit Hjem om Natten. Da Lund altid var godt underrettet om Fjendens Bevægelser, Stilling og Styrke, kunde han give sin Ven paalidelige Efterretninger derom, saa de gennem Hans Krüger kom til Hovedkvarterets Kundskab.

Da Bevtoft en Tid laa midt imellem Oprørernes Hær og de danske Hovedstyrker, sørgede Lund for, at der kom Bud til de Danske, naar der var Ting af Vigtighed at meddele fra den fjendtlige Hær. Ved saadanne Lejligheder var Smedens to Døtre i Bevtoft ham til megen Nytte; de gik gerne til Torvs i Tønder og Aabenraa, ja endog helt til Flensborg. Paa Vejen fik de Sedler fra dansksindede Folk, og med Sedlerne indflettede i deres svære Haar og Torvekurven paa Armen gik de uantastet gennem Fjendens Stillinger og kunde ofte bringe vigtige Nyheder til Lund, som saa besørgede dem til det danske Hovedkvarter. Men de tysksindede i Bevtoft bragte dog lige saa ofte Meddelelser til Slesvigholstenerne om Krügers Besøg i Hjemmet, og næsten daglig kom en Skare Ryttere sprængende i Gaarde for at undersøge, om Krüger var der; som oftest kom de dog bagefter; Krüger var paa sin lille raske Hest redet nordpaa. Men en Nat blev han dog overrasket. Det var et strengt Vejr, og han havde ikke Lyst til at ride ud, trods Lunds Advarsler blev han hjemme og gik i Seng sammen med denne.

De skræmtes op ved at høre Hestetrampen i Gaarden. Krüger søgte iltomt Ly i en stor Tønde med et Laag over, der stod i Brænderiet, Lund bragte hans Klæder ud og smed dem ned i Tønden til ham. Imens buldrede Tyskerne paa Gangdøren, men Lund gav sig Tid til at ordne Sengen, saa det saa ud, som om han havde ligget ene. Da han endelig lukkede op, var de indtrængende Tyskere saa rasende, at han med Møje undgik at blive mishandlet. Han undskyldte sig med, at han saa sjældent havde Nattero, og derfor sov han saa haardt.

»Hvor er Krüger? Vi ved, han er her!«

»Dersom I ved, han er her, kan I jo se at finde ham«, sagde Lund sagtmodig.

I to Timer ledte de, men fandt ingen Krüger, dertil hjalp sagtens ogsaa, at Lund trillede et Brændevinsanker ind, hvilket faldt mere i deres Smag end at rode efter Krüger i Stald og Lo, og de sad ikke godt paa Hestene, da de forlod Kroen.

Lund var ogsaa Øjenvidne til en lille Patruljefægtning, ved hvilken en tysk Officer, Grev Reichenbach, blev skilt fra sine Folk og jaget af den danske Kaptajn Jagd og en jysk Dragon. Greven red en fortrinlig Hest, og da Vejen var spærret af en dansk Patrulje, satte han over Stengærder, gennem Haver og ud paa Marken. Her var han saa heldig at træffe det eneste Vadested, som fandtes over Aaen, og kom godt over, men i den bløde Eng paa den anden Side blev Hesten siddende; Forfølgerne indhentede ham, og Greven maatte overgive sig efter at have faaet et Par svære Sabelhug i Hovedet. Han blev ført til Kroen, hvor Lund anlagde en foreløbig Forbinding.

Endnu en lille Begivenhed, som Lund var Øjenvidne til, maa fortælles, da vedkommende Dragon vist aldrig er blevet omtalt. Det var en Dag, Fjenden rykkede stærkt nordpaa. Lund løb da hen til et Par danske Vedetter, der holdt roligt paa Landevejen, uvidende om, hvad der foregik, for at advare dem mod at blive omgaaede. Den ene

red straks tilbage med Melding til Afdelingen, men den anden, en sindig Jyde, blev holdende ganske rolig og svarede: »A blywer hæ, te a fo Ordre«. Lidt efter siger han til Lund: »No mo han helst go te en Si, faa no sier et ud te, at hæ blywer ledt aa bestel, aa saa æ et godt aa haa gue Plads«.

Lund saa da, at de fjendtlige Husarer kom galopperende frem ad Landevejen mod den jydsk Dragon. Denne holdt koldblodig midt paa Vejen og ventede, til Husarerne var kommet ham paa 50—60 Skridts Afstand; da standsede de pludselig deres Heste for at staa af og skyde. Men dette Øjeblik benyttede Dragonen, han satte i fuld Karrière ind paa dem og gav den ene et vældigt Slag over Skulderen. Forfærdet løb den anden sin Vej, og den tredie, som endnu ikke var kommet af Hesten, sporede sin Hest til Flugt. Den tapre Jydekarl fangede de to Heste og raabte til Lund: »No æ a hyt, no rider a mæ Bæsterne!« Saa red han med sit Bytte.

Engang blussede Kamplysten op i Lund, saa han stillede ude ved Forposterne med sin Bøsse for at tage Del i Kampen. Men en Jyde blandt Soldaterne fik ham dog til at opgive sit Forehavende ved at forestille ham, at hans Gerning laa paa et andet Felt, og at det kun var Soldaten, der skulde møde Fjenden i Marken.

Efter Vaabenstilstanden vendte Lund tilbage til Samsø og holdt Bryllup den 4. Oktober 1849 med Ane Marie Gylling (født 4. Okt. 1827), Datter af Købmand og Skibsreder J. P. Gylling i Tranebjerg, i hvis Hus han havde faaet Kost og Ophold i de Aar, han havde levet som ugift paa Samsø. J. P. Gylling havde som ung været med i Slaget ved Lyngøre i Norge 1812, han var Flagmand paa Fregatten »Najaden«, men slap dog usaaret, skønt hans Plads var meget udsat. Senere sejlede han i en Aarrække som Matros, senere som Styrmand og Skipper. Han ejede en Gaard i Tranebjerg og var anset som en ærlig, samvittighedsfuld Mand. Til Minde om Undertrykkelsen af

det slesvig-holstenske Oprør lod han ophænge en Model af en Fregat i Tranebjerg Kirke. Han døde 1873 i en høj Alder.

De nygifte flyttede ind i det velkendte lange, hvide Hus neden for Kirken. Svigerfaderen havde sørget for Bygningens Opførelse og gjort Indkøb af Materiale; Lund havde Tid efter anden givet ham forskellige Pengebeløb dertil — dengang fandtes ingen Sparekasse paa Samsø. Da Lund saa skulde overtage Ejendommen og spurgte sin Svigerfader, hvor meget han nu skyldte paa den, svarede denne: »Du skal have Penge tilbage, du har betalt mig mere, end det har kostet«. Lund kunde altsaa begynde i sin egen Ejendom uden Gæld, og dette er betegnende for ham, han var altid bange for at gøre Gæld.

Det blev et i alle Maader lykkeligt Hjem. Lund var en flittig og dygtig Mand i sit Fag, han fulgte godt med Tiden og anskaffede den ene Maskine efter den anden. 1860 byggede han en Vindmølle paa Taget af Farveriet til at drive de forskellige Maskiner med, 10 Aar senere byggede han en større Stampemølle paa Gl. Brattingsborg. Den gamle Stampemølle i Langemark var nedlagt 1851, og Bønderne sendte nu deres Vadmel til en Stampemølle i Horsenseggen. Det var en Vandmølle, der drev de svære Træblokke, som bankede Tøjet. Nu anskaffede Lund sig en Valsemølle, som kunde trækkes af Vinden og kunde udføre Arbejdet langt bedre end de gamle Stampværker. Det varede heller ikke længe, inden alt Vadmel paa Samsø gik til Tranebjerg.

Reinhold Lund var opvokset i et gammeldags, kristeligt Hjem, men hans Gudsforhold var næppe blevet ham en Hjertesag, da han kom til Samsø.

Men da han i 1847 steg i Land paa Samsø, mødte han en Mand, en af de første, han traf paa, og det var Købmand Rasmussen, som et Par Aar i Forvejen var kommet til Samsø. Denne Mand, der gennem forlængst afdøde Pastor Østrup var vakt til levende Kristendom, havde be-

gyndt at samle troende Venner i sit Hjem. Af og til talte han i Forsamlinger og søgte saaledes, saa godt han kunde, at virke til Oplysning og Opbyggelse for Smaafolk paa Øen.

Der maa have været noget hos denne lille Farver, der drog Rasmussen til ham; thi da Lund fra Ballen vilde begive sig til Tranebjerg, fulgte Rasmussen ham paa Vej. I Samtalens Løb stillede Rasmussen ham et Spørgsmaal, der i høj Grad vakte Lunds Forbavselse: »De er Præstesøn, Lund, saa holder De vel af Vorherre?« De Ord slog ned i ham. Det var, som han ikke rigtig kunde sige ja. Han var jo en Præstesøn og havde altid været en flittig Kirkegænger og ført et sømmeligt, kristeligt Liv. Men var han end ikke en Modstander af Guds Rige, saa stod dette dog paa Afstand og var ikke personlig tilegnet af ham. Rasmussen tog ham nu paa sin indtrængende Maade under Behandling, og Lund mærkede nok, at han her stod over for noget, han aldrig før havde kendt. Han kom til Tranebjerg; men Tankerne syslede med Spørgsmaalet, han kunde ikke slippe det og maatte saa nogle Dage senere til Ballen og tale med den mærkelige Købmand, og da havde de to lykkelige Timer med hinanden.

Lunds bløde, fromme Barnesind tog mod Livsordet med en Hengivelse og Inderlighed, saa det var en Fryd at være Vidne dertil. Det blev ham en Livssag at øse af Guds Naades Kildevæld i Troen paa Jesus Kristus.

Lund og Rasmussen blev Hjertevenner og Medarbejdere i Guds Riges Sag. Rasmussen var gerne Ordføreren i Forsamlingerne, der om Søndagen holdtes hos ham og om Lørdagaftenerne hos Lund, og denne var Forsanger. Det blev for mange uforglemmelige Aftener, baaret af en barnlig Inderlighed, der trods Uklarhed og Famlen dog naaede til Hjerterne. Det var vel ogsaa det eneste Sted, hvor Ordet forkyndtes med den Tro og Inderlighed, der skal til for at vække Sindene. I Kirkerne var der tomt og dødt. Der stod de gamle rationalistiske Præster og vævede et filosofisk

Vadmel af Fornuftigheder og Forstand, som ikke gav Genklang i Hjerterne.

Det begyndte først at lysne, da den unge Kapellan Brammer kom til Tranebjerg. Han sluttede sig i høj Grad til Lund og var en daglig Gæst i Hjemmet, hvorfra han øste Styrke og Trøst til sit Arbejde.

Det hvide Hus ved Kirkebakken blev ofte af Venner kaldt »Kirkely«, og der er sagt om dette Hjem, at har Bjørnsons Ord om Hjemmet: »Der møder bare det barne-sande, og Synden kyskes ifra din Pande«, nogen Sinde paa noget Hjem, saa var det paa Farver Lund og hans Hustrus Hjem i Tranebjerg; thi de to Mennesker, der boede der, havde bedre end de fleste nemmet, at

»Under dine Vingers Skygge,
der, kun der, er Livets Lykke,
Aandens Barnehjem paa Jord«.

Men een Ulempe havde de ved at bo saa nær ved Kirken; der kom saa mange Mennesker for en Nemheds Skyld før og efter Kirketid og vilde afgøre deres Forretninger med Farveren, at det kneb at komme til Kirke i rette Tid for ham. Men da han i nogle Aar taalmodigt havde baaret Trykket deraf, bestemte han sig til — efter en Samtale med Præsten Melbye paa Fyn — fuldstændig at lukke Forretningen alle Søn- og Helligdage, efter at han først havde kundgjort det for sine Kunder. Da han havde faaet den Sag i Orden, som Kunderne snart fandt sig i, var han meget glad. Nu kunde han faa Tid til at besøge de syge før Kirketid og bringe dem lidt Trøst og synge en Salme for dem. For ikke at sinke tog han sin Stovvask Lørdag Aften, saa var det til Side.

Hans første Vandring gjaldt i mange Aar gamle Kirstine, en ejendommelig kraftig Natur trods det, at hun var en lille skrøbelig Kvinde, der i flere Aar havde maattet holde Sengen. Hun boede hos sin gifte Datter og nød en god og kærlig Pleje. Hendes fromme barnlige Enfold gjorde

de, at Folk, der havde noget paa Hjerte, gerne saa ind til hende. Naar Pastor Husum havde Besøg af fremmede Præster, Provsten eller Bispem, førte han dem altid ind til hende, og alle var glade ved at tale med den fattige Husmandsenke i den lille tarvelige Stue med de mange Blomster i Vinduerne: »Vi er da og lykkelige!« var et af hendes Yndlingsudtryk. Hun bøjede — efter gammel kirkelig Skik — altid Hovedet, naar Jesu Navn nævnedes. Det var en Fryd for hende, naar Lund Søndag Morgen traadte ind til hende. Saa sang han hendes Yndlingssalme »Stol du kun paa dit Fadervor«. Det var netop i barnlig Bøn, gamle Kirstine havde sin Styrke.

En anden af hans Veninder var Frier-Maren; hun hørte ikke til de kløgtigste, men hendes barnlige Fromhed passede Lund saa godt, og han fik sig mangan god Samtale med hende, naar hun gik til eller fra Marken med Koen. En Dag betroede hun Lund, at hun trængte til en ny »Bredde« i sin graa »Klokke«, der var blevet for snæver, men det skulde vente, til Faaret havde faaet Lam, for hun havde ikke Uld nok. »Jamen, Maren, Faaret er jo hvidt«, sagde Lund, »og din Klokke er jo graa, siger du«. »Det kan godt være«, svarede Maren alvorligt, »men naar Vorherre ved, at jeg trænger til det, og jeg har bedt ham om det, saa faar Faaret nok et sort Lam«. En Tid efter kunde hun glædestraalende meddele ham: »Sagde jeg det ikke nok, nu har Faaret faaet Lam, og det er sort!« En Dag fik Maren Besøg af Thomas Rørdam, og saa skulde han jo se alt, hvad hun havde, og det var jo ikke store Sager, men hun var glad over det lidet, hun ejede. »Naa, Maren, nu har De vist mig saa meget, men De har ikke vist mig, om De har Penge«, sagde Rørdam saa. Maren forstod ikke Spøgen, men efter nogen Tøven rakte hun Rørdam en Mark. »Den kan jeg nok undvære til Dem, der er trængende«. Rørdam lo og betroede Maren, at saa trængende var han nu heller ikke.

Naar Gudstjenesten var endt, havde Lunds gerne Husset fuldt af Gæster, blandt hvem Samtalen ikke gik i Staa. Alle var lige velkomne, enten de var fattige eller rige.

Ligesom Rasmussen rejste Lund ofte til udenøs Møder, og hans Vennesælhed skaffede ham mange Venner rundt i Landet, og naar han kom hjem, flokkedes hans Venner i Hjemmet, hvor han fortalte levende og med Lune om sine Indtryk. Han havde en Evne til at kunne fortælle, som gjorde disse Aftenstunder rige og gode for Kredsen. Hans Hustru holdt ham aldrig tilbage, naar han ytrede Lyst til at rejse til Møde, fordi hun vidste, at han altid havde saa meget at dele ud af, naar han kom hjem, saa de alle fik Glæde deraf.

Paa en af disse Rejser var han kommet i Kupé sammen med nogle Hesteprangere, der havde været til Marked. De sad og bandede, saa det stod efter. Lund lagde især Mærke til en yngre Mand med et ellers tiltalende Ansigt, som Lund ikke kunde lade være at se paa. Omsider sagde denne til ham: »De ser saa vist paa mig, kender De mig?« »Nej, jeg gør ikke«, svarede Lund, »men De har saadan et kønt Ansigt, som jeg godt kan lide, men De er rigtignok slem til at bande, kunde De ikke lægge det af?«

»Jo—o«, svarede Manden, »generer det Dem, kan jeg godt lade være«.

»Nej, det skal De ikke for min Skyld, men kunde De for Deres egen og for Guds Skyld lægge den Banden af, saa kan jeg ikke sige andet, end at det vilde glæde mig«.

De andre havde opmærksomt lyttet til denne Samtale, og saa meget er vist, at ingen af dem bandede mere, saa længe de var sammen med Lund.

En pudsig Historie fortæller Lund fra en anden Rejse i Jylland: »Jeg var kommet i Kupe sammen med en Mand, som jeg gerne vilde i Snak med, og jeg begyndte at spørge: »Hvor er De fra?« Jo, han var der og der fra. »Naa«, siger jeg, »der har I nok faaet en ny Præst?« Ja, det havde de da. »Og han er Grundtvigianer?« »Nej — han er fra Vendssysel«, svarede Manden«.

Lund havde en fremragende Evne til at komme i Samtale med Folk af alle Slags og at faa sagt noget, de lagde

Mærke til, Hans Vidnesbyrd var baaret af en Mildhed og Inderlighed, der sjældent forfejler sin Virkning, og aldrig stødte han Folk bort. Han var i Besiddelse af en god Portion Lune og kunde fortælle en munter Historie, saa baade han og hans Tilhørere fik sig en forfriskende Latter. Saaledes fortalte han engang fra et af sine Besøg paa Øens Fattiggaard, hvor han var en jævnlig og kær Gæst, hvorledes han kom ind til en gammel Skrædder og var meget optaget af en Opdagelse, han havde gjort. »Nu skal De bare høre! Vi er jo Guds Børn allesammen, og saa er vi jo Brødre og Søstre, er det ikke vidunderligt? sagde han.

Skrædderen saa lidt paa Lund, saa sagde han forbeholdent: »Jo—e, Dem, Lund, og Bertelsen (Bestyreren) vil jeg gerne være Brødre til; men — og saa nævnte han et Par mindre heldige Eksistenser blandt Fattiglemmerne paa Gaarden — dem vil jeg ikke være Broder til«. Saa lo Lund hjerteligt.

Lund var en udmærket Husfader og Forsørger for sin store Familie. Han var en god Morgenmand, straks i Gang med sit Arbejde, kvik og glad, ofte gik han og nynnede ved sit Arbejde i Butikken eller Farveriet. Han var flittig og paapasselig og forlangte ogsaa af sine Medhjælpere disse Egenskaber; men til Gengæld paaskønnede han ogsaa deres Arbejde, og hans Folk havde i hans Hus et godt Hjem. Skulde der i en travl Tid udføres Overarbejde, skulde han nok sørge for, at det blev rigelig belønnet. Han havde altid en lille Opmuntring til dem derfor.

Det var ham en Hjertesag, at Søndagstankerne ikke maatte forsvinde i det daglige Livs Travlhed. Var der et Øjeblik Hvil, eller naar Folkene spiste Frokost, kom han gerne med en Bog: Vilhelm Birkedals, Wexels eller Johan Arndts Andagsbøger, satte sig hen hos dem og sagde: »Spis I nu, saa skal jeg læse for jer«.

Om Aftenen var de ugifte Arbejdere altid inde i Stuerne og tog Del i Samtalerne mellem Lund og hans Hustru og deres mange Gæster. Flere af dem var i en

Aarrække hos ham, saaledes en enkelt, der havde været paa daarlige Veje, men i det gode Hjem kom paa ret Køl og efter at have faaet en selvstændig Stilling blev ved at holde Forbindelsen vedlige med sin gamle Husbond.

I Aaret 1858 blev P. L. Husum Præst i Tranebjerg efter Hansteens Død. I ham fik Lund en Nabo og Ven efter sit Hjerte. Uden egentlig at være nogen Retningsmand holdt Husum sig dog nærmest til den grundtvigske Retning, som Lund ogsaa stærkere og stærkere følte sig draget til, indtil han helt og holdent sluttede sig til den. Her fandt han sig bedst tilpas, hans livlige, kernesunde Sind stemte bedst med de grundtvigske Forkynderes Betsning af det menneskelige.

De gudelige Forsamlings Tid var nu ved at forsvinde, de smaa Venneforsamlinger afløstes af større kirkelige Møder, hvor Talere af forskellige Retninger kom til Stede. Det var Rasmussen, Lund og Pastor Husum, der skaffede Talere til disse Møder. Her talte Blædel fra København, Dr. Viborg fra Slagelse, Vilh. Birkedal, Kisbye, Mau, Dr. Kalkar, Vilh. Beck, Thomas Rørdam og flere.

Paa disse Mødedage var der Røre i Tranebjerg og Ballen; det var gerne Lund og Rasmussen, der var Værter for de fremmede Talere. Folk strømmede til fra hele Øen for at være sammen med dem, og Lund indbød rask væk Folk til at komme ind, saa der var formelig Trængsel i Hjemmet, og det undertiden blev vanskeligt for Fru Lund at skaffe Husrum og Mad til de mange Gæster.

Engang var der ikke mindre end tolv Præster ved hans Bord; men Fru Lund lod sig aldrig gaa paa, hun tog kærligt mod de mange Gæster, hendes kære Reinhold havde indbudt.

Der var kun Landevejen mellem Præstegaarden og Farverboligen, og der var livlig Færdsel mellem de to Hjem. Det var et forunderlig kønt Samliv, der herskede mellem de to Familier. Kom der tilrejsende Gæster det ene Sted, var det en Selvfølge, at de maatte over at be-

søge Vennerne paa den anden Side Gaden. Lunds Døtre — der var 8 — gik, efterhaanden som de voksede til, i Skole i Præstegaarden, hvor Husums Døtre blev deres Lærerinder, og de gamle elskelige Præstefolk var som Bedsteforældre for dem; de gik ud og ind i Præstegaarden som i et andet Hjem.

Lund var meget musikalsk, han spillede Violin og Guitar, og det fornøjede ham at spille sammen med sine Børn, der fik Musikundervisning hos de ligeledes meget musikalske Præstefolk. Det kunde hænde, at Lund, naar han hørte Døtrene spille, mens han gik ved sit Arbejde, forlod dette, kom ind og greb Violinen, og saa spillede han sammen med dem. Det var en god Opstrammer. Han sagde ogsaa med Luther: »Musik og Sang er en herlig Ting, med dem kan man jage Djævelen og alle onde Tanker paa Flugt«.

Som omtalt blev Sønnen Harald, da han var 10 Aar, sendt til Bedstefaderen, gamle Provst Lund, for at gaa i Skole. Det var jo et Savn for Forældrene at undvære deres Dreng, men de glædede sig ved at modtage gode Vidnesbyrd om hans Flid og gode Opførsel fra den gamle Bedstefader og fortælle ham Nyt om hans smaa Søstre i Hjemmet, men først og fremmest lagde de ham paa Sinde, at han skal vedblive at være en god Dreng, et Guds Barn, saaledes som han ved Daabens Naade er optaget blandt Guds Børn.

Lund besøgte efter Krigen 1864 sin gode Ven Lærer Blegvad i Værsløv i en Paaskeferie, og Paaskelørdag gik de to til Birkendegaard for at besøge Mejeriforpagter Burchardi. Denne var blevet vakt af Vilh. Beck, som da var Kapellan i Uby. Burchardi var endnu tynget af sine Synders Byrde, og Lund kunde skønne, at han trængte til at høre Budskabet om Guds Kærlighed til de syndige Mennesker, at troende Mennesker ikke var »under Loven«, men »under Naaden«. Burchardi har selv sagt, at den Aften var den største i hans Liv; thi da gik det op for ham, at Gud

elskede ham, som han var, en stakkels Synder, og at Jesus Kristus var død for ham, saa nu først kunde han holde Paaske. Paaskedag vilde Burchardi have Lund med hen at høre Vilh. Beck i Ubby, men Lund sagde: »Nej, lad os hellere køre til Vallekilde og høre Hoff«. Det gjorde de, og ingen af dem fortrød det. Efter Gudstjenesten besøgte de baade Hoff og Trier. Det var Lunds første Besøg paa en Højskole, men at han blev glad derved, fremgaar af, at han samme Aar fik Trier til at tage til Samsø, hvor Lund fik flere Karle til at besøge Vallekilde Højskole denne Vinter. Næste Aar sendte han sin Søn derover og senere sine to ældste Døtre.

Den 4. Oktober 1874 fejrede Lund sit Sølvbryllup. Ved den Lejlighed hilste Ludvig Husum Sølvbrudeparret saaledes:

»Snart er en Menneskealder forløbet, siden De fæstede Bo paa vor lille Ø — nu fejrer De Sølvbryllupsdagen og standser vel en Stund og ser tilbage, og Brudeparret og Børneflokken sender vel en varm og inderlig Tak til ham vor Gud og Fader, der har gjort alle Ting vel. Ja, s e i n d a d! Hvorfra kom vel Gudslivet? hvorfra kom vel Lyset over Synd og Naade? hvorfra kom vel Kraften og Væksten? hvorfra Freden og Troens Glæde?

S e p a a D e r e s t i m e l i g e G e r n i n g! Hvorfra kom vel Velsignelsen over Haandens Gerning og Arbejde inde og ude?

S e p a a H u s l i v e t! Hvorfra kom Kærlighedslivet det rige, hvorfra den store skønne Børneflok, der med de straalende Øjne og varme Hjerter stirrer op til Dem med Glæde, slutter Dem i Kærligheds Baand?

S e p a a S l æ g t e n, den talrige, der villig og med Glæde tager Dem ind i den Kæde om det gamle Hjem, hvor Gubben¹⁾ sidder bøjet af Alderdom efter Arbejdsdagen lang, i hvilken Herrens Velsignelse fulgte ham og den Kvinde, der nu venter ham der, hvor Solen altid skinner, og hvor der er ingen Død — »hvor Haaret aldrig graaner, og Sindet bli'r ej tungt, hvor Hjertet gløder evigt, lyksaligt og ungt«.

S e p a a V e n n e k r e d s e n, den store Skare af unge og gamle, der har fulgt Dem og staar i Dag omkring Dem med Tak for Fortid og med Bøn for Fremtid. Kan De se dem alle! fra Hytte, Hus og Gaard, fra Skolens Stue og fra Præstehjemmet er de kom-

1) Købmand J. P. Gylling, hvis Hustru var død 1873.

met. Se dog, hvor de stirrer paa Dem med Kærlighedens Lys og Glans og Varme.

Se den fattige Kvinde derhenne! Hør hun taler: Husker du hin Aften? I Mulm kom jeg til dig, i Lys gik jeg bort. Mit Hjerte var saa tungt, Nød var i Hjemmet, og Verden var saa kold. Husker du, du talte om vor Frelzers Favn, om Freden i al Verdens Nød, Freden i Troen paa vor Herre Jesus Kristus! Tak og Velsignelse! Nu ved jeg, han er og min Frelser!

Se, hvor mange der staar og hilser jer med Tak for det yndige Hjem, hvor gamle og unge enedes om, at Kærlighedslivet er fagerste Liv, hvor Samtalen om Livets dybeste Indhold og Sangens og Musikkens Toner kastede en Straale hen over mangt et sløret Øje, mangt et mattet Hjerte.

Kender I de mange i festlige Klæder med Aandsstempel paa Aasyn, der snakker og synger og taler om Højtidsdagene, hvor »under Sang med dit vingede Ord Sjælen af By over Stjernerne fo'r«.

Ser I de Præster og Lærere, der havde og har en Aandens Gerning, hvor de saa tit hastede fra Studerestuen over for at faa et Pust fra den levende, beskedne Menighed, et Vink, et Haabets Ord, lidt Kærligheds Varme til det bange Præstehjerte til den store ansvarsfulde Gerning. Tak og Velsignelse bringer vi Dem for Vidnesbyrdet, De og Deres Hustru og Deres Børneflok har aflagt her paa Samsø. Herren give en liflig Fremtid med Vækst for alt, hvad De og Deres har skænket Hjertets Kærlighed.

En af Vennerne.«

I 1875 havde Sønnen Harald begyndt en Virksomhed som Farver paa Sjælland. Der gik da meget flittigt Brev fra ham til Faderen, vel mest om Haandværket og hvad dertil hører, hvad jo kun havde Interesse for de to, men dog finder man i Brevene et og andet, der rækker videre. Saaledes fortæller han i et Brev af 16. Juni 1876, efter at have besvaret forskellige Spørgsmaal om en Aarhusrejse:

Du kan tro, jeg havde en rigtig dejlig Tur til Jylland. Da jeg i Lørdags kom ud til Damperen, kom de kære Venner fra Ubberup Valgmenighed hen at tage imod mig. Jeg blev helt forbavset over at træffe alle disse: Burchardi, Hoff, hans Hustru, Tranberg og Hustru, Søren Rasmussen og Hustru, Thomsen og mange rare Bønder.

Vi blev modtaget af den kære Farver Eriksen ved Broen i Aarhus og fulgte med hen at drikke Kaffe, besaa dernæst Domkirken. Jeg gik derfra hen til Papes, og de fleste Sjællændere tog ad Jernvejen til Koldt, men Burchardi, Thomsen og jeg logerede

hos Eriksen. Søndag Morgen kørte vi med Frisør Jensen og flere fra Aarhus ud til Peterskirken, hvor den kære Teilmann prædikede og holdt Altergang. Vi havde Madkurve med og spiste i Friskolen, som ligger i Nærheden af Kirken; der var godt 1000 Tilhørere. Kirken er meget smuk med højt skønt Taarn og Spir, Præsteboligen er som Hoff's. I den var Burchardi, Tranberg, Thomsen, Bogøe, Hoff, Nørregaard, Eriksen og jeg samt en hel Del rare Mennesker samlede om Aftenen og havde en yndig Time blandt disse rare Mennesker. Madam Eriksen var kørt hjem med Vognen, vi andre tog med Jernbanen Kl. 9½. Stationen ligger ¼ Mil fra Peterskirken. De fleste Sjællændere tog om Morgenen til Testrup og om Tirsdagen til Himmelbjerget og rejste saa tilbage om Onsdagen, kun tre rare Bønder fulgte med mig over Vandet Mandag. Jeg traf mange bekendte af dig hos Eriksens. Jeg skal hilse kærligst fra disse, fra Eriksens og Papes, de bad mig sige dig, at de glædede sig til at faa dig over til Aarhus i Manøvretiden. Paa Søndag Morgen kommer Dampbaaden »Helgenæs« til Ballen at overføre 150 Samsinger til Ebeltoft, hvor vi er indbudte til Middags-Gudstjeneste af Budstikke Bojsen og om Eftermiddagen Forsamling i Skoven, Nattelogis i Byen og Mandag Morgen Afrejse. Paa Hjemturen anløbes Hjelm eller et andet Punkt i Jylland, saa vi kommer først hjem Mandag Aften. Et Musikkorps paa 8 Aarhus Militærmusici følger med Dampskibet. Turen vil nok blive rar, dog næppe saa indholdsrig som den, jeg havde i Søndags, og Vejret vil jo have megen Indflydelse paa et godt Udbytte af denne. — — — Din Moder har i Dag sin slemme Hovedpine, ellers vilde hun have skrevet til dig. Alt staar vel til i Hjemmet.

Et kærligt Levvel og modtag hjertelige Hilsener fra alle her i Huset og fra dine mange Venner ved din trofaste Fader.

Guds Fred!

Reinh. Lund.

Tranebjerg, 18. Januar 1876.

Kære gode Harald.

— — Vær ikke forsagt, Gud hjælper dig nok. Der er altid i Begyndelsen Vanskeligheder, men med Taalmodighed overvindes disse, og der indtræffer aldrig noget, uden at Gud forstaar at faa noget rigtig godt ud af det. Saa Gud i Vold!

Din trofaste Fader.

Tranebjerg, 17. Maj 1876.

Min kære Harald.

Tak for dit Brev, jeg vil i Hurtighed tilskrive dig et Par Ord for at foreslaa dig at gøre en lille Tur her over paa Lørdag. Vilhelm Birkedal kom her til Øen i Mandags og vil holde Gudstjeneste i Kirken paa Fredag og paa Søndag. — — Jeg har ogsaa nu tilskrevet

Burchardi om at komme. I Morgen kommer Herredsfoged Hansen fra Kalundborg, saa følger han maaske med ham. — — Birkedal bliver herovre til i Morgen otte Dage, han har sin Hustru og Jutta med sig. — Guds Fred!

Din trofaste Fader.

Kære Harald!

Tak for dit Brev, det er jo rigtig glædeligt, saaledes som det gaar for dig. — —

Larsen¹⁾ og Slengerik²⁾ er her, den første takker for Hilsenen, han tænker nok at kunne rejse over til dig om en 14 Dages Tid. Slengerik hilser, han fortsætter fremdeles Beslutningen om at skrive til dig og vedbliver formodentlig hermed i adskillige Aar. Han kan fremdeles ryge Tobak og fortælle en forskrækkelig Mængde pudsige Historier. Nu taler han om Brahma Livs Elizir og brøende Unger.

God Nat!

Din trofaste Fader.

Kort før Harald Lund holdt Bryllup med Amalie Gram, skrev hans Moder et Brev til sin Svigerdatter, hvoraf følgende hidsættes, fordi det giver et godt Indblik i det Lundske Hjems Særpræg:

Kære Amalie!

Det er saa længe siden, at vi har hørt fra dig; du har vel travlt med at sy; nu nærmer sig ogsaa Tiden, da du, kære Amalie, og vor kære Harald skal forenes. Gud lægge nu sin Velsignelse over eder, at I maa forstaa hinanden baade aandeligt og timeligt, saa vil han nok lære eder at bøje eder for hinandens Svagheder. Kære Amalie, bed flittigt om den Helligaands Vejledning i al Sandhed, saa vil han lære eder at se det gode hos hinanden, og at Guds Naade er stor over alle uden ringeste Fortjeneste. — — Vor Harald er tilbøjelig til at se Tiden lidt mørk somme Tider, vist en Arv fra mig. Gid du saa, kære Amalie, kunde se lyst, som min kære Mand gør, saa gaar det hurtigt over, med Guds Hjælp. Det er en stor Støtte i Ægtestanden, naar vi tror og føler, at vi er hans Børn og lever i Samfund med Vorherre og Frelser hver Dag. Det er kedeligt, at det er saadan en død Egn, I kommer til at bo i, saa langt fra levende Menighedsliv, men maaske vokser I saa bedre fast med Vorherre og Frelser, som er det vigtigste; det skriver altid vor kære Sofie, men hun savner dog saa meget Omgang med rigtig levende kristne.

Din hengivne Marie Lund.

¹⁾ Lærer i Nordby.

²⁾ Senere Folketingsmand, da Bogbinderlærling hos C. M. Thune.

En af Lunds gode Venner i Tranebjerg var den elskelige Boghandler C. M. Thune, med hvem han kom meget sammen og delte meget godt med. Thune var født i Vejle 1838, men kom til Samsø 1857, hvor han senere overtog sin Faders Boghandler- og Bogbinderiforretning. Han sluttede sig nøje til Rasmussens og Lunds Vennekreds. Han var en ualmindelig fintfølende, nobel Personlighed, og hans Alvor medførte ikke, at han saa mørkt paa Livet. Han bevarede et barnligt friskt Syn

»med Øjet, som det skabtes, himmelvendt,
lysvaagent for alt stort og skønt herveden,
men med de dybe Længsler velbekendt,
kun fyldestgjort af Glans fra Evigheden.«

Lige fra Liselund Menighedsskole begyndte, var han stadig Deltager i Sommermøderne og vedblev dermed til sin Død 1918¹⁾).

Det var en stor Børneflokk, der efterhaanden voksede op i Farverhjemmet: 3 Sønner, hvoraf den ene døde, og 8 Døtre. Senere døde en Søn og to Døtre som voksne. Sønnen Adolf var en begavet Dreng, som Forældrene ventede sig meget af, men saa fik han Epilepsi, og denne frygtelige Sygdom gjorde ham snart til en Stakkel. Efter Anfaldene blev han helt sløv. Det var et Kors, Herren havde lagt paa dette lyse og lykkelige Hjem, men Lund bar det paa sin ejendommelige barnlige stille Maade. Heller ikke da de to Døtre Marie og Maja døde med kun en Maanedes Mellemrum, den ene 26, den anden 19 Aar, hørte man ham klage, skønt det var tydeligt, at Tabet af hans Hjertebarn Marie, en lille Solstraale, som hun var, gik ham nær til Hjerte. »Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet«, kunde han sige med Job i disse Sorgens Dage.

Fru Lund var meget nedtrykt og bedrøvet over, hvad hun havde mistet. Da hun en Dag gik paa Kirkegaarden for at se til sine kære Grave i Følge med Frøken Elisabeth

1) Efter Dansk Boghandlertidende 1918, Nr. 3.

Husum, udrød hun: »Sig mig dog et Trøstens Ord, Elisabeth! Tror De ikke, de har det godt og lever et evigt bevidst Liv?»

»Vi ved jo saa lidt om de hensovede«, svarede Elisabeth Husum, »men det er jo dog vort kristne Haab, at de er gaaet saligt hjem til Hvile og Fred«. — Men hun syntes selv, at hun stod fattig paa Ord og Trøst over for den sørgende Moder.

Den paafølgende Nat — efter at hun i sin Aftenbøn havde bedt for Fru Lund — drømte hun, at hun stod paa et højt Sted, hvor alt var saa dejligt, at hun følte sig vis paa, at hun var i Paradis. Hun saa Engleskarer i det fjerne og blandt dem Marie og Maja. Hun brød ud i Jubel og rakte Armene ud mod dem og vinkede for at udtrykke Ønsket om at være med blandt dem. Dette Ønske formede sig i et Vers, der lød saaledes:

Reinhold Julius Lund.

Kom, jeg vil ogsaa være med
at synge Lovsangstone
om Jesu dyrebare Fred,
vor rette Sejerskrone.

Vi takke vil med Jubel stor
for, hvad vi har forliset;
engang blandt tusind Englekor
Gud være evig priset!

Om Morgenen stod Drømmen saa levende for hende, at hun kunde huske det lille Vers og nedskrive det, og da hun fortalte Fru Lund Drømmen, var det hende til stor Trøst og Glæde.

Lund var meget frisindet med Hensyn til Børnenes Opdragelse. Ved sit Liv og i sit Arbejde viste han dem Vejen, og naar hans gode Venner besøgte ham, vilde han gerne have Børnene inde, for at de kunde lytte til Samtalerne, der førtes. Da han engang blev spurgt om, hvordan han bar sig ad med sine Børns Opdragelse, svarede han: »Det har mine Venner besørget for mig; jeg sørger for at have gode Venner i mit Hjem, og af dem har de ikke lært andet end godt«. Vist er det, han havde Glæde af sine Børn.

Lund havde ogsaa god Forstaaelse af og viste megen Interesse for Ungdommen. Naar hans Søn Harald undertiden mente, at Ungdommen blev for løbsk, kunde han sige: »Aa, nej, jeg er altid glad ved at se en Ungdom med Fart i, det er bedre, at de løber for stærkt, end om man skulde skubbe dem frem!«

Lunds timelige Vilkaar var gode; eftersom Børneflokken voksede til, voksede ogsaa Forretningen, og da Børnene efterhaanden kunde begynde selv at klare sig, tog Forretningen ogsaa af. Dette var en Guds Styrelse; thi Lund havde ikke megen Sans for Beregning. Han lod hver Dag have nok i sin Plage og lagde alt i Guds Haand, og han blev heller aldrig beskæmmet. Hans fra Hjemmet paa Heden nedarvede Nøjsomhed var ham ogsaa en god Støtte. Han gik altid i hjemmegjort mørkeblaat Vadmel baade ude og hjemme, og det passede ham og passede til ham. Det var, ligesom Folk havde lettere ved at snakke med ham af den Grund, og det var netop noget, han skønnede paa. Han havde til sine Tider store Indtægter, men Penge sad ikke fast hos ham, han var aldrig bange for at hjælpe Folk eller ofre Penge for en Sag, der havde hans Hjerte. I den Henseende lignede han sin Morfader, Købmand Peetz i København. Betegnende for ham er, at han aldrig brugte et Lommeur; han fik rigtignok et engang, men det forærede han bort; dog passede han altid Tiden! Af Tillidshverv havde han i sine yngre Aar en

Del. Han var saaledes Sogneraadformand for Tranebjerg Sogn i 6 Aar, men der sagdes om ham, at han var for god ved de fattige. I en lang Aarrække var han Forligsmægler, til han paa Grund af Svagelighed maatte frasi sig dette Hverv, som han var ypperlig egnet til.

Han var i mange Aar et ivrigt Medlem af Santalmis-sionen.

Lund optraadte sjældent som Taler, derimod deltog han ofte i Diskussioner, naar der efter et Foredrag var Lejlighed dertil. Om Forholdet mellem Hjem og Skole udtalte han ved et Skolemøde i Onsbjerg 1881: »Det vilde være ønskeligt, om der fra Forældrenes Side blev gjort noget for at tilvejebringe et fortroligere Forhold mellem Børn og Lærere. Naar der i min Skoletid var noget i Vejen med mig, plejede min Fader at sige: Tal med din Lærer derom! Og jeg befandt mig vel ved at følge dette Raad«.

Ogsaa i Politik tog han Del, og han var alle Dage en god Venstremand. Han havde gerne et eller andet Spørgsmaal at stille til Talerne. Derimod var han ikke nogen Elsker af Debatterne med deres grove Angreb paa Personerne.

Da Pastor Husum døde 1879, blev Henrik Bech Sognepræst i Tranebjerg. I ham fandt Lund snart en god Ven og en Forkynder efter sit Hjerte. Baandet mellem de to Hjem blev knyttet endnu stærkere, da Bechs Søn Herman ægtede Lunds Datter.

Bech sagde om Lund: »Han har udrettet mere bag sin Disk for Guds Rige end mange Præster paa Prædike-stolen«. Og da Telegrammet om den Ulykke, der ramte Lund paa Rejsen til Odense 1881, indløb, udbrød han: »Det er Samsøs bedste Mand, der er ramt!«

Med dette Ulykkestilfælde gik det saaledes til: Lund var med sin Hustru om Bord paa Damperen »St. Knud« paa Vej til Odense. Ved Indsejlingen til Kanalen stødte »St. Knud« sammen med et Sejlskib, hvorved Formasten knækkede og styrtede ned paa Dækket, en Jerntalje ramte

Lund i Hovedet, saa han segnede om paa Dækket, medens Blodet vældede ud af et stort Saar, saa alle ventede, at han vilde udaande, inden der kunde komme Hjælp; men skønt han laa i to Timer, inden der kom Lægehjælp, og skønt Dr. Helweg, der var hans Læge paa Sygehuset, mente, at det var usandsynligt, at han vilde kunne overleve dette Slag, der havde beskadiget Hjernen, eller i alt Fald kun med Tabet af Forstanden, kom Lund dog over det. Mange Bønner blev bedt for hans Liv af hans Børn og hans mange Venner, og som ved et Mirakel rejste han sig om end langsomt.

Men han var dog mærket for Resten af sit Liv, hans gamle Kraft og Aandslivlighed var svækket, han var paa een Gang blevet en gammel Mand. Men han bevarede sit barnlige Sind usvækket, altid forstod han at finde det bedste hos sine Medmennesker og kunde stadig fryde sig ved sin Guds Naade og Kærlighed i smaat og stort. Han kunde paa Grund af en stærkt tiltagende Tunghørighed kun daarligt følge med, naar flere talte sammen, men paa Tomandshaand kunde han godt følge med. Men ogsaa dette tog han med sit lyse Mod, og da der næsten altid færdedes Børn omkring ham, fik han fat i dem og fortalte Eventyr og Historier for dem. Buddes Smaafortælinger kunde han udenad. Mange Gange fulgte Børnene »Bedstefader Lund« eller »gamle Lund«, som han kaldtes, fra den ene By til den næste for at faa Historien færdig. Gik han forbi sin Svigersøn M. Blegvads Realskole i Fri-kvarteret, skyndte alle, store og smaa, sig hen til ham og bad ham fortælle. Og saa stod han der paa Skolepladsen eller paa Vejen og fortalte midt i Kredsen af lyttende Børn, til Klokkeren ringede.

Da han i 1894 blev opereret paa det ene Øje i Aarhus, men var saa vidt rask, at han kunde færdes lidt paa Gaden, gik han ind i en Skole og fik Lov til at fortælle lidt for Børnene. Næste Dag standsede Børnene fra Skolen ham midt paa Gaden og bad om en Historie. Saa stod

han der og fortalte Historier for en Kreds af Børn midt paa Aarhus Gade.

Da min Far, Friskolelærer Søren Rasmussen, Røsnæs, og jeg engang var i Aarhus, hørte han, at gamle Lund var paa Øjenklinik. Vi gik hen for at hilse paa ham og tale med ham. Han sad sammen med en ældre Kvinde paa en Bænk og saa ud over Aarhusbugten. Da vi kom derhen og hilste, gjorde Konen Tegn paa sin Pande og mumlede: Han er ikke rigtig velforvaret, og saa fjernede hun sig. Lund sagde: Ja, Rasmussen, her sidder jeg og ser ud mod Samsø, hvor jeg har mit kære jordiske Hjem, hvor jeg har mine kære, som jeg længes efter, de har det godt; og jeg ser op mod den blaanende Himmel, hvor jeg snart skal gaa ind til Faderhjemmet, hvor jeg ogsaa har mange kære, alt af Guds Naade. Er det ikke mærkeligt med den gamle Kvinde, du saa. Hun kan ogsaa snart vente, at hendes Time er kommet, men hun kan ikke forstaa mig, naar jeg taler med hende om de himmelske Ting. Hun tror vist, at jeg ikke er velforvaret.

Jeg fik et uudsletteligt Indtryk af den fromme, gamle Mand. (B. R.)

Størst var Savnet af Hørelsen for ham, naar der blev spillet og sunget, ligesom han heller ikke kunde høre Prædiken. Men han gik dog til Kirke hver Søndag selv i Vintertiden; han sagde: »Jeg kan jo altid være med i Menigheden ved Daab og Nadver, Velsignelsen faar jeg jo med de andre, og saa gør det saa godt at være sammen med de kære Guds Børn og bede sammen med dem og for dem, og det kan jeg bedst gøre, naar jeg sidder sammen med dem og kan se hver enkelt. Og under Prædikestolen kan jeg sidde i Ro og tale med Vorherre, saa jeg faar alligevel Velsignelse af min Kirkegang«. Saa kunde han spøgende føje til: »Saa har jeg endda en Fordel frem for I andre; thi da jeg ikke kan høre Præsten, kan jeg heller ikke kritisere ham, som Folk nu om Stunder er saa slemme til«.

Ved Foredragsmøderne var han ogsaa en stadig Tilhører. Han stillede sig gerne helt op ad Talerstolen for at høre, og næppe har nogen Taler haft mere taknemmelig Tilhører end Lund. Naar noget i Talen gjorde Indtryk paa ham, nikkede han op til Taleren, og han var altid den første til at byde ham Haanden til Tak, naar Talen var endt.

Naar han paa sine gamle Dage kom til at tale om sine Minder fra 1848, var der altid et forunderligt Liv og Lune over ham; man mærkede, hvor inderligt han havde været med, og hvor nær han var knyttet til Sønderjylland og til Vennerne dernede. Gennem Flensborg Avis fulgte han stadig Begivenhedernes Gang, og ofte maatte han ind til Blegvad for at vise ham noget, der havde optaget ham. Da Jubilæumsfesten paa Skamling blev holdt 1894, drog den gamle, nu halvblinde og tunghørige Mand derned til Mødet. Han havde været med i 1844, han maatte være med igen og glædede sig inderligt og paa sin barnlige Maade til Gensynet med sine mange Venner fra Sønderjylland; med dem vilde han saa tage hjem og opfriske gamle Minder paa de gamle Steder. Rejsen blev i flere Henseender en Skuffelse for ham; han kendte næsten ingen af de mødte Sønderjyder — de gamle var for svage til at rejse, eller de var døde. Men de Breve, han efter sin Hjemkomst modtog, og den straalende Varme og Hjertelighed, hvormed en Sønderjyde, der var i Besøg hos Blegvad, modtog ham, viste hvor nær denne ydmyge Mand forstod at knytte Sønderjyderne til sig, og hvilket godt Navn han havde erhvervet sig blandt dem. Bedst skildres maaske dette paa det Kort, der var vedhæftet en Laurbærkrans, som Ingeborg Krüger sendte til sin Vens Kiste:

»Med en Højagtelsens og Kærlighedens dybtfølte Tak for Ungdoms rige og dyrebare Minder bedes medfølgende Krans at maatte henlægges paa den højtfortjente, hæderfulde hedengangne Vens Kiste som en sidste hjertelig Afskedshilsen og Tak fra gamle, trofaste, sande Venner hinsides Grænsepælene.

Ingeborg Krüger.«

I de seneste Aar gik Lund trofast og hjalp Sønnen, der alt for flere Aar siden havde overtaget hans Forretning, og en trofastere Hjælper kunde Sønnen ikke have. Ellers var hans største Gerning nu den at besøge syge, anfægtede og bekymrede, som han paa sin jævne Maade forstod at bringe lidt Trøst, og han var utrættelig i at fremlede og finde det bedste hos sine Medmennesker.

Søndag før Jul 1896 blev han syg af Lungebetændelse. Han sagde straks: »Jeg tror ikke, jeg kommer op mere, men nu vil jeg ogsaa gerne gaa hjem. Vorherre maa gøre med mig, hvad han vil«. Et Par Dage før han døde, sagde han til sin Hustru: »Tak for din Kærlighed, Marie. Gud være mig naadig!« Senere laa han stille og døsigt hen.

Blandt hans mange Venner, der besøgte ham under hans Sygeleje, savnedes hans prøvede, trofaste Ven Rasmussen. Det var ikke, fordi han havde glemt sin Ven, men Sygdom hindrede ham i at komme. Det var nu 50 Aar, siden de to havde knyttet et Venskab, der havde bestaaet sin Prøve i Storm og Stille. Og som det havde været en aandelig Læskedrik, Gud gennem Købmand Rasmussen havde rakt den unge Lund ved hans Landstigning paa Samsø, blev det underligt nok ved den samme Haand, hans sidste legemlige Læskedrik blev givet ham. Det var om Aftenen, før Lund døde, at der kom en Pakke til ham, og da Sønnen aabnede den, viste det sig at være to dejlige Klaser svulmende Druer, sendt fra gamle Rasmussen. Sønnen tog et Par af Druerne og pressede Saften ud mellem Faderens Læber. Kort efter faldt han i Slummer, og der gik nogle Timer, da mærkede Sønnen, Aandedrættet blev svagere, han kaldte paa sin Moder og sine Søkende, og medens de stod om ham, slog han Øjnene op, et saligt Smil gik over hans Ansigt, og som et Barn, der lægger sig til Hvile, sov han næsten umærkelig uden Dødskamp ind og gik over i Lysets evige Rige.

Det var den 9. Januar 1897, han døde. Den 13. Januar ved Solnedgang samledes en lille Vennekreds om hans

Baare, og efter at Svigersønnen, Realskolebestyrer Blegvad, og Sønnen Harald Lund i faa Ord havde skildret hans fromme, gudhengivne barnlige og glade Sind, blev der sunget den Salme, han paa det sidste havde nynet paa:

Hvor Gud mig fører, gaar jeg glad,
han, ikke jeg, skal raade;
jeg kalder alle Tider, hvad
min Gud mig skikker, Naade;
Gud fører mig dog lige hjem,
thi gaar jeg altid trøstig frem
og paa hans Hjerte lider.

Kisten blev derefter baaret op i Tranebjerg Kirke, som var smukt pyntet og oplyst med en Mængde Lys, ligesom Kisten var dækket med et Væld af Kranse.

Næste Dag foregik Begravelsen, der havde samlet en saa stor Skare, at Kirken kun vanskeligt kunde rumme den.

Sognepræsten, Pastor Herskind, dvælede i sin Tale ved det rige, takfyldte Liv, Lund havde ført, og gengav i store Træk hans Livsførelse. Derefter talte Sognepræsten i Onsbjerg, Axel Helweg, saaledes:

Leder, saa skal I finde! Disse Ord har Vorherre Jesus ladet gaa i Opfyldelse paa den kære »gamle Lund«. Naar jeg vil sige, at han var en søgende Sjæl, vil mange sige til mig: Nej, der tager du fejl, og jeg vil med Glæde indrømme, at han ikke var et søgende Menneske, saaledes som vi i Almindelighed forstaar det, som en, der gaar med Tvivl og Uro i sin Sjæl og ikke har fundet den Grund, hvorpaa han kan bygge sit Liv for Tid og Evighed. Nej, Gud ske Lov, i den Forstand var gamle Lund visselig ikke søgende længere; thi han havde forlængst fundet, hvad han søgte, idet han selv blev fundet af sin kære Herre og Frelser Jesus Kristus, den Menneskenes Søn, der siger om sig selv, at han er kommet for at søge og frelse det tabte. Men dermed var gamle Lund ikke færdig med at søge og lede, men nu ledte han med Tro og med Haab; thi noget af Vorherre Jesu Kristi søgende Kærlighed var gaaet ham i Blodet. Netop fordi han havde fundet sin Herre og Frelser og faaet ham saa kær, derfor spejdede han ogsaa efter hans, Menneskesønnens milde, kære Træk overalt, søgte efter Gudsmennesket hos hver den, han traf paa sin Vej, og hvis Blik han kunde fange. Jeg ved nok, at det sagtens for en stor Del skyldtes hans

svækkede Syn, naar han saadan paa sin ejendommelige Maade saa en i Ansigtet, han skulde have os set under den rette Synsvinkel og stillet i det rette Lys for at kunne genkende os. Men for mig er det nu alligevel blevet et Udtryk for noget af hans Ejendommelighed; thi det er jo vist nok, at skal vi virkelig finde Mennesket hos hverandre og genkende det, da maa vi aandelig talt se hverandre under den rette Synsvinkel og i det rette Lys; og Synsvinkelen er denne, at det er tabte Mennesker, vi har med at gøre, Syndere som vi selv, men Lyset, hvori det saa gælder at se dem, det er Guds lyse Naade, der ikke kan lade tabt være borte, men savner og søger det tabte. Noget af dette var der hos vor kære gamle Ven, saa vidt jeg kan se; han havde fundet Menneskenes Søn, og nu søgte han overalt og hos alle: Børn og voksne, høje og lave, rige og fattige, søgte efter »Mennesket« skabt og genløst ved ham og til ham den Gudsensbaarne.

Men fandt han saa, hvad han søgte? Jeg begyndte med at sige, at Vorherres gode Løfte: Leder, og I skulde finde, var gaaet i Oplydelse paa ham. Ja, det hørte med til det, der gjorde ham saa rig paa Glæde og Tak, at han fandt, hvad han søgte. Han havde ikke blot et kærligt Ord til alle, til de syge og bedrøvede, men ogsaa et kærligt Ord om alle. Han traf jo paa meget daarligt, saa jo godt, at der var Synd, men det var bare ikke det, han ledte efter, han kunde sande bedre end de fleste, hvad der er sunget, at

Mennesker vi altid fandt,
Naar blot vi fandt dem gerne.

Han ledte med Kærlighedens Tro og Haab, derfor fandt han med Glæde. Han kendte tilmed, hvad han selv havde fundet, Guds store, underlige Kærlighed; med den ledte han efter Menneskesjæle, og derfor blev hans Glæde, naar han fandt, til en fornyet Taksigelse.

Saa give Gud Fader os af sin Naade, at vi dog maatte lære noget af det samme, saaledes at søge og finde med Glæde og Tak! Amen i Jesu Navn!

Sluttelig talte Pastor Borgen, Nordby:

Da jeg fik Budskab om gamle Lunds Død, randt det Ord mig i Hu, som Jesus siger i Bjergrædiken: Salige er de rene af Hjertet; thi de skulle se Gud. Til dem hørte vor gamle Ven her. Hans Hjerte blev rensed ved Guds Ord, det han barnligt havde taget af Vorherre Jesu Kristi Mund og troet, og fra Hjertet var dette Gudsordets rensende Kraft udgaaet og havde rensed hans Tanker og Atraa, hans Vilje og Kærlighed. Gud være æret og priset derfor! Det saa og hørte vi jo i hele hans Færd, i hele hans barnlige Liv.

Gamle Lund var et Barn, et stort Barn og et godt Barn; thi han var et Guds Barn, og det er det største og bedste, der kan siges om et Menneske. Ja, han var et Barn, et Guds Barn med al Barnets Indfold og Barnlighed i Tro, Haab og Kærlighed; altid mild, altid rolig, altid glad, ejede han Troens Fred, Haabets Frimodighed og Kærligheden Glæde; han troede og haabede altid det bedste om alle; han vidste altid at finde Vej ind til Barnet i alle; altid saa han, barnlig som han var, med et lyst Smil paa alle og altid forstod han, barnlig som han var i alt, hvad han saa og hørte, at gribe det gode og rene, det, der gjorde ham selv godt og hans Hjerte glad, altid spredte han Lys og Glæde omkring sig.

Og dette barnlige Sind, mon det ikke netop er det samme som at være »ren af Hjertet«, det enfoldige, det, der kun har een Fold og ligger aabent i Dagslyset! Et saadant enfoldigt Menneske var gamle Lund, han havde en sjælden aaben Sjæl for Gud og Mennesker, ydmyg og ærlig i sin Tro og i sin Kærlighed. Derfor kunde han ogsaa være glad med de glade og græde med de grædende, og derfor var han ogsaa alle Smaa børns Ven; thi de smaa drages af det rene, aabne Sind. Men derfor kunde han ogsaa være meget for de syge og anfægtede og de sorrigfulde. Hvor mange syge var han ikke til Velsignelse, hvor mange fattige gjorde han ikke rige ved sin Kærlighed, hvor mange forknytte gav han ikke Trøst! Det er den skønneste Mindekrans, der kan flettes om ham, den vil straaale uforgængeligere end alle de dejlige Kranse, som kærlige Hænder har bundet til hans Baare.

Det, der gjorde gamle Lund til det glade, fromme, milde Guds Barn, han var, var, at han selv havde fundet Hvile i Guds Faderfavn og fundet Freden i Jesu Kristi Naade. Jesus Kristus var midt i hans egen Enfold og under hans Gerning blevet ham »Visdom fra Gud og Retfærdighed og Helliggørelse og Forløsning«, ved hans Korsdød trøstede han sig, i hans Opstandelses Haab levede han. Derfor Barnesmilet og Barnesindet. Han vidste det saa fuldt, som nogen kan vide det, at »hjemme har Børn, hvor Fader bor«, og at naar Guds Sol for ham gik ned, arved han al hans Herlighed. Derfor passer ogsaa paa ham Digterens Ord:

Kan du igennem din Strid og din Daad
redde det barnlige Smil til det sidste,
da har du Regnbuen over din B r a a d,
da har du Glorien over din Kiste!

Saa gaar nu hans sollyse Vej med Straaler fra Helgenglorien om Korsheltens og Livsfyrstens Aasyn ind til hans Herres Herlighed, saa skal nu som Barn han glædes i Faderhjemmet i Himmelen

og evig fryde sig ved at skue Guds Aasyn! Thi salige ere de rene af Hjertet, de skal se Gud! Gud glæde hans Sjæl i Himmerig. Amen.

Gamle Rasmussen kunde som fornævnt ikke være til Stede ved Jordefærden. Knuget af Sygdom opholdt han sig paa den Tid i København hos et af Børnene. Her modtog han Budskabet om sin Hjertensvens Bortgang, og da sendte han Bud og Afsked i nogle Vers, der ikke for deres høje Poesi, men for Hjertelaget, de udtrykker, maa medtages:

København, 21. Januar.

Et Budskab, tegnet med sorten Rand,
nys bragtes mig her i fremmed Land:
Den bedste Ven, jeg paa Jorden fandt,
han bort herfra i Skumringen svandt.

Tak, kæreste Ven, som jeg fandt paa Jord,
for hver Gang du med dit milde Ord
forsøgte at lede paa Vejen frem
til Livets og Glædens det sande Hjem.

Men du har stridt og Sejer vundet,
jeg føler mig her til Støvet bundet,
mens du synger med i den hvide Flok,
jeg kæmper mig frem over Sten og Stok.

Sov du kun sødt i den sorte Muld
til Kaldet lyder: Kom nu herud
og tag den Plads blandt Engles Skare,
udfriet fra Nød, fra Jammer og Fare.

Ja, hvil du, kære, trofaste Ven,
i Lysenes Bolig vi ses igen,
hvor Taaren ej rinder, hvor Fuglen ej dør,
hvor Glæden er evig og aldrig skør.

Ja, kære Søster Marie, nu gik vor bedste Ven bort, nej hjem, hvor vi med Guds Naade og Bistand skal samles igen, hvor der ikke rinder Taarer som her i dette Støvets Land, hvor Synd og Sorg har taget Bolig. Jeg har saa svært ved at skrive, nøjes derfor med kærlig Hilsen fra os gamle, og bring vor hjerteligste Hilsen til alle dine kære Børn.

Din hjertelig deltagende

L. R a s m u s s e n .

Svigersønnen, Skolebestyrer Michael Blegvad, fortæller bl. a. følgende i Højskolebladet 6/8 1897:

»Til mine lyse Barneminder fra Samsø hører de Besøg, mine Forældre, som den Gang var Skolelærerfolk derovre, fik af den Mand, hvis Navn staar over disse Linier.

Jeg ser ham saa tydeligt komme henne paa Vejen fra Tranebjærg: lille, bredskuldret og firskaaren, med sin store Hund »Bjørn« ved Siden. Der blev stor Glæde i Thorup Skole, naar Farver Lund kom, Faders alvorlige Ansigt straaledede, og der lød et Velkommen saa hjerteligt og saa varmt, som ikke mange modtog det i mit Hjem. Det var, som kom der Solskin med denne Mand. Siden kom jeg i nært Forhold til ham, færdedes de sidste Aar Dag ud og Dag ind sammen med ham og havde da rig Lejlighed til at se hvilken Velsignelse, hans Liv blev for mange, hvor forunderligt alles Hjerter bøjedes mod denne ydmyge og milde Mand med det lyse Smil og de gode, kærlige Øjne. Nu er han gaaet hjem efter et langt og i bedste Forstand lykkeligt Liv; men vi, der har kendt ham, gemmer mange, mange skønne Minder om ham.

Farver Reinhold Julius Lund tilbragte den sidste Del af sin Barndom i Glenstrup ved Hobro. Det var pengeknappe Tider den Gang, Præstens Indtægter var ikke store, og der var 7 Børn (4 Sønner og 3 Døtre, saa det var smaa Kaar, R. Lund voksede op under. Der kan næppe være Tvivl om, at den Nøjsomhed og Tarvelighed, der i en sjælden Grad prægede ham, var en god Arv, han tog med fra Hjemmet. Mørkeblaat Vadmelstøj, som han selv havde farvet og tilberedt, var hans sædvanlige Dragt baade ude og hjemme. Og denne Tarvelighed var saa meget mere iøjnefaldende, som Lund havde store Indtægter af sin Forretning og heller ikke var bange for at give Penge ud, naar det gjaldt fattige og syge eller Støtte af en Sag, der laa ham paa Hjerte. Ikke ganske smaa Summer laante han ud og tit paa meget usikre Steder; mange fik han da heller ikke igen; men jeg har aldrig hørt ham tale derom, endnu min-

dre beklage sig derover. Medens jeg omtaler dette, falder det mig ind, at han aldrig ejede et Lommeur. Ja, han fik rigtignok et engang; men — det gav han bort, og dog passede han ypperligt Tiden!

Gamle Kunstmaler Harald Theodor Lund, en af Brødrene, der i omtrent et halvt Aarhundrede levede i Amerika og i mange Henseender var en meget ejendommelig Mand, opholdt sig en Del Aar hos sin Broder paa Samsø, inden han i sit firsindsyvende Aar drog tilbage for at dø hos sine Børn i det fjerne Land, der var blevet hans andet Fædreland, har fortalt mig mange fornøjelige Historier fra Livet i Glenstrup Præstegaard, hvorefter det fremgik, at den lille Reinhold, der var adskillige Aar yngre end Brødrene og skildredes som en lille, hvidhaaret, godmodig Fyr, ofte paa Grund af sin forunderlige Troskyldighed maatte »holde Lyset« for de andre; men dette forstyrrede ikke Venskabet; det var rørende at se den Kærlighed, der var mellem de to gamle Brødre, den gamle Kunstmaler og den lille Farver. Naar de to sad ved Morgenkaffen med deres Piber, kom Barndomstiden i Glenstrup ofte paa Bane, og det var tydeligt, at de mindedes dem med stor Glæde.

15 Aar gammel kom Reinhold Lund i Farverlære hos en ældre Broder i Hobro, var derpaa en Tid paa Brunshaab Klædefabrik ved Viborg, arbejdede senere 4 à 5 Aar som Farversvend i Aarhus og foretog saa en lille Vandring som »zünftig« Svend i Tyskland. Denne varede dog ikke længe; han yndede ikke »Landevejslivet« og passede ikke til det Selskab af »farende Svende«, han der kom i Berøring med.

I Høsten 1847 landede Lund paa Samsø, der i snart 50 Aar skulde være hans Hjem. Ikke alene hans Dygtighed som Farver, men vel især hans barnlige, jævne og vindende Personlighed vandt ham snart en stor Kundekreds; Samsingerne strømmede til ham for at faa deres hjemmelavede Tøj »koloreret og sværet eller trykket«.

Lunds Datter, Frk. J. Lund, Tranebjerg, fortæller: Da Far og gamle Rasmussen i 1890 talte om Danmarks Stil-

ling, mente Far, at vi skulde gaa i Forbund med Frankrig i den fransk—tyske Krig for at faa Sønderjylland tilbage, men Rasmussen saa klarere; thi han sagde: Nej, vi skal holde os neutrale. Tyskland er stærkest.

— — —

Her slutter A. Gommessens Manuskript om det aandelige Gennembrud paa Samsø. I det følgende skal jeg se, om jeg formaar at skildre det fortsatte Liv indtil vore Dage. Det vil særlig være gennem Skildringer af M. Blegvad, Henrik Beck og Harald Lunds Virksomhed samt gennem en Fremstilling af de Sammenslutninger, der efterhaanden organiseredes, og som vi lever i endnu, Skytte-, Foredrags- og politiske Foreninger, hvor Savnet af en særpræget Fører og Leder erstattes ved det fælles Arbejde mod det Maal, Førerne i sin Tid afstak.

Det vil sikkert ikke blive nær saa løftende Læsning som det foregaaende, men det hører med, hvis vi skal faa en Forstaaelse af Aandslivets Kaar her paa Samsø.

(Fortsættes i næste Aarbog.)

KIRKERNE I NØRRE JERNLØSE OG KVANDLØSE

En Kirkebeskrivelse fra 1862 af J. J. Fyhn.

Ved Hans Fyhn.

I Nørre Jernløse Præstegaard opbevares en haandskreven Bog i 4to, skrevet af Pastor emeritus J. J. Fyhn i Aaret 1862, efter Optegnelser han har foretaget i sin lange Embedstid som Sognepræst, under Titlen, »Efterretninger om Nørrejernløse og Qvandløse Sogne i Mehrløse Herred, Holbeks Amt, samlede af Jens Jørgen Fyhn, Sognepræst for disse Menigheder fra 26. Maii 1824 til 12. Decbr. 1860«.

Som Forerindring til disse Optegnelser skriver han: Endskjønt man ved et Præstekalds Vacance, gennem den geistlige Øvrighed vel faaer dets Beskaffenhed at vide, er der dog alligevel stundom særskilte ikke uvigtige Bemærkninger ved Embedet, som de offentlige Tidender ikke kunne meddele, og som den Kaldede enten maa søge hos sin Formand paa selve Stedet, eller som ikkun kunne erholdes ved egen Erfaring endog i længere Tid; man har derfor offentlig ytret det Ønske, at der ved hvert Præstekald maatte findes en Bog, hvori Præst efter Præst kunde optegne Et og Andet Embedet angaaende, som ikke findes eller kan passe i hans liber daticus eller stemme med de ham efterhaanden meddelte Skrivelser, men ere dog tjenlige til lettere og omstendeligere at kunne give sine Foresatte forlangte Oplysninger. Føies nu til disse Optegnelser noget Historisk ved indtrufne Begivenheder og Forandringer i Embedet, holdte Høitidligheder enten befalede eller leilighedsviis foranledige, fundne Oldsager m. m. vilde jo en saadan Kaldsbog levere et Slags topographisk-statistisk Bidrag og vinde i Interesse in specie for geistlige Embedsmænd og dette end mere jo ældre den blev.

Undertegnede har derfor i sin 37-aarige Embedstid i Nørrejernløse Pastorat samlet følgende Materialier til dets Historie, hvilke han i al Beskedenhed herved overleverer til sine efterfølgende ærede Embedsbrødre til behagelig Afbenyttelse og i det Haab, at disse vilde skjænke dette Arbejdes Fortsættelse en liden Deel af deres Embedsvirksomhed.

K j ø b e n h a v n, den 5. September 1862

ærbødigst og broderligt

JENS JØRGEN FYHN,
Pastor emeritus ætat 74.

Til Nedskrivningen af disse Efterretninger har Pastor Fyhn benyttet 214 af Bogens 266 Sider, hvorefter de følgende Blade er udfyldte af fire Efterfølgere i Embedet. Om sig selv eller private Forhold nævner han intet udover en kort Selvbiografi, der indgaar som et Led i Sognekirkernes Præsterække.

»Efterretningerne« indledes med en »Almindelig Udsigt over Sognene«, og derefter følger en historisk Beskrivelse af Sognekirkerne, Forhold vedrørende Præstekaldet, Højtideligheder afholdte i Sognene, samt Personaloplysninger over Præster ved Kirkerne, Skolelærere med flere, samt meget andet vedrørende Embedet og Sognene. De topografiske Optegnelser har maaske ikke saa megen Interesser nu, hvor nyere Værker af denne Art er fremkommet, men de maa jo ses paa Baggrund af den Tid, paa hvilken de er nedskrevet. Paa Bogens Side 18 er indklæbet en Akvarel, forestillende Nørre Jernløse Kirkes Apsis, udført af J. J. Fyhn 1862.

Den første af Efterfølgerne, Sognepræst Henrik Julius Leth, fulgte Pastor Fyhns Opfordring til at fortsætte Optegnelserne, og indleder disse med en Selvbiografi og omtaler derefter visse Mangler ved Præstegaarden ved hans Tiltrædelse, og en derpaa følgende Reparation samt en Beskrivelse af Præstegaardens Brand i 1866 og af dens Genopførelse, med et nøjagtigt Regnskab over de medgaaede Udgifter hertil.

De to efterfølgende Sognepræster var Thomas Ambrosius Fyhn, en Søn af J. J. Fyhn, og derefter Christian Fr. Leth. Ved deres Tiltrædelse af Embedet indførte disse ligeledes deres Biografier i Bogen, og Pastor Th. Fyhn tilføjede hertil nogle faa Meddelelser om afholdte Højtideligheder i Sognene, men udover dette har de ikke ydet noget Bidrag til Pastor Fyhns Efterretninger.

Anderledes forholder det sig med den fjerde Efterfølger i Embedet, Sognepræst Adam Gottlob Boserup Wind. Han nævner ikke et Ord om sig selv, men derimod meget vedrørende Sognene, og omtaler sig kun som Sognepræsten eller Forfatteren, — hans Navn findes ikke opført noget Steds i Bogen eller i det af ham nedskrevne paa Bogens sidste 34 Sider. Hans Optegnelser omtaler hovedsagelig en meget interessant og grundig Omtale af Sognekirkernes Restaurering, Fund og Iagttagelser under Arbejdets Udførelse, der vidner om hans Inter-

esse og Sans for det kulturhistoriske, og omtaler tillige nogle i Sognene afholdte Højtideligheder, og hans Bidrag staar, om ikke i Udstrækning saa dog i Indhold, fuldt paa Højde med Pastor Fyhns.

Paa Bogens Friblad staar skrevet: Nærværende Efterretninger om Nørrejernløse- og Qvanløse Sogne blive efter Befaling af Stiftets Biskop at opbevare i Pastorats-Archet, og at forevises ved de afholdende Visitatsser. Mehrløse og Tudse Herreders Provstie d. 8. Maii 1863. Under skrevet Formann.

Ved den nuværende Sognepræst J ø r g e n M. L a r s e n s interesserede og velvillige Mellekomst har Menighedsraadene i Nørre Jernløse og Kvandløse Sogne betroet mig disse »Efterretninger« til Laans, saaledes at jeg har kunnet foretage en fuldstændig Afskrift, for hvilket jeg herved bringer min Tak.

Af Bogens Indhold hører Pastor Fyhns Beskrivelse af Sognekirkerne, som de var op til hans Tid, samt Pastor Winds Beretninger om Kirkernes Restaureringer, til det mest interessante, og fortjener, synes jeg, at omtales og vil her blive gengivet, som Forfatteren selv har nedskrevet dem, og hvor intet andet er anført, er deres Fodnoter bevaret og angivet ved Tal. De af Meddeleren tilføjede Noter er mærkede ved en *.

Efter at Kirkerne var blevet restaureret, fik Pastor Wind ganske vist en Beretning herom optaget i Berlingske Tidende og Nationaltidende den 21. Januar 1896*) og for Kvandløse Kirkes Vedkommende i Nationaltidende den 28. December 1900 og Berlingske Tidende 2. Januar 1901, men disse Artikler er stærkt beskaaret. Hertil kommer det Hensyn, han har maattet tage til sine Menigheder, af hvilken Grund flere morsomme og karakteristiske Bemærkninger er udeladte.

Efter Kirkernes Istandsættelse og indtil Pastor Wind 1910 tog sin Afsked, indførte han i »Efterretningerne« en Del Optegnelser, af hvilke nogle er tilføjet hans Beskrivelser. Desuden ledsages Kirkebeskrivelserne af nogle Illustrationer fra Kirkerne før og efter Restaureringerne samt kortere Biografier af Præsterne Fyhn og Wind. Vi bringer i denne Aarvog Fyhns Tekst og i en følgende Winds.

*) Paa Baron Løvenskiolds Foranledning og indsendt af denne. Se herom i Pastor Winds Biografi.

Jens Jørgen Fyhns Kirkebeskrivelser.

I. Nørre Jernløse Kirke.

»I Nørre Jernløse By ligger Hovedsognets Kirke, hvortil tvende Døre fører, en ydre og en indre med Glasruder; man gaar et Par Trin ned i den, eftersom Kirkegaarden, der omgiver den, formentlig ved Kirkereparationer og Begravelser i Aarenes Løb har højnet sig. Om Kirken i ældre Tid har været kaldt St. Hans eller Johannes Kirke, kan man ikke sige med Vished, et Antemensale, som siden vil blive omtalt, synes at lede til denne Formodning; dens Alder gaar vel op til den Tid, da de første Kirker byggedes paa Landet, Korbygningens Ydre vidner om Ælde ved dens runde Form, Pilastre eller Lisener samt en Ormefigur med udrakt Tunge, hvorved man kommer til at tænke paa det gamle Sagn om Lindormen ved Kirkedøren. Følgende Afbildning skitserer denne Korbygning.

Den er tækket med de saakaldte Munkesten, men Kirken selv og dens Taarn med de almindelige Tagsten, der oplagdes, da den, som andre Kirker i Landet, mistede sit Blytag, denne for disse Gudshuse saa passende Tagdækning. Taarnet, 28 Alen højt, som vist i mange Aar havde manglet sin Prydelse, de trinvis opadstræbende Kamme, erholdt disse ved Kirkeejers Foranstaltning i Aaret 1815, og der opsattes da tillige tvende Fløje, hvorved Taarnet fik et mere kirkeligt Udseende.

Træder vi nu ind i Kirken, finder vi der vel et lidet, men anstændigt Gudshus, der ved Opmaling i 1855 blev smukt dekoreret. Dets indre Længde, foruden Koret, som er 11 Alen 7 Tm. langt, 6 Al. 15 Tm. bredt og 8 Al. højt, udgør 25 Alen 20 Tm., dets Bredde imellem de ydre Mure er $10\frac{1}{2}$ Alen og Højde 10 Alen 7 Tm. Kirken er hvælvet, men har ikke altid været det, som man erfarer af to smaa tilmurede Vinduer, tværs over hvilke Hvælvingerne er opført, disse samles i Spidsbue, men Korets Hvælving synes rundbuet; Kirkens Vinduer er nu vel større,

Nørre Jernløse Kirke (Foto c. 1910).

end de tidligere har været, men kun som almindelige Bygningers og ikke Kirkevinduers, hverken i Højde eller Form. En Midtergang med 16 Stole paa hver Side gaar langs igennem Kirken, af disse er de to øverste destinerede for Kirkeejerens Familie og Betjente, de to næst derefter benyttes af Præstens, og nede i Kirken under Taarnet er Degns eller Kirkesangerens, hvorpaa Aarstallet 1625 er udskaaet med ophøjede Tal. De to øverste Stole er prydet med Barnekovernes og Oxernes Familievaabner, fortrinligt udskaarne i Aaret 1560, og med deres heraldiske Farver paamaalede 1844. Inde i den øverste Stol paa Fruentimmersiden er en Gibbsfigur, en mindre Afstøbning efter den store danske Billedhugger, vor verdensberømte Thorvaldsens Kristus i Frue Kirke i Kjøbenhavn, og ovenover denne har Stedets nuværende Præst*) paa en sort Tavle malet følgende Tankerim, som han ønsker, at hans Menighed ville lægge [sig] paasinde:

*) J. J. Fyhn.

En Kunstens Mester her os forestilled
 Et yndigt talende og aandrigt Billed
 Af Jesus Krist, som aabner os sin Barm,
 Sit Hoved han mod Støvet monne bøje,
 Han skuer ned til det med naadigt Øje
 Og breder ud mod det sin Frelserarm.
 Gak hen til ham, som er den rette Læge,
 Arbejdende! — Han vil Dig vederkvæge,
 Besværede! — Han tager bort Din Nød,
 Din Byrde lettes ved hans milde Tale,
 Dit arme Hjertes Saar vil han husvale
 Og frelse Dig fra Sorg og Synd og Død!

Som et Sidestykke til dette Kristusbillede staar lige-
 overfor ved Opgangen til Prædikestolen en anden Figur,
 ogsaa efter Thorvaldsens Arbejde, forestillende Johannes
 den Døber prædikende i Ørkenen, derover har jeg ligele-
 des paa en Tavle anbragt følgende tilsvarende Ord:

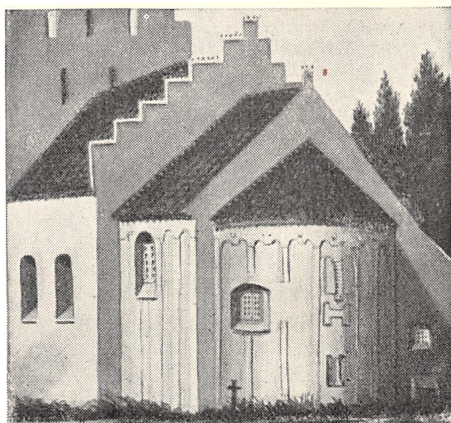
Et Naadensaar Johannes Dig forkynder
 Ved det Guds Lam, som bar Alverdens Synder,
 Hør Døberens den alvorsfulde Røst,
 Den raaber højt ud over øde Steder,
 Og Herrens Vej i Ørkenen bereder,
 For den vildfarende til Haab og Trøst!
 Han staar for Døren nu Din Frelser, Dommer!
 Bær Troens Frugt, før han i Skyen kommer,
 Se Øksen ligger alt ved Træets Rod!
 Omvend Dig! Gud Dig da Din Synd forlader,
 Og Frelseren Dig fører til sin Fader!
 Brug Naadens Tid, glem ej at gøre Bod!

Koret ligger et Trin højere end selve Kirken og ender
 i en Halvkreds (Apsis), i hvis Fordybning A l t e r e t med
 Altertavlen er anbragt. Denne er af Egetræ, med Piller
 eller Søjler i to Afsatser, de begrænser et større og mindre
 Rum oven over hinanden. Paa Karnichen*) af begge Af-
 satser staar 4 Figurer, forestillende Evangelisterne med
 deres Attributer. Fire Søjler af corinthisk Orden paa to

*) Karnisen = Gesimskrans.

Piedestaler prydet med Christian Barnekovs Fædrene- og Mødrene Vaabener samt Aarstallet 1595¹⁾ indeslutter Altermaleriet, der i en Størrelse af 46½ Tommes Højde og 37 Tommers Bredde, er malet efter et Kobberstik (formentlig af Kobberstikkeren Kormona) og gengiver Rafael Mengs's berømte Noli

me tangere eller Herrens Ord til Maria Magdalena (Joh. 20, 16). Mengs malede det 1771 i Rom paa Træ, 12 Span højt, efter Opfordring af en Mylord i England, som betalte det med 1000 Guiner og sendte det til All Souls College i Oxford, hvor Etatsraad Molbech har set det og beskrevet det i 3. Del af sin

Kirkens Kor og Apsis efter Akvarel af J. J. Fyhn i hans Haandskrift.

»Rejse i Tyskland, Italien, Frankrig og England, Kbhvn. 1819«. Om mit Maleri stemmer med Originalmaleriets Farvegivning ved jeg naturligvis ikke, men jeg malede det efter bedste Skøn i 1826 i Anledning af Kristendommens Tusindaarsfest, hvilket følgende Inskription paa dets Fod udviser: In piam memoriam religionis christianæ M ab hinc annis per Ansharium in Dania promulgatæ, pingebat J. G. Fyhn sacrorum parochiæ Nørrejernl. & Qvandl. minister

1) I Tølløse Kirke begravedes Christian Barnekov til Birkholm, Tølløse og Vidskøvlø, Befalingsmand paa Landscrona, som døde i Calmar-Krigen oppe i Halland 1612, 56 Aar gl. Han var en ædel, trofast Helt, bekendt ved sine Reiser i næsten alle europæiske Lande, samt i Lilleasien, Ægypten, Habysenien, der medtog 16 Aar og kostede 20.000 Rdl. Foruden Dansk taledede han Tysk, Latin, Italiensk, Spansk, Fransk og Engelsk, og blev, efter sin Hjemkomst, meget brugt i diplomatiske Missioner. Et Stræde [Gade] i Kjøbenhavn bærer hans Navn.

Ao. 1826. Et stort Træ, som stod i Mellempartiet og forstyrrede, efter min Følelse, Stykkets Effekt, borttog jeg senere 1839, og anbragte i dets Sted Golgatha med de tre Kors i Baggrunden, hvorved, som mig syntes, Billedets Be-

Alterbillede, malt af J. J. Fyhn.
Hans Fyhn fot.

tydning blev fatteligere, da Beskuerens Tanke henleledes fra Korsfæstelsen til Opstandelsen, af hvis Historie Handlingen var et Moment. Paa Frisen over Maleriet er skrevet: Kom Jesum Christum ihu, som er oprejst fra de døde! (2. Tim. 2,8). — To smaa Søjler af toskansk Orden omfatter den øverste Af-sats Rum, hvori Frelserens Ord til Martha er skrevet: Jeg er Opstandelsen og Livet o. s. v. Joh. 11, 25, 26¹).

Nederst paa Altertavlen staar Ordene Joh. 20, 16. 17., der peger hen paa det Handlingens Øjeblik, Maleren har valgt: »Jesus siger til Maria Magdalena: »Maria!« da vendte hun sig og siger til ham: »Mester!« Jesus siger til hende: »Rør ikke ved mig!« o. s. v.«

— Paa Alterbordet, med Alterdug og rødt Fløjels Alterklæde staar to Messinglysestager, og under det nedhængende Klæde med et Guldkors paa Midten, er et saakaldt

1) Til Reformationsfesten 1817, da jeg var Hovmester paa Løvenborg, malede jeg Altertavlen i Buttrup Kirke; den forestiller Kristi Nedlæggelse i Graven og er af samme Størrelse som Kobberet efter Titians berømte Maleri: Paladset manfrini i Venedig. (Kuglers Gesch. d. Malerei 1847.)

Antemensale, en Egetræs Tavle 2 Al. 7½ Tm. bred, 1 Al. 14½ Tm. høj. Tavlen bestaar af flere Egetræsstykker, hvis Sammenføjninger dækkes med Lærredsstrimler, og er overdragen med en Kridtgrund; man ser der Johannes den Døber siddende paa en Stol, hvis Sidepiller er smykket med to Englefigurer (Keruber), Døberens Hoved omstraales af en Glorie, han er iført en gulagtig Underklædning, over hvilken nedhænger en sid rød Kaabe, hans venstre Haand holder paa en paa hans Skød liggende opslaaet Bog, hvori med rødt og sort gammel Kursivskrift endnu tydeligt læses: Sanctus Johannes pabtysta — — — o mater dei — — — (de øvrige Ord, hvoraf enkelte er udmærket med røde Bogstaver, kunde maaske af en kyndig dechifrerer). Med den højre Haand, hvis Underarm er af en utilbørlig Længde, peger Døberen paa det Guds Lam, der kommer med Sejersfanen hen imod ham; Døberens Fødder er blottede og meget fortegnede; ved hans højre Side knæler en bedende Mand i en vid grøn Kaabe, med blottet Hoved og opløftede, udstrakte, sammenfoldede Hænder. Bag Figurerne ses et i Stropper ophængt grønt, blommet (blomstret) Tæppe med Frynser, og ovenover dem staar paa en Zinobergrund og med Munkebogstaver, langs med Tavlens øverste Kant*): Ora pro me (stc?) Johannes B(aptista?).

Foruden Messeskjorte og Messehagel hører til Alteret følgende Vasa sacra: en Kalk fra 1656, hvis Bæger erholdt i 1829 en nyere Form og blev forbedret med et Tillæg af 14 Lod Sølv samt indvendig forgyldt; paa Kalkens Fod**) er tilnippet et Billede af den Korsfæstede. En Oblatæske af Sølv, paategnet: Herman Løvenskiold 1743, denne blev den 31. Oktober 1855 omskiftet med en anden af ældre Form fra Aaret 1712, som er raderet (graveret) paa Kanten af Laaget; den foræredes Kirken af nuværende Kirkeejers Frue, Baronesse A. Løvenskiold, født Lydinghansen-Wolff,

*) Antemensalet er fra ca. 1525 og findes nu paa Nationalmuseet.

**) Under den seksdelte Fod er ridset 1656, og paa sammes Over- side er en støbt Krucifiksfigur.

hertil bekostedes en passende forgyldt Sølvdisk eller Patel, den ældre, som hidtil brugtes og var restaureret 1829, blev nu bestemt for Kvandløse Kirke. Men hvad der sjældent forefindes ved Kirkerne paa Landet, skænkede Kirkepatronen, Kammerherre og Hofjægermester, Baron C. S. C. H. Løvenskiold d. 10. Oktober 1830, i Anledning af hans eneste Datter Frederikke Juliane Maries Konfirmation, nemlig en indvendig forgyldt Sølvvinkande*) af Kjøbenhavns Prøvesølv fra 1735; med denne fulgte et Gavebrev, som er opbevaret her ved Pastoratet, saa lydende:

»Underskrevne Nørrejernløse Kirkes Patron skænker herved til bemeldte Kirke til Brug ved den hellige Nadver, en Vintudekande af Sølv, af gammelt Arbejde med Forgyldning og ziret med den norske Løve paa Laaget, den vejer 96 Lod og kan rumme 2½ Pot, altsaa Vin til omtrent 100 Kommunikanter; men da det er min Hensigt at der formedelst Brugen af denne Sølvkande, ingen Glasflasker eller deslige nogensinde skal komme paa Alteret, saa skal en passende Tinkande til Reserveviin med det første vorde anskaffet, som bliver at bruge tilligemed hiin, dog at Vinen aldrig gydes fra Tinkanden direkte i Bægeret eller Kalken til Uddeling, men først i Sølvkanden og derfra i Bægeret. — Bemeldte Sølvkande skal være Nørrejernløse Kirkes uryggelige stedsevarende Eiendom, og omhyggeligen opbevares blandt Kirkens øvrige vasa sacra, og skal den stedse bruges ved Kommunionen paa ovenanførte Maade. — Til meerbemeldte Kandes Overlevering og til adskillige nyttige og smukke Forandringer i Kirken, haver jeg valgt denne høitidelige Dag blandt de vigtigste i mit Liv, den paa hvilken min eneste Datter i denne Kirke bekræfter sin Daabs Pagt med Gud og Frelseren, uden hvem vi Intet kunne udrette og derefter skal — om Gud vil — drikke af Naadens Bæger til første Gang paa samme Tid, som min Gave førstegang bruges. — Den eviggode Gud see med Velbehag til denne min velmente Gave og lade den unge Christinde drikke deraf til Velsignelse! — Han holde hende f a s t v e d s i g i Fristelsens Timer, i Fryd og Sorg, i Liv og Død, at hun, som et ædelt Menneske, engang her maa — liig hendes forlængst henfarne Forgængerinder, der endnu ei ere glemte i disse Menigheder, — mindes med Høilagtelse og Kjærlighed! — Han holde sin beskærmende Haand over

*) Formet som en Trækande af Staver og Træbaand, og paa Kandes Side en Plade, hvori indridset: Helliget Herrens Alter i Nørre Jernløse Kirke d. 10. October.

denne Kirke og dens Præst! Han lede og styrke os alle paa vor fremtidige Vandring! — Saa er min Bøn i Jesu Christi Navn!!«

Løvenborg d. 10. Octob. 1830.

Carl Løvenskiold,

F. t. L.

Alle disse nævnte vasa sacra er nedlagt til Opbevaring i et af Kirkeejeren i 1856 bekostet elegant Skrin.

End haves til Sygeberettelse en liden Kalk og Disk og dertil hørende Oblatæske¹⁾ med det Løvenskioldske og Knuthske Vaaben paa Laaget, samt en Flaske til Vinen, alt af Sølv og indrettet til at sættes i hinanden for lettere at kunne medtages til Afbenyttelse ved given Anledning. Paa Oblatæskens Laag staar endvidere 1787 F. L. født C. K., formodentlig en Gave fra ovennævnte Baron Carl Løvenskiolds Moder, Frederikke Løvenskiold, født Komtesse Knuth. —

Bagved Alteret ses i Muren to runde dybe Nicher, hvori maaske Maria eller Helgenbilleder har været indsatte eller malede i den katolske Tid. Knæfaldet foran Alteret udvidedes i 1830 i forommeldte Anledning, da en stor Herskabsstol, der optog for megen Plads i Koret, borttoges, og Prædikestolen, som ogsaa var placeret der tæt op til Kirkesangerens Stol, flyttedes ned i Kirken, hvor Herskabets Stol havde staaet, blev i 1832 anbragt en liden Døbefont, der sammensattes af et Marmormonument, som stod paa Geheimeraadinde Løvenskiolds Grav, men maatte borttages, da det nye Kapel skulde opføres; herved blev den gamle Granitdøbefont, der stod nederst i Kirken og ikke havde nogen Mærkværdighed i antikvarisk Henseende overflødig og borttoges. En ny Kirkesangerstol var allerede tidligere i 1817 traadt i den gamle Degnestols Sted.

I Koret er en Egetræs Tavle ophængt, som vidner om den Skik, der var gængs i det 17. Aarhundrede, ja senere,

1) Som Fodnote skriver Pastor H. J. Leth, at: — begge Dele bortkom ved Nørrejernløse Præstegaards Ildebrand 16. Aug. 1866.

at Præstekald af vedkommende Kirkeejere eller Kaldsberettigede blev bortgivet til Kandidater eller Præster, imod at disse forpligtede sig til at ægte deres Formænds Enker, der endog som et Arvegods kunde efterlades fra Mand til Mand. Man læser her følgende Inskription:

Vive memor mortis, moriens ut vivere possis.

»Her nedenfor hviler Maren Handsdatter hos hendes tvende forrige Mænd. Hun var født i Gudbjerg Præstegaard i Fyen, Aar 1619 den 15. November. Hun lefvede i Ægteskab med sin første Mand Hrr. Claus Jensen, fordum Herrens Tjener til Nør-Jerløse og Qvandløse Sogn udi 10 Aar, med sin anden Mand Hrr. Svend Nielsen, ogsaa Sognepræst udi 4 Aar, med sin tredie Mand Hrr. Bolle Pedersen, nu i ligemaade Jesu Tjenere i 11 Aar, Herren være med hannem**). Hun døde 1674 den 20. Martii, hendes Alders 54 Aar og 4 Maaneder.

Salige ere de Døde, som døe i
Herren, de hvile af Deres
Arbejde. Apoc. 14. 13.

Soli Deo gloria.

I Korgulvet inden for Knæfaldet ved Alteret ligger en Sten med følgende Paaskrift i ophøjede Bogstaver*):

Her lig[g]er under thenne sten erlig oc[h]
velbyrdig Jomfrue Mette Barnekoes
som var Hans Barnekoes och frue
Mette Oxes daatter; oc[h] døde paa Birchh[o]lm
Aar MDLIX te 12. dag Septembris. Gud
giffue hende en gledelig opstandelse.

Stedets Præster havde i ældre Tid deres Begravelser i Kirken og især i Koret. Følgende Indskrift staaer paa en Sten neden for Knæfaldet:

SEPULCRUM CUBILE TUTISSIUM
DNS: JOHANNES CHRISTIANUS HAF-
NIENSIS, QVI QVONDAM IN ECCLESIIIS
NØRRE-JERRLOSSANA ET QVAND-
LOSSANA, DISPENSATOR MYSTE-
RIORUM DEI, CIRCITER ANNOS

*) og Portræt af Jomfru Mette Barnekow, staaende i en Portal, og foroven ses Barnekow'ernes og Oxer'nes Vaaben.

***) skal formentlig være »hende«, eftersom Hr. Bolle Pedersen først døde 1711, 81 Aar gl.

Stolestadegavl med Oxernes Vaaben. (H. Fyhn fot.)

Stolestadegavl med Barnekovs Vaaben.
(Hans Fyhn fot.)

VIXIT UNA CUM SOSIA SUA CAS-
TISS : CATHARINA PETRI F: MALMO-
GIENSI, SUB HOC MARMOREO SAR-
COPHAGO SIBI SUISQUE HÆREDIBUS
POSITO IN PACE AD EXTREMAM
USQUE TUBAM, REGUIESCUNT
RESURRECTIONEM MORTUORUM
LÆTISSIMAM AC REPARATIONEM
OMNIUM RERUM XPECTANTES. ILLE
OBLIT ANNO CHRISTI DIE
MENSIS ÆTATIS SUÆ
ILLA CUM VIXISSET
ANNOS¹⁾

1) Tidligere havde man for Skik at lade sine Ligsten udarbejde med tilhørende Inskriptioner, hvori man dog efterlod Plads, for at Dødsaaret siden kunde tilføjes af de efterlevende, men disse forglemte ofte dette, og deraf kommer den Mangel paa Dødsfaldets Aar og Datum, man finder paa flere deslige Mindesmærker.

VOS QUI TRANSITIS NOSTRI MEMORES
 ESSE SITIS
 QUOD SUMUS HOC ERITIS FUI MOS
 QUANDO GUE QUOD ESTIS.

I. C. K. K. P. D.

HUC CURSUS
 FUIT
 1615

I Stenens Hjørner er de fire Dyr udhugne, som tillægges de fire Evangelisters Billeder efter Profeten Ezechiel 1. 5. 14.

Fra Koret fører en Dør, hvorpaa staar Aarstallet 1581 ind i Sakristiet, og fra dette en Udgang til Kirkegaarden. Det er en senere Tilbygning, hvilket man erfarer af nogle Pilastre og en Niche (udv. paa Kirken), som derved er blevet indlemmet i det, man har de symmetrisk tilsvarende paa den modsatte Side af Kirken; i Nicherne har staaet runde Murpillen, der i Tidens Løb er forfaldne og bortkomne. I Aaret 1831 blev Sakristiet, som nu er 7 Al. 21 Tm. langt, 4 Al. 21 T. bredt og 4 Al. 10 T. højt, tildels nedbrudt og udvidet, ifølge en Bestemmelse Løvenborgs Besidder havde med en Del af det, hvilket dog formedelst hans Død i samme Aar ikke blev realiseret. I Stedet for dets brøstfældige Hvælving blev et Bræddeloft oplagt.

Gaar vi nu fra Koret ned i Kirken, har vi paa venstre Haand Prædikestolen, et meget smukt i Eg udskaa-ret Arbejde af Lorentz (Jørgensen) Billedskærer 1679¹⁾. Fem fritstaaende Figurer smykker den, Troen (fidis) med Korset, Haabet (spes) med Ankeret, Kærligheden (caritas) med Barnet, Retfærdigheden (justitia) med Loddet og Sværdet og Styrken (fortitudo) med Pillen paa Skulderen. Imellem disse fremstaaende Dyder er 4 fordybede

1) Samme Mand har udskaaet et i Landsbykirken ualmindeligt smukt Krucifiks over Opgangen til Koret i Buttrup Kirke.

Nørre Jernløse Kirke før Restaureringen. (Foto paa Nationalmus.)

Nicher, hvori ses i Hautrelief: Hyrdernes Tilbedelse, Kristi Korsfæstelse, Kristi Opstandelse og Dommens Dag. Paa Kanten nedenom Prædikestolen er Englehoveder og et Par udskaarne Navne I. N. S. og A. P. S. (maaske Kirkeværgernes?) og under den en Druer, Sindbilledet paa de Kristnes aandelige Forening med deres Frelser (Johs. 15, 5.). Paa Himmelen over Prædikestolen er ligeledes Englehoveder anbragte, og hæver sig desforuden seks flammende Lys, Kong Christian den 5tes kronede Navnetræk samt fire Cartoucher med følgende dels udskaarne, dels paamalede Inskriptioner: Laurentius¹⁾ statuarius fecit 1679 — Dnus Bollerus Petri Cimber Pastor 1679. — J. G. Fyhn decoravit 1831²⁾ — Altare, suggestus. sedilia item decorata 1855. —

1) Pastor Winds Randbemærkning: Billedskærer, han boede i Holbæk.

2) Jeg havde nemlig i dette Aar dekoreret Prædikestolen og Altertavlen.

Inden i Himlen sender en luende Sol sine Straaler ned over Prædikantens Hoved. — Gud Herren være vor Sol og vort Skjold. Han give Naade og Ære. Ps. 84, 12.

Lige for Indgangen til Kirken ses Patriarken Jacobs elleve Sønner afmalede paa tvende Trætavler (Sønnen Josef er der ikke; maaske dette grunder sig paa 1. Mos. B. 49, 26, hvor der siges, at »han er adskilt fra sine Brødre«? Disse Tavler udgjorde tidligere Forsiden af et Pulpitur («Pallen« i Almuesproget*), som var opsat inden for Kirkedøren, og strakte sig tværs over den vestlige Del af Kirken; da dette forstyrrede Kirkehvelvingens Skønhed og kunde undværes, nedtoges det i 1832, Billederne placeredes Stykkevis nederst i Kirken, samledes igen i 1844, og opmaledes og beholdt den Plads, de nu har**). Oven over og nedenunder hver af Sønnerne staar følgende meget abbrevierede og sammentrukne latinske Vers, der indeholder Jacobs Spaadom i 1. Mos. B. 49 Kap. og som i fri Oversættelse vel kunde gengives saaledes:

Ruben jeg kaldes og var den førstefødte af Jacob,
Udmærket i Værdighed og ingen saa mægtig som jeg,
Men da som Vandet jeg let steg op paa Faderens Leje,
Misted jeg Forrangen snart, misted min Højhed og Magt.

Pagten jeg slutted og brød, idet min krænkedes Søster
Hævnedes Simon sig, Mændene faldt for mit Sværd
Faderen vred blev i Hu, og hans Forbandelse hvilte
Ikke alene paa mig, desværre! og paa min Slægt.

I min Forbittrelse jeg har dræbt Sichemiternes Fyrste,
Stadens den stolteste Mur sprængte jeg, vild i min Harm.
Derfor jeg nu lider Straf, derfor jeg Levi nu haver
Ikke blandt Brødre min Lod, intet fast blivende Sted.

*) Pald, Bænk til at sidde eller stille noget paa (Kalkars Ordbog o. ældre danske Sprog.)

**) Findes ikke mere i Kirken.

Fremfor Brødrene jeg Juda lykkelig kaldes,
 Faderen ikke til mig talte Forbandelsens Ord,
 Sejerherre han mig kaldte og stærkeste Løve,
 Som med Vælde formaar Fjenden at lægge for Fod.

Det faldt i Sæbulons Lod at bo ved Bredden og Havet
 Og ved Skibenes Havn at tilbringe sit Liv,
 Lediggang er mig en Pest, men alt hvad der hører til Søen
 Jeg beflitter mig paa, derfor det lykkes for mig.

Hvorfor jeg Isaschar er saa lig lastdragende Æsel
 Ønsker Du vide, og end, hvi jeg har Spaden i Haand?
 Vid da, fornøjet jeg er med snævrere Grænser, min Møje
 Gavner mig, samt at min Hals bøie sig maa under Aag.

Dan skal dømme sit Folk, som en af Israels Stammer,
 Men forresten han og Slangen paa Stien er lig,
 Hornslangen, som ved sit Bid fast griber Hesten i Hoven,
 Hvorved Rytteren vil falde tilbage igen.

Gad den højmodige er, hans Tapperhed prøvet i Krigen,
 Han erhvervede sig Sejerens Rov ved sit Sværd,
 Af min Stamme udsprang Profeten den store Elias,
 Som paa den gloende Vogn levende fo'er op til Gud.

Ceres's Gaver ej blot Du fik fra fedeste Jordbund
 Bacchus's og o Asser! faldt i Din Lod;
 Mange Konger derfor Du gavner med Brødet og Vinen,
 Ja med Røgelse han krydrer en kongelig Ret.

Naphtalen ofte blev frelst fra mange truende Farer;
 Ret som den kronede Hjort angribes af Hundenes Flok,
 Saaledes blev ogsaa tidt vor Stamme prøvet i Krigen,
 Men fluks reddet den blev af den barmhjertige Gud.

Jeg den yngste jo er, jeg Benjamin af Kanaaniten,
 Jeg som i Fødselens Stund voldte o Moder! Din Død,
 Sandhed er Skriftens Ord, naar denne Ulven mig kalder,
 Thi naar Morgenen gryr, gaar jeg som Ulv ud paa Rov.

Billederne har kun ringe Kunstværd, men nogle af dem er udmærket paa forskellig Maade, som peger hen

paa Spaadommen om Personerne. Ruben gaar nedbøjet med en Krukke, Simeon drager sit Sværd, Juda er prægtigere klædt end de øvrige Brødre, Sæbulon har en Stang og Isaschar en Spade i Haanden. Maleren har ikke iagttaget Kostumet, thi de fleste staar i romersk Krigsdragt.

En smal stensat Vindeltrappe fører udefra op i Kirke-taarnet, der har Slaguhr*) med Uhrskiver, samt tvende Klokker; paa den største, som vist er en af de ældste i Danmark, staar med Munkeskrift:

Anno dni. MCDIV. mensis Maii dici primi : ave Maria,
gratia plena, dominus tecum,

og paa den anden Klokke:

Verbum domini manet in æternum. Anno 1585 lod Jep Monson og Ep Henningsen støbe denne Klokke i Sørby**) af H. M.

Paa Klokkestolene, som er af Eg, er udhugget Aaret 1700 og 1726.

Til den nordre Side af Kirken og forenet med den stødte et Kapel, hvor 4 af Løvenborgs ældre Besiddere, Baronesse Brockdorff, og senere flere af den Løvenskioldske Familie var bisatte. Fra Kirken var en Indgang til Kapellet, denne blev siden tilmuret, efter at Ligene var udtagne og jordede, og Rummet blev brugt til Materialhus, indtil dette i 1832 nedbrødes og dets Mure og hvad der af dem kunde benyttes, anvendtes til det nuværende Kapel, der staar frit paa den Plads, hvor forhen et smukt ind-

*) Prof. J. H. Larsen, Mehrløse Herred, 2. Hæfte Side 45 (1845 — Nationalmus. Arkiv) skriver om Nørre Jernløse Kirke: Hvor vigtigt et saadant Uhrværk med Skive og Viser uden paa Taarnet maa have været paa en Tid, da Lomme- og Stueuhre enten var ubekendte eller og kun meget sjældne, og ikkun i formuende Folks Hænder, kan man slutte deraf, at man i de mørke mange Dage under vore Bredde[grader] ikke vidste Tiden og ikke engang paa bestemt Tid kunde ringe Morgen- og Aftenklokker. (Oplysninger til Beskrivelse af Nørre Jernløse- og Kvandløse Sogne synes Prof. Larsen i øvrigt at have fra Pastor Fyhn.)

**) Samme skriver: Sandsynligvis Søby eller, som det nu hedder, Sæby i Løve Herred.

hegnet og beplantet Familiebegravelsessted var anlagt; Pladsen sløjfedes og det nye Kapel opførtes i en skøn gotisk Stil, med opstaaende højere og lavere Kamme rundt omkring paa Gesimsen, hvilke dog senere blev borttagne, da de holdt paa Fugtighed ved Bygningen og beskadigede dens Sparreværk, som allerede i Aaret 1839 maatte erstattes med et nyt. Dette Kapel havde sidst afdøde Baron Løvenskiold isinde at opføre, men maatte overlade dets Opførelse til sin Søn, Løvenborgs nuværende Besidder, hvilket ses af en Lapidarskrift over dets Indgang: »Sønnen ærede Faderens Villie og lod dette Capel opføre 1832«. Førend hans Fader her kunde bisættes, indrettedes et Gravkammer i en Høj, Carlsberg ved Løvenborg, midt i en skøn Lund, hvis Træer den afdøde, der elskede Trækulturer og fremmede den paa sit Gods, havde indrettet og fredet om med en Forstmands Omhyggelighed. Nu hviler han i det nye Kapel, paa hans Kistes Plade staar følgende af ham selv, der stadig havde Døden for Øje, forfattede Indskrift:

Her gjemmes det Jordiske
af
Baron Carl Løvenskiold,
ældste Søn af
Michael Herman Løvenskiold
og
Frue Frederikke Juliane Marie
født Grevinde af Knuth.
Han var født d. 3. Febr. 1783
Succederede sin Fader d. 9. April 1807.

Efter mange Livets Glæder, men og mange haarde tildels selvvoldte Lidelser forlod han denne Verden d. 2'den November 1831, i det salige Haab, at Gud for Jesu Skyld vil tilgive ham hans Synder, samle ham med hans Kjære, og forunde ham paa Dommens Dag en ærefuld og glædelig Opstandelse.

Joh. 16. 22.

I have vel nu Bedrøvelse, men jeg vil see Eder igjen og Eders Hjerter skal glædes, og Ingen skal tage Eders Glæde fra Eder.

I Kapellet staar endnu tre Kister, i hvilke en Søn og en Datter samt en Dattersøn af fornævnte Broder er nedlagte, Sønnens Kiste bragtes hertil fra Kundby Kirkes Kapel, hvor den i flere Aar havde henstaaet. Inskriptionerne lyder saaledes:

Her gjemmes det Jordiske af Ove Rammel Sehested Løvenskiold, en elsket Søn af Hr. Eggert Christopher, Baron af Løvenskiold til Holden og Frue Frederikke Løvenskiolds, født paa Holden i Norge d. 11'te August 1816, død paa Wognserup d. 25'de Januarii 1819. Fra Jordens Lidelser, som han fra sin Fødsel maatte prøve, blev han tidlig henbragt til Evighedens Fred i Jesu Christi Favn, — Jobs B. 1, 21. Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet!

Herunder gjemmes de jordiske Levninger af Frøken Frederikke Juliane Minni Baronesse af Løvenskiold, elskelig Datter af Hofjægermester og Overførster Eggert Christopher Frederik Baron af Løvenskiold og Frue Margarete Frederikke Sophie, Baronesse af Løvenskiold født Løvenskiold, født den 2'den Oktober 1817, død d. 11'te Julii 1835.

Dit Smil var Faders Glæde
Din Sjæl var Moders Trøst
Dit Liv var Uskylds Kjæde
Nu fri for jordisk Brøst.

Fred være med hendes Støv.

I den tredie lille Kiste hviler Herman Krogh, Søn af Kammerjunker og kongelig Skovrider Hr. Krogh og Frue Marie født Løvenskiold paa Landlyst ved Helsingør. Han døde paa Løvenborg d. 16'te Septbr. 1855, 6 Aar gammel.

I Nørre Jernløse Sogns Kirkebøger findes følgende af den Løvenskioldske Familie optegnede som bisatte i det

ældste nedbrudte eller jordede under det nye nuværende Kapel:

1. Stamherren Konferensraad Herman Løvenskiold, Herre til Birkholm og Nørrejernløse Kirkes Patron, begravet den 5te Junii 1750, 72 Aar, 5 Maaneder og 2 Uger gammel.
2. Geheimeraad Baron Severin Løvenskiold, begravet den 19de April 1776, 58 Aar.
3. Komtesse Knuth, bisat d. 20de Januarii 1779 i Nørrejernløse Kirke. Hun døde paa Wognserup, 16 Aar gammel.
4. Baronesse M. Fr. C. Løvenskiold, begravet d. 13de Martii 1788, $\frac{3}{4}$ Aar gl.
5. Baronesse C. W. C. Løvenskiold, begravet den 21de Junii 1793, $2\frac{1}{2}$ Aar gl.
6. Geheimeraadinde Løvenskiold, begravet d. 19de Maii 1796, 65 Aar gl.

Over hende var opsat et Monument af hvidt Marmor, men Indskriften derpaa, som bestod af forgyldte paanittede Bogstaver, var afpillet, da nuværende Sognepræst kom til, men følgende første Vers af et Digt, H. W. Ribers forfattede over hende, var indgaaet i Stenen og læseligt:

I som attraae Danequindens Hæder
I som føle blide Dyders Værd!
Dette Sted med stille Sorg betrædes
Ak! thi Eders Søster hviler her¹⁾.

7. Den 2den Februar 1798 begravedes her M. F. S. Sundt fra Løvenborg. Et Monument af Sandsten stod paa denne Frøkens Grav, og i dette var indsat en hvid Marmorplade, der, efter at Stenen efterhaanden var hensmuldret, befæstedes mutileret i Kirkegaardens Ringmur og har følgende Indskrift:

»Her er nedlagt det Jordiske af en god, from, redelig og Gud indertilig hengiven Pige, Frøken Margarethe Frederikke Sophie Sundt, død 25. Januar 1798. Fred baade i hendes Sjæl, den hvile over hendes Aske, hendes Minde er udødeligt i hendes Venners Hjerter.

8. Den 4de Maii 1804 bisattes i Kapellet Baronesse Frederikke Juliane Marie Løvenskiold, født Komtesse Knuth, til derefter at begravnes; Hun døde d. 26de April s. A., 49 Aar gl.

1) H. W. Ribers samlede Digte 11te Del. Kbhvn. 1803.

9. Den 15de April 1807 bisattes Her Baron Michael Herman Løvenskiold, Kammerherre og Amtmand over Holbæk Amt, Ridder af Dannebrog, som døde paa Løvenborg d. 9de April s. A. 57 Aar gl.
10. Den 3die Maii 1855 førtes hertil og begravedes paa Familiens Begravelsesplads paa Nørre Jernløse Kirkegaard ved Kapellet, efter hendes Ønske, Baronesse Frederikke Juliane Marie Løvenskiold (39 Aar) Datter af Kammerherre, Hofjægermester, Baron Carl Severin Christian Herman Løvenskiold til Løvenborg og Frue Frederikke, født Kaas og Søster til nuværende Løvenborgs Besidder, Kammerherre, Hofjægermester, Baron Herman Frederik Løvenskiold og til Kammerjunker Carl George Løvenskiold, Toldkasserer i Frederikssund, hos hvem hun døde af Kolera d. 26. Juli 1853.

Paa Kirkegaarden er en Ligsten oprejst ved Sakristiets østre Mur over Frederik Guillaume Henri Mourier, Oberstløjtnant, Ridder og Dannebrogmand, som døde paa Dorothealyst d. 22. Aug. 1820. Med sønlig Taknemmelighed satte det kongelige Artillericadet-Institut sin 29-aarige Fader og Forstander dette Minde.

Paa den modsatte Side af Sakristiet vidner en simpel Trætavle om, at Johannes Aldewelt, Præst i Nørre Jernløse og Provst i Merløse Herred, samt hans første Hustru, Catharina Margrethe, født Konstrup, ligger her begravet*). Hun døde d. 28. Juni 1787, 56 Aar gl., og han d. 26. Februar 1800, 65 Aar gl.

Kirkegaarden omgives af en Ringmur, hvoraf man ser, at noget er fra en ældre Tid; langs med denne er Træer plantede, og over de hensovedes Grave kan man synge med Digteren¹⁾:

Til Tanker Du indbyder mig, Du stille Sovested,
Her hvor den trætte Landmand sig til Hvile lægger ned,
Han Jordens Dagværk fuldendt ser, for ham er Hvilen sød,
Ej vaagner han til Møje mer og ej til Jordens Nød.

Kirken ejes af Kammerherre, Hofjægermester, Baron Løvenskiold til Løvenborg. Dens første Ejer af den Løven-

*) Hans anden Hustru, en Kierulf, døde i Roskilde 1825.

1) Præsten Lund i Kjeldby Kirke paa Møen.

skioldske Familie, der havde jus vocandi, var daværende Etatsraad Herman Leopoldus (Løvenskiold), Herre til Birkholm (Løvenborg), Aggersvold og Ulefos i Norge m. m., der, saa vidt vides, alternerede i denne Rettighed med Justitsraad Klinge, Herre til Bonderup, som var Kvandløse Kirkes Patron. Den sidste af Løvenborgs Besiddere, som havde Kalds- eller Forslagsret til Nørre Jernløse Pastorat, var sidst afdøde fornævnte Kammerherre og Hofjægermester, Baron C. S. Chr. H. Løvenskiold, der døde 1831. Nu er som bekendt denne Rettighed bortfalden, og Kongen den eneste Kaldende til gejstlige Embeder. — Kirketiende hæves af Kirkeejeren og Kongetiende af Kjøbenhavns Kommunitet.

Bestemmelsen af den Tinkande, som i sal. Baron C. Løvenskiolds Tid skulde anskaffes som en Reservekande ved Alteret i Nørre Jernløse Kirke, forandredes af hans Søn, nuværende Kirkeejer, Baron H. F. Løvenskiold derhen (under 29. December 1841) at blive, i Stedet for den hidtil brugte Glasflaske, en Vinkande, hvoraf Vinen ved Kommunionen skulde hældes i Bægeret. — (Jfr. Side 94.)

Til Kirkens Inventarium henhører endnu, som foreglet at anføre: 1. et i Kirken 1685 af Præsten Bolle Pedersen opsat Krucifix, 2. tre Tavler til at ombæres paa de anordnede Dage, paa den ene af dem, Fattigtavlen, er indskaaret Bogstaverne N. I. S. 1705 samt med ophøjede Bogstaver: Syr. 7. Cap. Ræk den fattige Din Haand og Du skal blive rigelig velsignet, 3. en Kirkeblok fra 1712, 4. en Bøsse efter Lov af 8. Marts 1856, 5. to Tavler med tilhørende Skydenumre og 6. en Spade til Jordpaakastelse.

II. Kvandløse Kirke.

I Kvandløse Bye ligger Sognets Kirke, der er en mere omfattende og rummelig Bygning end Hovedsognets, og er vel fra samme Tid som dettes. Over Kirkegaarden, der er omgivet af en Ringmur og lukkes med en Stakitport, gaar man nogle Trin hen til den ydre Kirkedør og ned i Kir-

kens Vaabenhus, hvorfra en Trappe fører op i Taarnet¹⁾); i dette hænger 2 Klokker, paa den ene staar skrevet: »Jørgen Hansen Kalundborg. Si deus pro nobis, quis contra nos 1658«²⁾); den anden var 1790 bekostet af en Overauditør Wüncb, som fra 1766 til 1796 ejede Bonderup i Tostrup Sogn; den var »Gud alene Æren« støbt i Kjøbenhavn af Klokkestøberen D. G. Herbst, revnede, som man fortæller, 1822 ved Ringning over en Gaardmand Hans Jørgensen af Kvandløse paa hans Begravelsesdag, klinkedes vel 1829, men forblev i en skrattende Tilstand og kasseredes. Helligtrekongersdag d. 6. Januar 1838 nedstyrtedes den fra Taarnet og førtes til Kjøbenhavn for at omstøbes, den vejede 3 Skippund*) og 11 Pund, men den nye, som ophængtes i Taarnet den 4. Februar 1839, vejer 3½ Skippund og er støbt 1838 af J. C. & H. Gamst.

Den indre Kirkedør, hvorpaa staar udskaaret med op-højede Bogstaver:

»Denne Dør lod Jep Nielsen gjør 91«

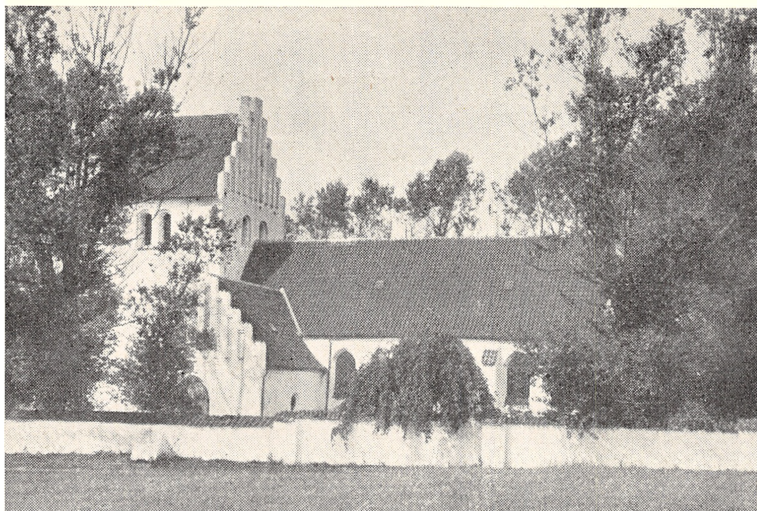
(1591) aabner Adgang til Kirken; ligeoverfor denne Dør har i Kirken været en anden, som nu er tilmuret, formentlig til de Processioner, som i Katolicismens Tid gik igennem Kirken**), denne har sit Lys fra Taarnmurens og den nordre Sidemurs Vinduer; der ses vel Spor af Vinduer paa den søndre Kirkemur, men disse er senere tilmurede. Kirken er indvendig over 41 Alen lang, 9 Alen bred og 9½

1) Pastor Wind skriver i en Randbemærkning: Ved det søndre Hjørne mellem Taarn og Vaabenhus ses Rester af en Trappes Trin. Trappen har i sin Tid ført op til Klokkerne, saa man kunde komme ind i Taarnet udvendig fra. Det kan ses i Taarnet, at der fra Trappen har været en Dør derind. Den er nu tilmuret. Naar Trappen er tagen bort, vides ikke mere.

2) Dette har Pastor Wind overstreget og i Stedet indført i Margen: Jørgen Hansen i Kalundborg Geter (∴ Klokkestøber) Si Deus pro nobis quis cuntra nos«. Paa Klokkens ene Side er anbragt 3 adelige Vaaben, hvorover der læses: I F K og H R K. Under Vaabnene: Anno 1658.

*) 1 Skippund = 320 Pund.

**) Kvindedøren.

Kvandløse Kirke (Foto c. 1910).

Alen høj, den er hvælvet¹⁾ og har Ribber i Spidsbueform; til dens Kor støder Sakristiet, ogsaa hvælvet, men nok en nyere Tilbygning, for Resten skæmmes Kirkens Indre ved nogle under Hvælvingerne tværs over spændende Træbjælker, hvorpaa tidligere har været oplagt et Bræddeloft²⁾. — I Aaret 1763, da den tilhørte Greve Johan Ludvig Holstein til Ledreborg, erholdt den en Hovedreparation, hvorved dens mange billedskaarne Prydelser skulde være borttagne. 1766 ejede, som meldt, Bonderup Kirken, og i 1797 blev den købt til Løvenborg og skal have kostet 8525 Rdlr.

I Koret er Alteret, hvis Bord var fastgjort ved et lavt Stykke Mur, indtil denne 1843 borttoges, saa det blev fritstaaende og gav Menigheden Gang omkring Alteret,

-
- 1) Pastor Winds Randbemærkning: — — men har ikke altid været det, hvad tydelig kan ses, idet der paa Loftet over Hvælvingerne findes Rester i Murene af de afskaarne Bjælker. Paa nordre Side over Hvælvingerne findes Levninger af en smuk malet Frise, der sagtens har løbet Kirken rundt under det oprindelige Træloft. Frisen har endnu smukke, stærke Farver.
- 2) Disse Bjælker er i Aaret 1858 borttagne og Stræbepiller anbragt paa den udvendige Mur for at styrke den.

efter gammel Skik ved ministerielle Forretninger og paa Offerdagene. Foran paa Alterbordet er et Antemensale, et Maleri paa Egetræ, saavidt skønnes af Alder med et lignende i Nørre Jernløse Kirke; det er 3 Alen 3 Tommer bredt, 1 Al. 15 Tommer højt. Paa en grønmalet Kridtgrund ses tvende Kvindefigurer med et nøgent siddende Drengbarn (Kristus) imellem sig; Kvinden paa dets venstre Haand (Maria) som holder paa det, er iført en grøn Klædning og en rød Overkjortel med gult Underføer, over hendes Hoved falder et hvidt Slør ned paa Skuldrene. Kvinden paa Barnets højre Haand har et langt udslaget Haar og en aaben Krone paa Hovedet, hun omfatter med venstre Haand dets højre Arm og holder i højre Haand en Drueklase, som det rækker efter; hun er ogsaa i grøn Dragt med en hvid Overkappe, der hænger fra Skuldrene ned over hendes Skød; bagved begge Kvindefigurer er to smaa røde grønblommede Tæpper opfæstede. Personerne er i siddende Stilling, deres Fødder hviler paa et Fodstykke med to opstaaende Sidepiller, hvorfra et perspektivisk anbragt Gelænder falder tilbage. Under Fodstykket er et i grønne, brune og hvide Tavlligeledes perspektivisk aftrukket Gulv. — Paa Alterbordet er *Al t e r t a v l e n* oprejst; denne var tidligere en simpel Opstalt af Træ, hvorpaa i tre Rum tre yderst slette Stykker var malede, forestillende Nadveren og et Par Optrin af Jesu Lidelseshistorie. Denne Tavle omskiftedes i 1837 med en anden, der sammensattes af fire i sorte og forgyldte Rammer indfattede Rum, hvorpaa Indstiftelsesordene: »Vor Herre Jesus Christus i den Nat, da han blev forraadt« o. s. v. paa Dansk og Latin er malede. Disse Tavler indesluttes af to Pilastre og en Gesims med trekantet Frontespice. Paa Altertavlens Fod staar de Ord: »Hvo, som æder dette Brød eller drikker Herrens Kalk uværdeligen, forsynder sig mod Herrens Legeme og Blod. Men hvert Menneske prøve sig selv og saaledes æde han af Brødet og drikke af Kalken«. 1. Cor. 11, 27—28. — Det kan bemærkes, at de fire nævnte Tavler

Kvandløse Kirke før Restaureringen (med Fyhns Dekorationer paa Korvæggen). Fot. paa Nationalmuseet.

udgjorde forhen Altertavlen i Nørre Jernløse Kirke førend 1826, da Altermaleriet dør blev opsat. Alterbordet er forsynet med tilhørende Alterklæde og Alterdug, omgivet af et Jerngelænder og et med Læder betrukket udstoppet Knæfald. Til Brug ved Kommunionen haves, foruden de befalede Messeklæder, en Kalk og Disk af forgyldt Sølv; en gammel Oblatæske fra 1718 omskiftedes som meldt, med en anden, der fra 1743 til 1855 tilhørte Nørre Jernløse Kirke; til disse Ornamenters Opbevarelse har Kirkeejeren, ligesom til Nørre Jernløse Kirkes, bekostet et elegant

Futtermal. Paa Grund af hans salige Faders Ønske at holde de upassende dagligdags Vinflasker borte fra Alterbordet, har Kirkeejeren endvidere anskaffet en Tinvinkande, lake-ret og i smuk Vaseform i Aaret 1841, den vejer 4 Pund 18 Lod og kan modtage 3 Flasker Vin.

I Aaret 1845 udfyldtes den store Væg bag Alteret med en gotisk Decoration for at give Altertavlen et bedre Relief. Denne Decoration*) bliver iaar (1857) opfrisket og mere fremtrædende, og gennem dens Buer vil man, om Gud vil, komme til at se Byerne Bethlehem og Jerusalem efter de Afbildninger, man har af dem, skitserede i Mellemgrunden af nuværende Stedets Præst. For øvrigt vil hele Kirkens Indre iaar erholde et smukt og hyggeligt Udseende. I Koret er Kirkesangerens Stol, bekostet til Reformationsfesten 1817, og i Kirken 21 Stole paa hver Side af Mellemgangen, der er udskaaret paa dem adskillige barokke Figurer af Brystbilleder, Blomster m. m., men uden mindste Kunstværd, formodentlig af en Snedker Lauris Olsen, der har tegnet sit Navn paa en af dem, og en Jes Rasmus Nielsen, der, som han føjer til, »var ogsaa med at gjøre disse Stole«.

I Kirkegulvet ligger to Ligsten, paa den, der er Koret nærmest, er i Hjørnerne Dyrene udhuggede, som efter Exechiels 1, 10, tillagdes de fire Evangelister, endvidere et Dødningshoved og følgende Inskription over den forhen nævnte Jep Nielsen:

1. Jeg haver været det, Du er nu,
 Hvad jeg er nu, bliver ogsaa Du.

Her ligger begrafuit erlig Mand Jep Nielsøn, som var Kirkeværge til Kvandløse Sogn udi 30 Aar og døde han den med hans kiære Hustru Ane Laurisdaatter og døde hun

*) Bestod af fire Felter, og blev ved Kirkens Restaurering hensat paa Kirkens Loft, senere er to af de mindst medtagne Malerier restaureret, og findes nu i den af Gaardmand Ole Peder Jensen i Kvandløse indrettede lille Samling.

Saa elskte Gud Verden, at han
gav sin enbaarne Søn o. s. v. Joh. 3.

Denne Steen hører Jep Nielsøn til og hans sande Arffuinger.

2. Herunder hviler erlig og velforstandig Mand S. Thomas Nielsøn, barnfød i Jüdüland i Vesterfrissing Anno 1597, fordum Ridefoged og Skriver paa Landskrona Slot i 8 Aar, Herredsfoged i Voldborg Herred i 10 Aar, Raadmand og Byfoged i Holbæk i 10 Aar og siden Herredsfoged i Merhløse Herred i 9 Aar, døde i sin Bestilling 1655 den 14de April i hans 58. Aar, efter at han havde levet christeligen og vel med sin kiere Hustru Maren S. Daatter paa det 15. Aar, som denne Steen til en Ære og christelige Amindelse over hannom haver ladet bekoste. Gud skal paa den yderste Dommédag opvække hannem og give hannem efter sit Ord Verdens Krans og Krone, Anno 1655. — Alle Ting tjene dem til gode, som frygte Gud.

Ovenover Mandfolkestolen er Prædikestolen fra 1638, sort malet 1845, med fritstaaende hvide Figurer, forestillende Christus og de fire Evangelister med de tilføjede symbolske Dyr. Rundt om Prædikestolens øverste Kant staar skrevet paa blaa Grund: Salige ere de, som høre Guds Ord og bevare det, Luc. 11, og i Nicherne mellem Figurerne og paa Prædikestolens nederste Afdeling, ligeledes paa blaa Grund, disse Bibelsprog, Matth. 11, 28. Marci 13, 10, 13. Lucæ 19, 10. Joh. 8, 12 — Matth. 3, 17. Marc. 13, 31. Luc. 21, 36. Joh. 14,6. Prædikestolen har ingen Himmel over sig.

Lige over for Prædikestolen er ophængt et udskaaet Billede*) af den Korsfæstede, omgiven af fire Engle, der i Kalke opfanger det af Jesu Vunder udstrømmende Blod. Paa Korsets Ender er 3 Roser malede med Hentydning paa Brudens Forening med sin Brudgom, Højs. 2, 1. 2. og med Overskrifter: Rose i Saron, — Rose i Dalen, — Rose blandt Torne. Hvor minder dette os om J. A. Brorsons dejlige Salme: »Den yndigste Rose er funden« o. s. v.

*) Det synes at have hængt over Opgangen til Koret indtil 1836, da det i Anledning af Reformations Jubelfesten d. 30. Marts blev opmalet af Pastor Fyhn og derefter fik sin Plads paa Væggen over for Prædikestolen.

Ja, Jesu o stedse Du være
min Rose, mit Smykke, min Ære!

Ved Korsets Fod staar skrevet: »Skuer og ser om der er nogen Smerte som min Smerte!« Jes. Begr. 1, 12.

Nederst i Kirken er Døbefonten med sit Messingfad, der, som bemærket, bragtes herhid fra Nørrejernløse Kirke. Rundtom Randen paa dette ses i drevet Arbejde de sædvanlige Hjortefigurer, der bringer os Salme 42, 2. i Erindring, og midt paa Fadet Mariæ Bebudelse med den paa Døbefadene saa almindelige ulæselige Skrift¹⁾, som af Pastor Fyhn er aftegnet i »Efterretningerne« tilligemed Dresselbjergernes og Grubbernes Vaaben, der er indgrave-ret i Messingfadet.

I en Fordybning i Muren staar paa en sort Tavle: »Lader de Smaae komme til mig og formener dem det ikke, thi Guds Rige hører Saadanne til«.

Til Kirken hører en Messingbøsse, anskaffet 1856, for deri at nedlægge Menighedens frivillige Gaver til Understøttelse for Fattige, der ikke henhører under det almindelige Fattigvæsen, iflg. Lov af 8. Marts 1856, endvidere en laaset Kirkeblok, 3 Tavler og en liden Spade til Præstens Brug ved Jordpaakastelse. —

Baroniet Løvenborg ejer ogsaa denne Kirke; ingen Kapitaler, Legater eller Donationer ere den tillagte. Til dens Ringmur støder et lidet Hus, som beboes af Klokken, dets Gavl og tykke Mure lader formode, at det tilforn har været en Kirkelade*), til deri at opbevare Kirketiende.

1) I Akermans Forsøk till Beskriftning øfwer Hellestads Pastorat, Lund 1828, staar paa et Messingfad i Fonten i Dalby Kirke adskillige Bogstaver, men da disse er fra Carl den Stores Tid, kunne de ikke hjælpe til Dechifrering af den Mariæ Bebudelse, i en Kreds nærmest omgivende og meget udslettede Skrift paa vort Døbebækken, hvor firegange Ordet gentages.

1) Pastor Winds Fodnote: Den underlige Indskrift er tydet saaledes: Gæt (rathe, der skal være Plattysk) hvem jeg er! (Efter Uldals Oplysning). — Efter al Sandsynlighed er foranstaaende Indskrift fuldstændig meningsløs. Indskriften findes ofte paa Døbefade, der ere fabrikerede i Nürnberg.

*) Fotografi af denne findes i Nationalmuseets Billedarkiv.

Hvad der Pagina 112 er anført om Decorationerne paa Muren bagved Alteret i Kvandløse Kirke, udførtes i Aaret 1858, da jeg malede Byerne Bethlehem og Jerusalem efter de Litografier af disse Steder, som forefindes i Meiers Konversations - Lexikon, og føjede jeg dertil følgende Vers:

1. Under Bethlehem:

Du lille Bethlehem i Judæ Land
 Blandt Tusind Steder er den største vorden,
 Da i dig fødtes Herren Gud og Mand,
 Som bragte Fred og Frelse ned til Jorden.

Michæ 5,1

Fra Brødets Hus udgik det Himmelbrød,
 Som mætter hungrig Sjæl i Liv og Død,
 En Kilde, Jesu! aabnet er i Dig,
 Som læsker, styrker os evindeligt.

Joh. 4.

2. Under Jerusalem:

En Dag du smykked Ærens Konges Vej,
 Jerusalem! men haaned ham den næste,
 Thi da i ham Din Gud Du kendte ej,
 Dit Hosianna blev til et Korsfæste.

Jerusalem er udlagt: Fredens Borg,
 Men ak! den Fred omskiftedes til Sorg,
 Ej Verdens Fred vor Jesus Krist os giver,
 Men sin, som var og er og evig bliver.

Luca 19.

Til yderligere Prydelse for Kvandløse Kirke sattes paa Alteret Juledag s. a. et smukt Kristusbillede efter Billedhuggeren Thorvaldsens Arbejde i Frue Kirke i København.

JENS JØRGEN FYHN fødtes i Kolding den 9. Februar 1788 og var eneste Søn af kgl. Portner og Toldbetjent ved den Søndre Port, Ambrosius Ambrosiussen Helgerud Fyhn, der var født i Norge, og Hustru i hans andet Ægteskab, Marie Elisabeth Wolder. Han dimitteredes fra Kolding Latinskole 1806 og tog det følgende Aar anden Eksamen, blev 21. Juli 1814 teologisk Kandidat, hvorefter han i 4½ Aar var Huslærer paa Løvenborg. Aaret 1819 aflagde han begge de praktiske Prøver og 17. Marts s. A. blev han personel Kapellan hos Præsten Alexander Loffmann i Karise og Alslev og ordineret Kateket og Førstelærer ved Borgerskolen i Ringsted 22. November 1820. Den 26. Marts*) 1824 blev han, paa Kammerherre, Hofjægermester, Baron Carl S. C. H. v. Løvenskiolds Forslag, kaldet til Sognepræst i Nørre Jernløse og Kvandløse Sogne, i hvilket Embede han indgik som den 15tende i Præsterækken efter Reformationen og forblev her i 37 Aar, indtil han 12. December 1860 tog sin Afsked.

Pastor Fyhn var en meget flittig og virksom Mand, der besad mange Interesser og Evner. Foruden de omskrevne »Efterretninger om Nørre Jernløse og Kvandløse Sogne« havde han fra sin tidligste Ungdom samlet Bidrag til sin Fødebys Beskrivelse og Historie, og udgav 1848 »Efterretninger om Kjøbstaden Kolding«, som han forsynede med flere egenhændige Tegninger. Da Kolding Bys Historie og Topografi tidligere havde været saa godt som ubearbejdet, vakte dette Værk ved sin Fremkomst megen Anerkendelse, og Aaret 1860 fulgte et Tillæg for Tidrummet 1848—60. Værket er nu meget efterspurgt og sjældent, og ses ofte benyttet som Kildeskrift. Som Erkendelse for dette Arbejde rejste Kolding By 1907 — 41 Aar efter Pastor Fyhns Død — en Mindesten paa hans Grav, og det blev overdraget Pastor Wind at besørge Indkøbet og Opsættelsen af denne.

Som Maler udførte Fyhn ikke saa faa Arbejder, uden dog at være nogen fremragende Kunstner paa dette Omraade. Foruden de i »Efterretningerne« omskrevne Arbejder findes der i hans Familie og hos Familier, han havde Tilknytning til, endnu adskillige af hans Billeder. Medens han var Huslærer paa Løvenborg, malte Fyhn 1817 et nyt Alterbillede**) til den gamle Altertavle fra 1625 i Butte-

*) Pastor S. V. Wiberg skriver 26. Maj, hvorimod Fyhn selv opfører 26. Marts.

**) Alterbilledet forestiller Gravlæggelsen.

rup Kirke under Løvenborg. Den af ham selv omtalte Dekorering af Prædikestolen i Nørre Jernløse Kirke, var vist ikke saa god, og det samme kan vist med Rette siges om andre af hans Dekorationsarbejder, men en Undskyldning herfor maa sikkert søges i hans Trang til at gøre Kirkerne

hyggelige og i Datidens Smag*). At han paa mange Omraader havde en udviklet Forstaaelse og Sans for det historiske og dets Bevarelse, fremgaar jo af hans »Efterretninger« baade om Kolding Købstad og Nørre Jernløse og Kvandløse Sogne, og han turde maaske nævnes blandt de første, hos hvem denne Interesse var vakt.

Allerede Aaret 1837 indsendte Pastor Fyhn nogle Fund af Oldsager til Nationalmuseet med ledsagende Ind-

*) Prof. I. H. Larsen skriver 1842, Mehrløse Herred 2. Bind S. 45. Nationalmus. Sognets lille, men vel vedligeholdte og stedse forskønnede Kirke.

beretning, og 1850 gjorde han Museet opmærksom paa Kirkerne gamle Antemensaler, af hvilke han gav en udførlig Beskrivelse, ligeledes af Nørre Jernløse Kirkes Apsis, som han ledsagede med en udmærket udført Pennetegning.

Naar særlige Lejligheder gaves til Afholdelse af Festligheder i Sognene i Tilslutning til Kirkerne, var Pastor Fyhn en ivrig Arrangør. For at give saadanne Højtideligheder et smukt og stemningsfuldt Præg, blev der rejst Æreporte eller Dekorationer blev opsatte eller ophængte med Udsmykning af Blomster og Grønt, forsynet med malede Symboler, Inskriptioner eller Vers, der hentydede til Anledningen, hvortil han ogsaa skrev Sange eller Salmer, som blev afsungne under Højtideligheden.

Fyhn har efterladt sig et Utal af Lejlighedssange, dels skrevne for saadanne afholdte Højtideligheder eller for sin Omgangskreds i Sognene, hvoraf flere for Familien Løvenskiold, ligeledes i Anledning af indtrufne Begivenheder i Præstegaarden, glædelige som sørgelige, der giver et godt Billede af ham selv og hans Omgivelser.

Naar man læser Pastor Fyhns »Efterretninger om Nørre Jernløse og Kvandløse Sogne«, i hvilke han ogsaa beretter om Højtideligheder i Kirkerne indtrufne, og Forandringer og Familieforbindelser i Sognene efter ældre Mænds Udsagn og meget andet, forundres man over, hvor fortrolig han har været med sine Sogneboere og alt vedrørende Sognene.

I hele sin Færd var Fyhn en højagtet Mand, som ved sin dybe, men lyse Religiositet, forenet med sine mange Interesser og Evner og store Virkelyst, i sin lange Embedstid gjorde sig ualmindelig afholdt af sine Menigheder, og endnu, 84 Aar efter at han tog sin Afsked, lever hans Minde i Sognene og nævnes med den største Ærbødighed*).

Efter sin Afsked i Aaret 1860 bosatte Pastor Fyhn og Hustru sig i København, og det var her, han i Aaret 1862 i en Alder af 74 Aar nedskrev »Efterretningerne« efter sine igennem Aarene foretagne Optegnelser. Ved sin Bortrejse fra Sognet modtog han af sine Sogneboere som Tak og Erindring et stort Billede — Jesu Bjærgprædiken — samt et meget smukt Taffelur med Inskription, hvilke Gaver endnu er i Familiens Eje.

Den 2. Juli 1822 blev Pastor Fyhn viet i Vigersted

*) Ifl. en Udtalelse af Sognets nuværende Præst, Jørgen M. Larsen.

Kirke til Louise Marie Husum, født 12. April 1800 i Vigersted Præstegaard, Datter af Sognepræst Thomas Peter Husum og Hustru Anna Gjertrud Birmedal. Hun blev ham en god og forstaaende Hustru, med hvem han levede i et harmonisk Ægteskab og om hvem det sagdes, at hun spillede en vis Rolle som den praktiske Balance til al Præstens Teori og Poesi.

Fyhn døde i København den 25. Februar 1866 og blev under stor Deltagelse bisat fra Vor Frue Kirke 3. Marts, hvorefter han førtes til Nørre Jernløse. Dengang var Jernbanen endnu ikke anlagt til Kalundborg, og Pastor Wind meddelte fra sin Embedstid: Et smukt Træk fra Kvandløsernes Side blev tilfældigt meddelt mig forleden og fortjener, som det synes mig, at mindes. Da gamle Pastor Fyhn var død i København som afskediget Præst, og hans Lig blev ført ad Roskilde Landevej for at begraves paa Nørre Jernløse Kirkegaard, mødte Kvandløserne ved Nykro for at tage imod det. De bar det saa til Kvandløse Kirke. Der afholdt efter deres Ønske Pastor Fyhns Eftermand, Pastor Leth, en lille Sørgegudstjeneste i Kirken, hvor Liget var sat ind. De Kvandløser er ikke og har aldrig været ivrige Kirkegængere, men der er noget ved dem, saa man holder af dem. Det nødtes jeg til.

Pastor Fyhns Hustru fulgte ikke med til Nørre Jernløse, Turen var jo lang og besværlig, og muligt har hun været svagelig, hvorfor hun i Holbæk Amts Avis af 9. Marts skriver: Af mine Sønners Beretning har jeg erfaret den særdeles højtidsfulde og hæderlige Jordefærd, som Kvandløse og Nørre Jernløse Menigheder beredede Liget af deres gamle Sognepræst, min elskede Mand. Det har gjort mig saa godt i min vemodsfulde Stemning, og hjertelig takker jeg herved de kjære Beboere af Kvandløse og Nørre Jernløse Sogne, der paa en saa smuk Maade lagde deres Hengivenhed for den hedengangne og deres Deltagelse for mig for Dagen«.

Pastor Fyhns Enke levede sine sidste Aar i Sønnens, Christian Laurentius Fyhns Hjem i Nyborg, hvor han havde Gartneri. Her døde hun 6. Maj 1880 og blev begravet i Nørre Jernløse.

Familiegravstedet laa dengang »ved den østlige Ringmur mellem to Elme og under en Hængeask«, men ved en senere Udvidelse af Kirkegaarden flyttede man Muren længere mod Øst, fældede Træerne og gjorde Gravstedet mindre, med Indgang fra Nord.

Ifølge »Efterretningerne« var fire af Pastor Fyhns Familie tidligere blevet begravet her, over hvilke en, vistnok af Fyhn, malet Trætavle, som nu henstaar paa Kirke-loftet, var opsat paa Muren, nemlig:

Fhv. Sogndegn for Hammer og Lundby Menigheder i Præstø Amt, Lars Birchedal, som døde 20. Maj 1830 i en Alder af 93 Aar, hans Datter Ane Gjertrud Husum, født Birchedal (Pastor Fyhns Svigermoder), død 16. Juli 1832, 58 Aar gl., Fyhns eneste Datter, Ane Elisabeth Frederikke Fyhn, død 16. Maj 1837, 12¼ Aar gl., samt hans ugifte Søster, Elisabeth Louise Fyhn, død 27. Febr. 1844, 77½ Aar gammel, alle døde i Nørre Jernløse Præstegaard.

Her i Elmes Ly, hvor Hængeløvet
Breder ud sin Skygge over Støvet
Og hvor Fuglen klynker paa sin Kvist,
Hæv Dig Sjæl mod Lysets Morgenrøde,
Søg de levende ej blandt de Døde,
Haab til Gud formedelst Jesum Krist*).

*) Digt af Fyhn.

DEN FØRSTE FOLKEHØJSKOLES BEGYNDELSE I HOLBÆK AMT

Ved J. P. Jensen, Høng.

I Anledning af Hundredaarsmindet for Højskolens første Begyndelse i vort Land vil jeg her prøve (i en mindre Artikel) at skildre, hvorledes den første Højskole i Holbæk Amt blev til. Sjællands første Højskole var Hindholm, der rejstes 1852. Bonderøret i Fyrrernes Dage viste i det hele taget en levende Interesse for Oplysningssagen. I 1846—47 drøftede »Bondevenerne« Folkehøjskolespørgsmaalet. Her var det, at den store Ordfører Asmund Gleeerup foreslog at rejse et Aktieselskab med 40.000 Kr., der skulde opføre en Højskole for Bondestanden. Forslaget blev vedtaget paa Landkommunalforeningens Møde i Holbæk den 6. April 1847. Men paa Grund af Krigen næste Aar og andre Tanker om Undervisningsvæsenet, blev Gleeerups store Skoletanke ikke gennemført.

Det var Gaardfæster Niels Hansen Nielsen fra Løserup paa Tuse Næs ved Holbæk, der indledede en Forhandling om at faa en Forening oprettet, der kunde understøtte unge Karle, som ønskede at komme paa »den fortrinlige Rødding Højskole« i Sønderjylland. Saaledes blev der, inden Grundloven i 1849 udkom, stillet forskellige Forslag, og rundt om i Landet blev der rejst Højskoler.

Men det var først i Danmarks dybe Fornedrelsestid, i Augustdagene 1864, at Bønder i Løve Hered, Holbæk Amt, besluttede sig til at oprette Højskole. Flere unge i Holbæk

Amt havde inden 1864 været paa en eller anden Højskole i andre Amter. Lars Dinesen i Kulby havde været paa Grundtvigs Højskole i Københavns Amt. Th. Hasles Søn paa Løvegaard havde besøgt Rødding; flere havde været paa Hindholm, en og anden paa Kolds Højskole paa Fyn og enkelte paa Uldum Højskole i Jylland.

Det var Forstander *Elisius Marius Rotwitt* fra Uldum Højskole, der blev den egentlige Grundlægger af den første Højskole i Holbæk Amt. Han var Fætter til den i 1860 afdøde Konsejlspræsident Rotwitt. — *E. M. Rotwitt* var født 1820 i Aarhus og var uddannet til Lærer, saa han i 22 Aar kom til at lede Uldum Højskole, som han overtog 1851.

Rotwitts første Aar i Uldum blev Glanspunktet i hans Liv. Om den talte han altid med Henrykkelse og inderlig Glæde. Og mange af hans gamle Højskoleelever har Gang efter Gang bevidnet ham deres Taknemlighed for den Maade, han holdt Skole paa, og for, hvad han i det hele taget var for sine Elever. Da Rotwitt en Gang besøgte Grundtvig og fortalte om sin Højskole i Uldum, skal Grundtvig have svaret, at nu maatte der gøres noget for at faa oprettet flere saadanne Højskoler omkring i Landet. Og Rotwitt skrev sig disse Ord bag Øret. Han var Bønderne paa Horsenseggen behjælpelig med at faa en Højskole i Gang 1854, og da *P. Bojsen* som Lærer ved Uldum Højskole blev opfordret til i 1859 at være Forstander paa Gedved, var det Forstander Rotwitt, der igen hjalp til med at faa Sagen ordnet. Forstander *P. Bojsen* blev Ejer af en Højskole, der senere gik over til at blive et Seminarium, hvorfra saa mange dygtige, frisindede Lærere er gaaet ud.

Rotwitt var en saare flittig og virkelysten Mand, der gerne paatog sig den ene Bestilling efter den anden. Foruden at være Højskoleforstander var han Sogneraadsformand i 11 Aar, Forligsmægler i 18 Aar og Folketingsmand i 13 Aar. Allerede dette maatte være mere end nok at lægge paa en Mands Skulder, naar disse Krav skulde røg-

tes forsvarligt. Ikke desto mindre gav Rotwitt sig i Kast med nye Opgaver, og saaledes gik det til, at han ogsaa blev den egentlige Stifter af den første Højskole i Holbæk Amt. Herom fortæller han selv i sine mange nedskrevne Erindringer:

»I Sommeren 1864 besøgte jeg, paa en Rejse fra København, hvor jeg havde opholdt mig som Medlem af Rigsraadet, til mit Hjem, en Familie paa Slagelseegnen, der i sin Tid havde haft en Søn anbragt som Elev paa den af mig bestyrede Uldum Højskole. Og under dette Besøg i Vestsjælland kom jeg tilfældig i Berøring med et Par Mænd, der udtalte for mig, at man i længere Tid havde været betænkt paa at faa en lignende Skole oprettet enten i Høng eller i dens umiddelbare Nærhed, hvilken de mente uden Vanskelighed vilde kunde vinde Fremgang. — I det omhandlede Øjemed blev der derfor paa Foranstaltning af en af de forannævnte Mænd, nemlig Møller og Amtsraadsmedlem Dedenroth i Høng, indbudt til et Møde i Tjørnelunde en mørk Augustaften 1864, hvor jeg blev anmodet om at komme til Stede og fremlægge en Plan for den paa-tænkte Folkehøjskole Til Mødet havde indfundet sig Mænd fra de fleste omliggende Sogne i Løve Herred, omtrent saa mange, som Skolestuen kunde rumme. Alle syntes besjælede af varm Interesse for Sagen, og da den af mig for Skolens Grundlæggelse affattede Plan fandt almindeligt Bifald, gik man over til nærmere at drøfte, hvorledes man bedst skulde bringe den hertil fornødne Kapital tilveje. Jeg tilraadete i denne Henseende saa hurtigt som muligt at lægge Haand paa Værket, og da man var af den Mening, at man maatte sørge for Opførelsen af en Bygning til Skole, foreslog jeg at begynde samme foreløbigt i et lejet Lokale, saafremt et saadant maatte være at erholde, idet jeg maatte anse det for umuligt, da man alt dengang var i Slutningen af August Maaned, at faa en saadan Skole opført inden 1. November, til hvilken Tid Skolen senest maatte begynde sin Virksomhed. Dette Forslag blev støttet af Gaardbestyrer Lars Dinesen i Kulby, der samme Aar var valgt til Medlem af Folketinget. Og da nu Dyr-læge Møller, som ogsaa var til Stede, tilbød i det nævnte Øjemed at ville udleje en større Stue paa hans Bopæl »Kristiansminde« beliggende ved Landevejen fra

Sæby til Høng, og man fandt, at denne Lejlighed kunde være passende (Dyrlæge Møller mente ogsaa, at hans Hustru ikke vilde være utilbøjelig til at modtage en Del af Eleverne som Kostgængere), saa paatog jeg mig for at faa Sagen fremmet for egen Regning at sørge for Skolens Paabegyndelse, naar man sikrede mig mindst 20 Elever. Dette Tilbud syntes med Glæde at blive modtaget, noget, der yderligere fandt sit Udtryk derved, at tvende af de tilstedeværende Mænd hver indmeldte en Søn til Optagelse paa Skolen. Men for at man imidlertid bedre kunde sættes i Stand til at skaffe det fornødne Elevtal tilveje, blev der efter mit Forslag udnævnt to Mænd som Skolens Tillidsmænd, nemlig Amtsradsmedlem Dedenroth, Høng, og Folketingsmand Lars Dinesen, Kulby. De modtog Valget og lovede at gøre for Sagen, hvad der stod i deres Magt, og L. Dinesen udtalte endogsaa, at det vilde være ham en stor Glæde paa Møder, som han tilsigtede at afholde med sine Vælgere i Valgkredsen, at henlede deres Opmærksomhed paa det Resultat, hvortil man var kommen, samt i det hele at foretage, hvad der stod i hans Magt for den paatænkte Skole.

Paa det anførte Tilsagn og i god Tro til, at Sagen var i gode Hænder, lejede jeg straks det omtalte Lokale i Sæby og fortsatte allerede den følgende Dag min Rejse til Hjemmet i Jylland, hvor min Nærværelse var nødvendig. Her modtog jeg kort efter den Underretning fra Hr. Dedenroth, at man vel havde faaet de fleste af det bestemte Antal Elever indtegnede, men at L. Dinesen aldeles intet havde foretaget i Sagen om Skolen; de af ham paaberaabte Vælgermøder var rigtig nok af ham blevet afholdt, men uden at han paa disse havde omtalt Skolen med et eneste Ord.

Jeg fandt denne Hr. L. Dinesens udviste Fremgangsmaade, hvorved han saa ganske havde vanrøgtet det ham overdragne Hverv, saa stridende imod mit Begreb af det sømmelige, at jeg, der var kommen til at betragte mig som Part i Sagen, tog den Beslutning intet at forsømme for om muligt efter Bestemmelsen at faa Skolen paabegyndt i den nær forestaaende Vinter (1864—65).

Jeg afrejste derfor nogle Dage senere til Høng, hvor jeg af Hr. Dedenroth erfarede, at der hos ham var sket ikke saa faa Indmeldelser af Lærlinge til Skolen, men at

der derimod med Hensyn til det økonomiske intet var blevet foretaget, nemlig for Tilvejebringelsen af den fornødne Kapital til Iværksættelsen af dens Paabegyndelse. Jeg tog derfor ikke i Betragtning, da Tiden var saa langt fremrykket, for min egen Regning at lægge Haand paa Værket, traf Aftale om Betaling for Elevernes Kost og Logi, bestode det nødvendige Skoleinventar og Undervisningsapparater samt antog en Lærer, Seminarist Kristensen fra Løve.«

Om Indbydelsen til det første Hold Elever paa Højskolen i Sæby indeholdt »M o r g e n p o s t e n« den 28. Septem-ber 1864 følgende Meddelelse:

Folkehøjskole.

Paa Grund af den fjendtlige Besættelse af Jylland, der gør det umuligt til forestaaende Vinter at fortsætte Undervisningen ved den i U l d u m ved Vejle af mig i 14 Aar bestyrede og heldig bestaaende Folkehøjskole, agter jeg, efter i den Anledning at have sat mig i Forbindelse med flere agtede og for Oplysningssagens Fremme varmtfølende Mænd her paa Egnen, til førstkommende 1. November at forsøge Tillivekaldelsen af en lignende Skole paa Dyrslægeboligen »Christiansminde« i Sæby ved Slagelse.

Skolens Formaal vil blive det samme, som tilsigtes ved de fleste andre her i Landet bestaaende Folkehøjskoler, nemlig at bibringe de unge Karle, som maatte ønske sig optagne paa denne til Deltagelse i det første Undervisningskursus, der vil blive fastsat fra 1. Novem-ber til paafølgende 1. Maj 1865, saadanne Kundskaber og Færdig-heder, som med Hensyn til Tidens Fordringer ville komme dem til-gode i Fremtiden som Borgere i Staten, Medlemmer af Kommunen og som Mænd i de forskellige Livsstillinger, hvori de maatte ind-træde, og vil som Følge heraf Undervisningen, der vil blive ledet af 2—3 Lærere, fast ansatte, blive beregnet herpaa, idet den vil blive meddelt i Modersmaalet, saavel skriftlig som mundtlig, i Historie, saavel Fædrelandets som de vigtigste Afsnit af den almindelige Hi-storie, i Sang, Jordbeskrivelse, Regning, Naturfagene m. m.

Betalingen for Undervisning samt for Lys og Varme paa Sko-len er bestemt til 2 Rigsdaler og 4 Mark pr. Maaned og for Kost og Logi, som faaes dels paa Skolen, dels i Byen, 42 Rigsdaler for hele Halvaaret, naar Sengeklæder medbringes, i modsat Fald noget mere.

»Christiansminde« i Sæby ved Slagelse, den 21. Septbr. 1864.

E. M. R o t w i t t.

Den 2. November 1864 aabnedes den ny Højskole med 17 indmeldte Elever. Ligesom i Uldum mødte Rotwitt her med Varme for Sagen og med Haab og Kærlighed til Gerningen. Da han begyndte i Uldum 1851, havde han skrevet en Sang til Indvielsen. Den lød saaledes:

Algode Gud! vor Tanke vender
vi andagtsfulde hen til Dig!
Vi vide grant, Du ene kender,
hvad i vort Hjerte rører sig!
Vi vide jo, at al vor Færd
foruden Dig er intet værd.

Du saa til os, algode Fader,
da Lampen brændte, døsigt, mat.
Ved Aandens Kraft, du fluks fremmaner
den lyse Dag af mørke Nat;
ti smukt i Læ af Kirken saa
man Børneskoler at fremstaa.

Men skal de Planter dør mon trives,
ret bære Frugt i kommende Tid,
da maa de plejes, maa de fredes;
derfor vi bringe Herre hid
de Unge, gid at her de maa
fremad i Dyd og Kundskab gaa.

En anden af Rottwitzs Sange til et Aabningsmøde lød saaledes:

Send, o Fader, af Din Naade
ned til os Din høje Fred,
hør os, naar vi her anraaber:
Af Din store Miskundhed
se ned til vor unge Slægt,
tag den i Din Varetægt!
Og lad denne Skole være
dem til Gavn og os til Ære.

Om Rotwitt som Højskolemand har en af hans Elever meddelt følgende:

»Rotwitzs Tale gjorde et dybt Indtryk paa mig, og jeg priste mig lykkelig ved at være kommen paa hans Højskole. Hvor forskellig var ikke den Undervisning, der bødes her, fra den jeg havde modtaget i Børneskolen. I de 7 a 8 Aar jeg gik i Børneskolen, blev der aldrig fortalt

os noget af Bibelhistorien eller Fædrelandets Historie. Hele Undervisningen bestod i Lektielæsning, der var saa død og aandløs som vel mulig. Nu var jeg paa Højskolen kommen ind under ildfulde og hjertevarme Ord. Ja, naar Rotwitt fortalte os Historie, saa var der Glød i hans Ord.

Den 28. Januar toges Byggesagen op ved et Møde paa Højskolen i Sæby, hvor der nedsattes et Udvalg, som kort efter udsendte følgende trykte Indbydelse:

Undertegnede, der ved et Møde, afholdt den 27. f. M. paa den foreløbig paabegyndte Højskole i Sæby, blev valgt til at sammentræde i en Komité for at forsøge en fremtidig Grundlæggelse af bemeldte Skole her paa Egnen, har nu for saa vidt udført det os overdragne Hverv, at vi have sikret os Købet af en Jordlod i Høng By, Finderup Sogn, paa 20 Td. Land til derpaa at opføre de til samme nødvendige Bygninger og antage vi, at de medgaaende Omkostninger i det hele vil komme til at udgøre 9000 Rigsdaler.

Bemeldte Kapital agtes efter Bestemmelse paa det ovennævnte Møde tilvejebragt ved Aktier paa 25 Rigsdaler Stykket, for hvilke vi ville udstede Aktiebrevne med Pant i Ejendommen, og tillade vi os derfor herved at indbyde nærmest d'Hrr. Medlemmer af Landbostanden, som erkende Nødvendigheden af, at der ogsaa her paa Egnen tilbydes de unge Mennesker, især Bondestanden, en lettere Adgang til at erhverve dem en med Hensyn til Tidens Fordring bedre Oplysning i fri og folkelig Retning end hidtil har været Tilfælde.

Saa snart et saa tilstrækkeligt Antal Aktier er tegnet, som maatte antages nødvendig til den anførte Plans Udførelse, vil Generalforsamling af samtlige Andelshavere blive sammenkaldt, paa hvilken da alle nødvendige Forholdsregler, sigtende til dens videre Fremme, vil blive tegnet.

Høng ved Slagelse, den 2. Februar 1866.

E. M. Rotwitt.
Bestyrer af Uldum-
og Sæby Folkehøjsk.

Hans Hansen.
Gaardejer i Høng.
Fmd. for Sognefor-
standerskabet.

Dedenroth.
Gaardejer i Høng.
Amtsraadsmedlem.

Lars Jensen.
Gmd. i Finderup.

Henrik Fischer.
Gmd. i Løve.

Højskolen kom altsaa i Gang fra November 1864 som den første i Holbæk Amt. Dens Stilling var som en Ind-

sidders. Men den laa smukt. Fra »Kristiansminde« havde man mod Nord en herlig Udsigt til den smukke Tissø og til Skovene omkring Herregaardene: Sæbygaard, Selchausdal, Frihedslund og Nørager. I Forgrunden laa Byen Sæby med Esbern Snares gamle Kirke.

Den følgende Vinter, 1865—66, begyndte Højskolen sit 2. Undervisningsaar med 21 Elever. Undervisningen op- hørte 1. April, naar undtages 6 Elever, som blev til 1. Maj. »I Vinterens Løb var«, siger Rotwitt i sine Erindringer, »der jævnlig bleven afholdt godt besøgte Folkemøder paa Højskolen. Men flere af Egnens mest formaaende Mænd af Bondestanden, hvoriblandt ogsaa Møller Dedenroth i Høng, havde indgaaet Overenskomst med mig om at flytte Skolen til Høng i 1866, saafremt det maatte lykkes at faa den til Opførelse af en Skolebygning nødvendige Kapital tilvejebragt ved Aktietegning. At denne Plan alt var bleven lagt efter det første Skolehalvaar, vil følgende Bekendtgørelse, indrykke i »Sorø Amtstidende«, godtgøre:

Folkehøjskolen.

Da det ikke som paatænkt efter Overenskomst med Hr. Skolebestyrer, Folketingsmand Rotwitt af Uldum er lykkedes os at gøre Opkøb af en passende Ejendom til Fortsættelsen af den Folkehøjskole, som af ham sidste Vinter blev paabegyndt paa »Kristiansminde i Sæby ved Slagelse, saa har vi foreløbig for forestaaende V i n t e r h a l v a a r (1 8 6 5 — 6 6) formaaet ham til atter at overtage Ledelsen af samme paa samme Sted, og tillader vi os som Følge heraf at anmode de unge Mennesker, som maatte ønske sig optaget som Lærlinge paa denne, om snart at gøre Anmeldelse derom, enten paa Skolen eller hos en af undertegnede. Undervisningen vil blive ledet af 2 Lærere og tage sin Begyndelse førstkommende 6. Novbr.

Lars Jensen, Finderup.

F. Dedenroth, Høng.

Carl Dedenroth, Juelsborg.

Hans Hansen, Høng.

(I August 1865.)

Paa et nogen Tid efter i Høng Kro afholdt Møde af de indtegnede Aktionærer blev til Skolens Bestyrelse valgt foruden de 5 ovennævnte Mænd endvidere J a k o b

Knudsen i Torpe og Søren Kristensen i Hal-lenslev. Man gik da bort fra Købet af de omtalte 20 Tdr. Land, dels fordi denne Ejendom ikke var saa godt beliggende for Højskolen, og dels fordi Aktietegningen ikke var gaaet saa hurtigt, som det var ventet. I Stedet for blev der hos Gaardejer Lars Jensen i Høng indkøbt 3 Skp. Land til Bebyggelse og Have for Højskolen. Dette Jordstykke laa umiddelbart op til Lars Jensens Gaard. Omkostningerne ved Jordkøbet og Bygningernes Opførelse m. m. var beregnet til 5000 Rigsdaler. Heraf var omtrent Halvdelen tegnet i Aktier, den øvrige Halvdel havde man Løfte om at erhverve som Laan i »Den sjællandske Bondestands Sparekasse«. Opførelsen af Skolebygningerne blev fremmet saa stærkt, saaledes at Skolen her kunde tage sin Begyndelse den 5. Nov. 1866.

Og samme Dags Eftermiddag blev Folkehøjskolen i Høng indviet i Overværelse af henvendte 500 Mennesker. Højskolen og de fleste Gaarde i Byen havde Flagene hejst. Skolen var af unge Piger fra Finderup Sogn smykket med Grønt og Blomsterkranse. Sognets Præst, Pastor Jensen fra Finderup, indviede Skolen til sin Bestemmelse, idet han lagde Forsamlingen Vigtigheden af Oplysningens Fremme paa Sinde og nedbad Guds Velsignelse over den, saa at der i denne Skole altid maatte arbejde Lærere med Liv og Aand og Lærlinge med aabne Ører og velvillige Hjerter.

Saa talte Pastor Budtz, Havrebjerg, der glædede sig over at være til Stede ved denne Lejlighed, hvor en Folkehøjskole blev indviet. Han mindede Lærerne om, at Folkesangen og vore gamle Folkesagn først og fremmest maatte anvendes ved en saadan Skole, hvis den ikke vilde forfejle sin Bestemmelse: at vække Liv og Lyst til alt godt, ædelt og stort.

Efter at endnu Pastor Fejlberg fra Kirke Helsingø havde talt, fik Højskoleforstander Rotwitt Ordet. Han betegnede det som Lærernes Op-

gave paa Højskolen at aabne de unges Øjne og Hjerter for alt, hvad der er dansk, for Folkeaanden, som den lever i Modersmaal, Sagn og Sang. Saadanne Folkehøjskoler gav efter hans Overbevisning de smukkeste og bedste Frugter, Folkefriheden har bragt os. Med Glæde saa han derfor den ene Folkehøjskole efter den anden rejse sig og udvikle en bestandig større Virksomhed trods al den Modstand, Haan og Spot, hvormed mange saa ofte havde mødt disse Skoler. Han vilde haabe, at enhver Højskole, hvis Formaal er at virke i dansk folkelig Retning, maatte lige over for Modstanderne blive som den lille Bølge, der saa længe skyl-ler mod den haarde Klippes Fod, saa denne til sidst under- hules og styrter i Havet.

Endelig sluttede Pastor Schepelern fra Kirke Hyllinge Festen, der havde varet i 3 Timer. Ind imellem Talerne var der blevet afsunget følgende Sange: »I Jesu Navn bør al vor Gerning ske«, »Fædre-land ved den bølgende Strand«, »Hvad Solskin er for den sorte Muld« og »Er Lyset for de lærde blot?«. — Efter et kort Ophold samledes man til et Festmaaltid paa Høng Kro, hvor Sang og Tale afløste hinanden.

Saaledes forløb Indvielsen af den nyopførte Højskole i Høng By. Næste Morgen begyndte Skolen sin daglige Gerning med de indmeldte Elever. Der havde meldt sig 38 til dette Halvaars Undervisning, der sluttede den 1. Maj. Rotwitt styrede Skolen indtil Foraaret 1872, da han for- lod Høng Højskole, 52 Aar gammel.

Som Folketingsmand havde Rotwitt i 1865 stemt for Junigrundlovens Bevarelse. Og i Juni 1870 var han med til at oprette Folkepartiet »Det forenede Venstre«. 1871 var det ham og Tauber m. fl., der i Folketinget stillede Forslag om, at et Skoledistrikts Beboere skulde have Ind- stillingsret og Afskedigelsesret over for Læreren i den of- fentlige Børneskole. — Rotwitt faldt ved Valget 20. Sept. 1872 og forsøgte ikke senere at blive valgt paa ny. Der- imod var han 20 Aar senere, den 20. April 1892, ordførende

Stiller for sin gamle Ven Tauber (fhv. Redaktør af »Sorø Amtstidende«), da denne for sidste Gang stillede sig som Folketingskandidat og blev valgt i Ruds Vedby-Kredsen.

Det var Rotwitts Fejl, at han havde saa stærkt fastholdt at være baade Folketingsmand og Højskoleforstander samtidig ved 2 Højskoler (Uldum i Jylland og Høng paa Sjælland). Han kunde ikke være alle 3 Steder paa en Gang. Efter 1872, da han mistede sit Folketingsmandat og sine 2 Højskoleforstanderpladser, oprettede han en ny Højskole i Sjørslev i Nærheden af Viborg, hvor han virkede indtil 1877. Derefter flyttede han til Gørlev i Vestsjælland, hvor han sammen med sin trofaste Hustru oprettede en lille Børneskole, alt mens han fordybede sig i sit Livs mange Minder og nedskrev mange af disse.

E. M. Rotwitt døde Natten mellem den 28. og 29. Juli 1894 i København efter en Operation paa Kommunehospitalet. Ved hans Jordefærd i Slagelse den 4. August talte Pastor Brøndsted over de Ord i Davids Salme: »Der som Herren ikke bygger Huset, da arbejder de forgæves, som bygger derpaa!« — de samme Ord, som en venligsindet gammel Provst havde brugt som Tekst for en lille Tale, da han paa Embeds Vegne havde overværet en Undervisningstime hos Rotwitt paa Uldum Højskole. Rotwitt havde ogsaa været en varm Tilhænger af Trosfrihed og politisk Frihed. Og selv om man synes, han tog sig for mange offentlige Hverv paa, var Drivfjederen her dog ogsaa den at gavne sit Land og Folk. Men hans Arbejde i Højskolen blev sikkert hæmmet ved disse mange Tillidshverv. »Der er sagt om Rotwitt,« sagde Pastor Brøndsted, »at han næppe efterlader sig en eneste Uven. Det er en stor Lov, især for en offentlig Personlighed; men Rotwitt var af dem, der kunde sætte Sagen over Personen, selv om Meningsudvekslingen kunde være varm; han bar intet Nag«. — Da Rotwitt laa paa sit Dødsleje og havde mange Smerter i Halsen, sang han med sin syge Stemme »Hil dig, Frelser og

Forsoner«, mens han modtog Nadverbordets Brød og Vin. Det største, der kan siges ved denne Mands Grav — sagde Præsten — er, at han gik bort i Troen paa sin Frelser.

Følgende Brev til E. M. Rotwitt, skrevet af Formanden for »Aktieselskabet Høng Højskole«, den støtte og kloge Gaardmand Hans Hanssen, Høng, giver os et Indblik i Høng Højskoles Forhold i Begyndelsen af Aaret 1871, da Anders Jørgensen fra Hindholm Højskole havde nogen Udsigt til at kunne blive Rotwitts Afløser i Høng.

Høng, den 6. Februar 1871.

Kære Hr. Rotwitt!

Deres ærede Skrivelse af 4. ds. har jeg med Glæde bekommet og ser deraf, at hvor gerne De end vilde, har det ikke været Dem muligt at komme til Høng i Gaar. Her var en Del Mænd fra Kirke Helsing og Dalby hos mig, før Mødet begyndte; de blev, som man siger, lidt lange i Ansigterne, da jeg fortalte og gjorde dem bekendt med, at De ikke kunde komme til Mødet. Men da jeg saa fortalte dem, af hvilken Grund De ikke kunde komme til Mødet, saa billigede de det fuldkomment, at De som tro Venstremænd ikke kunde forsvare at forlade Rigsdagen i et saa alvorligt Øjeblik, som det saa ud til at ville blive om Mandagen.

Her havde vi (paa Højskolen) et rigtigt rart Møde, dog ikke stærkt besøgt, hvilket vi heller ikke havde eller kunne vente, eftersom det var et forrygende Snevejr hele Dagen og er det ligedan i Dag. Men jeg tror, at de, som var tilstede, var godt tilfreds. Pastor Budtz fra Havrebjerg var mødt, hvor daarligt end Vejret var. Han fortalte os et Par dejlige Historier, hvor han brugte som Tekst: »Lidt kan fornøje Børn«. Lærer Sommer her ved Skolen gav os ligeledes et Par rare Fortællinger; alle disse Fortællinger indledes som sædvanlig med en Sang. Sluttelig gav Lærer Sommer de mødende at forstaa, at næste Møde vil blive afholdt den 11. Marts Kl. 6 Aften. Dernæst foreslog Lærer Sommer en Sang at slutte med, som jeg endnu ikke før har hørt lyde paa Højskolen. Den gjorde et mangeløst godt Indtryk paa mig og — jeg tror — paa alle Tilhørerne og ligeledes paa Pastor Budtz, for saa vidt jeg kunde skønne; han rejste sig nemlig meget hurtigt og begærede en Sangbog, og lod sin Stemme lyde kraftig og med et Ansigt, som straaledede af Glæde.

Deres gode Kone*) besøgte jeg Tirsdag Aften forud for Mødet. Hun havde da allerede faaet Deres Brev, som sagde til hende, at De ikke kom hjem til Mødet — jeg kan ikke sige andet, end at hun fandt sig godt i dette, at De ikke kom, endskønt, som De jo nok ved, hun havde været gladere ved at se Dem hjemme end at nøjes med et Brev. Men hun indsaa og vidste det godt, at der kan komme saa stærke Hindringer saavel for Dem som for os alle, som man ikke kan springe over, naar man vil.

Sluttelig være De hilset fra mig og Familie.

Venskabeligst

Hans Hansen.

Da Anders Jørgensen som ung Mand paa Hindholm og Holsteinsminde havde været der i flere Aar, fra 1858 til 1871, skrev han følgende to Breve til Forstander Rotwitt i Høng:

F. T. Ørslev ved Slagelse, den 4. Aug. 1871.

Hr. Højskoleforstander Rotwitt!

Da det er bleven mig berettet, at De, kære Hr. Rotwitt, paa Grund af overlæst Arbejde er tilbøjelig til at fratræde Skolen i Høng, saa tillader jeg mig herved at forespørge, om dette forholder sig saaledes, og dernæst, om De i saa Fald kunde og vilde antage mig som Deres Efterfølger i denne Livsgerning? For at jeg ikke skal staa for Dem som aldeles ukendt, tillader jeg mig at erindre om den Lærer fra Holsteinsminde-Hindholm, som ifjor besøgte Høng Højskole i Sommerferiens Begyndelse, og som De med Gæstfrihed modtog, bespiste, viste omkring og derefter fulgte saa langt paa Vej ad Tissø til. Jeg er denne Lærer og aflægger en hjertelig Tak for al Deres forekommende Venlighed.

*) Rotwitt var i sin Høngtid bleven gift med Frøken Jakobine Wiuf, der var Datter af en Planteskoleejer i Nordsjælland. Hun var født 11. September 1845, altsaa 25 Aar yngre end Rotwitt, hvem hun kom til at overleve i 36 Aar. De havde ingen Børn. Som Enke boede hun først nogle Aar i Slagelse, indtil hun i Begyndelsen af det ny Aarhundrede blev gift m. Rentier Jørgen Ludvigsen, en forhenværende Gaardejer i Høng, der var paa samme Alder som hende, og stærkt interesseret i aandelige Spørgsmaal, ogsaa ligesom hende. Senere flyttede de til Høng, hvor de boede i en Villa, indtil hun døde den 4. December 1929, 84 Aar gl. Hun blev begravet paa Slagelse Kirkegaard. Hun kunde lige til sin sidste Stund med stor Oplagthed fortælle om sin Mands Højskoletid i Høng, og hun var utrættelig i at sy og tilvirke rene Mesterværker af Haandarbejde, som hun glædede mange med.

Hvorvel jeg kun den ene Gang har haft den Fornøjelse personing at tale med Dem, saa tror jeg dog, at vi opfatter Folkehøjskolens Opgave saa overensstemmende, at Skolen i Høng — saafremt den mulig kommer under min Ledelse — hovedsagelig vil komme til at gaa i samme Spor som under Deres Ledelse.

Endnu skylder jeg dog at tilføje, at selv om De muligvis gaar ind paa mit Forslag, saa vil jeg dog vanskelig kunne overtage Skolen før Maj 1872 ... Resten af denne Sommer agter jeg nemlig at benytte til et Kursus i København, og for Vinterens Vedkommende har jeg givet Løfte om at komme tilbage til Hindholm.

I Forventning om et Par Linier til Svar samt i gunstigste Tilfælde de nærmere Bestemmelser for Aftrædelsen m. m. er jeg

Deres i Virksomhed forbundne

Anders Jørgensen.

Til Hr. Forstander Rotwitt,
Folkehøjskolen i Uldum
ved Vejle.

Hindholm, den 20. Marts 1872.

Kære Hr. Rotwitt!

Tak for Deres venlige Skrivelse af 1. ds. — Har jeg forstaaet Dem ret, saa tør vel Sagen nu anses for ordnet saaledes, at jeg overtager Deres Plads som Forstander for Skolen fra Maj, uden at der er mere at bemærke. — Vil og kan De derfor gennem Offentligheden — nu da mine Bekendtgørelser alt har været i flere Blade — faa dette omtalt som en Forandring, der er sket ved en mindelig Overenskomst imellem os, saa er jeg Dem naturligvis taknemlig herfor. —

At jeg staar uden for den omhandlede »Misforstaaelse«, kære Rr. Rotwitt, vil De forstaa deraf, at jeg i Julen erholdt Bestyrelsesmedlemmernes Løfte om, at disse skulde afgøre alt Mellemværendet med Dem angaaende Deres Fratræden —, saaledes at jeg ingen Forpligtelser fik at opfylde eller Krav at udrede uden for selve Skolen og dens Virksomhed.

— — Endnu tilbagestaar Deres paa Skolen beroende Ejendele, hvorom jeg gerne ønsker snarlig Underretning, da jeg ellers anskaffer det fornødne Apparat ad andre Veje for at kunne begynde Skolevirksomheden den 10. Maj.

Jeg ved, at De elsker Skolen og dens gode Fremgang, og jeg tror, at De fremdeles vil virke derfor — hvad jeg og ret inderlig vil bede Dem om.

Med en venlig Hilsen til Dem og Deres kære Kone fra min Fæstemø og mig.

Deres hengivne

Anders Jørgensen.

1872 blev Høng Højskole saa overtaget af Anders Jørgensen, der var 33 Aar gl., og som Husmandssøn fra Fyn var saa optaget af at faa en Skole. Han overtog Skolen i Maj og var den første, der paa denne Skole havde et Pigehold. Der var kun 6 Piger i Sommerholdet 1872. Derimod havde han i Vinterholdet 1872—73 29 Karle. Højskolen havde i Rotwitts 8 Aar (1864—72) 197 Elever paa Høng Højskole, medens Anders Jørgensen i sin Høng-Tid fra Maj 1872 til 1914 havde et samlet Elevertal paa i alt 5293. I Vinteren 1898—99 havde Anders Jørgensen for første Gang 101 Elever paa Høng Højskole.

I Sommeren 1866 læste Anders Jørgensen i en Slags-Avis nede paa Hindholm, at der blev bygget en Højskole i Høng By. Underligt nok faldt da den Tanké ham paa Sinde: »Der skulde Du have fat! — Men jeg talte ikke med nogen herom, det var Tanker, jeg holdt for mig selv«. Saaledes har A. Jørgensen selv fortalt.

Saa døde hans gamle Forstander paa Hindholm, A. Stephansen, i Marts 1870. Og da A. Jørgensen samme Aar blev forlovet, følte han Trang til at sætte Foden under eget Bord et eller andet Sted, helst ved en Højskole. I August samme Aar var han paa Rejse til Refsnæs kommen igennem Høng By; da faldt det ham ind: »Du skulde dog have gaaet ind og set Højskolen«. Han gik da tilbage og ind paa Højskolen, hvor han traf Rotwitt og hans Hustru samt en ung Kvinde til ved Formiddags-Kaffebordet, hvortil han ogsaa blev indbudt. Og efter at Kaffen var drukket, viste Forstander Rotwitt ham rundt paa Skolen fra Loft til Kælder. Og mens de gik der, faldt Tanken atter ind hos Anders Jørgensen: »Her skal Du have fat!« Men heller ikke denne Gang talte han med nogen herom.

Men Aaret efter, i 1871, henledte hans tilkommende Svigerfader, gamle Christen Christensen i Ørslev, hans Opmærksomhed paa, at Rotwitt tænkte paa at forlade

Høng Højskole. Og Svigerfaderen føjede til: »Der skulde Du se at faa fat!« Og Jørgensen fik det gode Raad at sætte sig i Forbindelse med Gaardejer Hans Hansen i Høng, hvem han saa besøgte, som han har nævnt i et af sine Breve, der er aftrykt her i denne Afhandling. Der blev i Anledning af Forstanderskiftet paa Høng Højskole i 1872 vekslet mange Breve imellem Bestyrelsen for Høng Højskole og dennes to Forstandere, Rottwitt og A. Jørgensen, der hver havde sit Tidsrum i dette Aar, da den første rejste, og den anden kom.

Da jeg den 2. November 1886 første Gang kom til Høng Højskole, hvor jeg den Vinter skulde være And. Jørgensens Elev, mærkede vi unge det snart paa saa mange Maader, at Høng Højskole da for Anders Jørgensen og hans Hjælpere stod i Fremgangens Tegn. Hvor var han glad og taknemlig, naar han i Skoletimer eller ved andre Lejligheder drog en Sammenligning mellem før og nu og glimtvis mindede om de trange og usikre Kaar, han selv havde haft i den første halve Snes Aar efter 1872, da han afløste Rotwitt som Forstander og kom til Høng, hvor det til Tider kunde se ud, som om hans Skolegerning skulde mislykkes. Nu var det blevet helt anderledes. Nu følte han ligesom fast Grund under Fødderne. Og det skulde Gud have Takken og Æren for. Den 3. November, da Jørgensen og hans gode Medarbejder Emil Dam talte ved Aabningsmødet i den samme Skolestue, hvor Skolens Indvielse var foregaaet i 1866, mindede Anders Jørgensen os først om, at det nu var 20 Aar siden, Høng Højskole begyndte sin Virksomhed her. Det kunde vi ogsaa selv læse os til ved at se Indskriften »H ø n g H ø j s k o l e 1 8 6 6« over den daværende Indgangsdør til Skolen. Men hvor var det meget, Jørgensen i sin lyse Velkomsttale fik sagt os, hvor vi

ligesom fik et historisk Tilbageblik, saa vi anede noget af den Kamp, der var gaaet for sig — i denne Højskoles Tilværelse, inden Aaret 1866 blev naaet. Og da han efter at have talt om Højskolens Opgaver sluttede med at sige, at saa mange Karle, som der nu var indmeldt til denne Vinter (1886—87), havde der aldrig før været noget Halvaar paa Høng Højskole, da forstod vi Elever, at Anders Jørgensen oplevede en stor Stund, en af hans bedste Dage.

Det blev ogsaa en god Vinter for os Unge. Jørgensen og hans prægtige Hustru, Marie, havde den Vinter fuldt op at gøre med mange Ting, der, ude som inde, skulde varetages med Omhu og Kærlighed, hvis det hele Værk skulde lykkes. De sparede sig ikke i nogen Maade.

Gid den gamle Høng Højskole under sin ny Form som *H u s m a n d s s k o l e* (paabegyndt i 1925) altid maa have en lys og lykkelig Arbejdstid under Fremgangens Tegn og være i bedste Forstand noget af et Foryngelsens Kildevæld for de Elever, der møder og gaar ind under dens Tag!

J. P. J.

AFTÆGTSFOLK

Ved **Andrea E. Sørensen.**

Hvad der i Nutiden tildels er glemt, skønt det har været i Brug ind i det tyvende Aarhundrede, er den Form for Livsforsikring, der var almindelig inden for Landbostanden: at den, der afstod sin Ejendom eller Fæste, sikrede sig Husly og Underhold til sine Dages Ende hos Eftermanden, enten det nu var en Gaard eller kun et tre Tønder Lands Hus. Endnu kan der enkelte Steder ved Gaarde eller Huse paavises Aftægtsboliger. Tit stod de fra det ene Slægtled til det næste. I Mellemtiden, naar der ingen Aftægtsfolk var, blev de ofte lejet ud under Benævnelsen: en »Lillestue«. Selve »Undertaget«, eller Aftægten, kunde variere meget, efter som det var fra et større og velhavende Sted, eller kun fra et beskedent Husmandsbrug — men det skulde dog dække det allernødvendigste til et Menneskes Underhold samt noget Brændsel.

Der blev opsat en lovformelig Aftægtskontrakt mellem Parterne. Drejede det sig om Fæstegods, blev Kontrakten skrevet paa Godsets Godsforvalterkontor, samtidig med at det ordnedes med den ny Indfæstning. »Undertaget« bestod fra den ældste Tid af Sæd til Fødevarer (Rug og Byg) samt Flæsk og almindeligvis Mælk og Smør og i nogle Tilfælde tillige Penge. Var det Børn, der overtog Hjemmet, og der var flere, som skulde dele Arven, blev denne ogsaa fastsat i passende Forhold; kunde man ikke klare det med Kontanter, maatte det ordnes ved Panteobligationer og ved Afdrag til Søskende.

Dette Aftægts-Forhold er et interessant Træk fra en Tid, hvor man forstod at indrette sig efter Forholdene, som

de var, da man havde smaat med rede Penge og derfor ordnede Afgiften i Naturalier, som produceredes paa Stedet og gik fra den ene til den anden uden Mellemlandhandler-avance. Men det giver ogsaa Udtryk for det inderligste Fællesskab blandt Almuebefolkningen, og det havde den allerstørste sociale Betydning. Det var ikke af Vejen, om denne ældgamle, saare naturlige Forsørgelsesmaade, blev sat i Funktion igen, i hvert Tilfælde, naar det gjaldt de større Jordbrug. Det har jo fra gammel Tid været Sæd i Danmark, at naar Forældrene havde sørget for Børnene, til disse kom til Skelsaar og Alder og selv var i Stand til at forsørge sig, saa var det siden Børnenes Pligt at sørge for Forældrene paa deres gamle Dage. Denne Forsørgelsespligt blandt Landbefolkningen havde til Følge, at det kun var de allerfattigste, de helt besiddelsesløse, der besværede den kommunale Forsorg i Tiden helt op til Aarhundredskiftet.

En snart hundredeaarig Aftægtskontrakt, som i sin Tid blev opsat mellem min Oldefader og min Bedstefader, viser, hvorledes man ordnede Forholdet. Her drejer det sig om et Jordbrug paa syv Tdr. Land.

Vi Undertegnede, jeg Hmd. Jens Christensen af Vipperød, og jeg hans Søn, Søren Jensen, haver Dags Dato med hinanden oprettet følgende

AFTÆGTS-CONTRAKT.

Jeg Jens Christensen forpligter mig herved til med Godsejerens Tilladelse til min Søn Søren Jensen at afstaa og, naar paafordres inden Retten at frasige mig det mig ved Fæstebrev af 11. October 1819 tilfæstet Hus i Vipperød, ligesom ogsaa til ham at overdrage alle mine deri og derved værende Ejendele, allene med Undtagelse af 1 Seng med 3 Dyner, 4 Hovedpuder samt 5 Par Lagener, 1 Klædeskiste med Gangklæder og 1 lille Hengeskab, hvilke Dele dog ogsaa ved min Død skulle tilhøre min Søn Søren Jensen, som da skal være pligtig at besørge og aldeles betale min hæderlige Begravelse, og er vi i øvrigt bleven enige om følgende Pligter.

1. Til min Datter, Karen, fremdeles betaler Søren Jensen 100 — et Hundrede Rigsbankdaler, og til min Datter Ane, der er gift

med Hmd. Hans Petersen i Vallestrup, 50 — halvtredsinds Rigsbankdaler. For disse Beløb skal Søren Jensen være pligtig paa egen Bekostning at udstede lovformelige Forskrivninger til de Paagældende, der skulle gives lige Panteret fremfor al anden Gæld i Søren Jensens Bohave, saaledes som dette nu befindes, eller i Tiden maatte blive forøget og forbedret, saavel som i alt, hvad han ellers ejer eller i Tiden ejende bliver. Paa Kapitalen skal han derimod ikkun være pligtig aarlig at afdrage een Tiendedel, der erlægges i 11. Juni og 11. December Terminer hver Gang med det Halve, og første Gang 11. Juni Termin s. A., og skal han derfor være berettiget til at gjøre større Afbetalinger, dersom han ønsker det.

Af Kapitalen svares ingen Renter. —

2. I de 2 Fag Hus i Stedets vestlige Ende indretter Søren Jensen inden Mikkelsdag s. A. en forsvarlig Aftægtsbolig med Kakkelovn, Brædeloft, Vinduer og Døre, samt opfører op til disse 2 Fag Hus en Lude til Tørven, der nedenfor omtales. Aftægtsboligen og Luden vedligeholdes i enhver Henseende, inde og udvendig, af Søren Jensen.

3. Til min Underholdning og Afbenyttelse leverer Søren Jensen aarlig $1\frac{1}{2}$ Td. — een og en halv Tønde Rug, $1\frac{1}{2}$ Td. — een og en halv Tønde Byg — to Lispund godt røget Flæsk, samt 6 — sex Rigsbankdaler — og 4 — fire Læs forsvarlig Tørv. Sæden leveres hvert Aar Mortensdag, Flæsket hvert Aars Juul og Pengene ligeledes hvert Aars Mortensdag, Tørven leveres og indsettes i Luden om Sommeren, naar den er tjenlig. Hele Aftægten leveres første Gang Aaret 1853 efter hinanden, som Forfaldstiderne indtræffe.

4. Søren Jensen skal derfor være pligtig at holde mig, Jens Christensen, hel og ren, samt yde mig al fornøden Hjælp og Pleje, navnlig i Sygdoms tilfælde.

Og jeg Søren Jensen derfor erholde Løwte om at erhverve Festeret til det af min Fader hidtil brugte Huus i Vipperød under Holbæk Ladegaards Gods, erklærer og vedgaar forand at have med min Fader indgaaet førbemeldte Contract, som jeg herved forpligter mig til i enhver væsenlig Henseende at efterkomme.

Dette til Bekreftelse under vore Navne.

p. t. Holbæk Ladegaard d. 26. Marts 1853.

Jens Christensen.

Søren Jensen.

Til Vitterlighed:

S. Kolbye.

Th. Gøtzsche.

Læst inden Merløse og Tuse Herreds Kontor d. 31. Marts 1853.

Til Sammenligning gengives her en Kontrakt fra 1885 fra et Boelssted paa Tuse Næs:

AFTÆGTSDEKLARATION

Underskrevne Bmd. Hans Peter Hansen i Kidserup erkender herved, at jeg og senere Ejere af Matr. 2 b af Kidserup er pligtige til at levere min Moder, Bmd. Hans Andersens Enke Johanne Kirstine Jørgensdatter i Kidserup, følgende Aftægt, saa længe hun lever:

I. Saa snart min Moder forlanger det, skal jeg straks være pligtig til at indrette til hendes Aftægtsbolig, bestaaende af den søndre Halvdel af den nu i Stuehuset værende Øverstestue. I Aftægtsboligen indrettes en ny Kakkelovn med Kogeindretning efter min Moders Valg, ligesom Boligen i det Hele udstyres efter min Moders Anvisning, naar blot Indretningen i det Hele ikke medfører større Udgift for Ejeren end 200 Kr. Til Boligen henlægges et Tørvehus paa et bekvemt beliggende Sted, samt Halvdelen af den nuværende Have. Saa vel Bolig som Have vedligeholdes stedse af Ejeren i forsvarlig Stand i alle Maader. Der forbeholdes derhos min Moder fri og uhindret Adgang til Stedets Brønd.

For saa vidt min Moder maatte fraflytte Lejligheden, skal denne dog stadig være til hendes Disposition, saaledes at Ejeren ikke maa udleje den til Andre eller paa anden Maade raade over den.

II. Derhos skal der leveres min Moder efter hendes eget Valg følgende aarlige Afgift:

A. Enten kontant 250 Kr., To Hundrede og femti Kroner, som betales med $\frac{1}{4}$ den første Dag i Marts, Juni, Septbr. og December Maaned stadig forud samt skadesløst, aarligt portofrit, paa min Moders Bopæl i Riget, eller følgende Naturalier, som leveres i sunde og gode Købmandsvarer paa Aftægtsboligen:

1. daglig: en Pot Mælk.
2. hver Søndag: et Rugbrød paa 10 (ti) Pund.
3. den 1. Dag i hver Maaned 10 (ti) Pund Mel og Gryn;
4. den 1. Dag i Marts, Juni, September og December Maaned: 8 (otte) Pund Smør og 4 (fire) Pund Ost samt $7\frac{1}{2}$ (syv og en halv) Krone i Penge;
5. den 1. Dag i April og November Maaned: $2\frac{1}{2}$ (to og et halvt) Lispund Flæsk;
6. inden hvert Aars 1. December: 8 (otte) Pund Fedt, 1 Tønde Kartoffler, 3 (tre) Pund Uld, 20 (tyve) Alen hjemmelavet Hørlærred, 32 (to og tredive) Tønder Æltetørv og $\frac{1}{2}$ (en halv) Favns storslaaet Bøgebrænde, som hugget og flækket og tillige med Tørven indsættes i Tørvehuset;

7. i Sygdomstilfælde skal Ejeren sørge for Læge og Medicin, hvilket han skal betale, saavel som fri og omhyggelig Pleje. — Endelig skal Ejeren 4 (fire) Gange aarlig levere sin Befordring med Kusk til Disposition til Lystkøreture, som dog ikke nogen Gang maa overstige en Vej længde af 6 (seks) Mil Tour og Retour.

III. Den forannævnte Aftægt skal hæfte paa Ejendommen Matr. 2 b af Kidserup, Udby Sogn, Tudse Herred, Holbæk Amt, af Htk. 1 Td. 6 Skp. og gl. Skat 33 Kr. 50 Øre med Prioritet og Panteret næstefter Arvefæsteafgift og Rekognition samt 5000 Kr., som maa forrentes med mere end 4 % aarligt, og bemærkes det, at der for Jagtretten paa Ejendommen og for nogle Klappedage svares et aarligt Vederlag. Under Pantsætningen er indbefattet de paa Ejendommen værende Bygninger med Jord, mur og nagelfast Tilbehør, hvortil Kakkellovner og Komfurer samt indmurede Gryder og Kjedler henregnes, Ejendommens Avl og Afgroede, Foder og Gjødning, Leje og Interesse, Besætning og Inventarium, Maskiner og Redskaber samt i Tilfælde af Ildsvaade de pantsatte Gjenstandes Brandforsikringssummer.

I Søgmaaltstilfælde er jeg underkastet den hurtige Retsforfølgning efter Fo. 25. Januar 1828 og pligtig til uden Hensyn til Bopæl eller Opholdssted at møde for Holbæk Distrikts Forligskommission af Merløse-Tudse Herreds Ret efter Indkaldelse og Stevning, forkyndt paa den pantsatte Ejendom og med Varsel som til Indenherredsboende. Jeg forpligter mig derhos til at betale skadeløse Søgmaalsomkostninger efter Regning og til at finde mig i første Instans Dom som endelig og upaaankelig.

Det stemplet Papir er beregnet efter følgende Beløb:

1. Aftægtsbolig Indretning	200 Kr.
2. Sammes Vedligeholdelse anslaas til aar-	
lig Udgivt	20 Kr.
Aftægtens aarlige Værdi	250 »
	<hr/>
	270 Kr.
	270 × 5 = 1350 »
	<hr/>

Ialt ... 1550 Kr.

altsaa til Takst 2 Kr 55 Øre.

Til Bekræftelse med min Underskrift vidnefast.

Kidserup d. 9. December 1885.

Hans Peter Hansen.

Til Vitterlighed: Nanke - Hansen.

Læst inden Merløse-Tudse Herreds Ret den 17. December 1885
Ad. Meinert.

Læst til Udslettelse og udslettet under Merløse og Tudse Herreds Ret den 17. Januar 1907. — Forevist Dødsattest.

Det har ikke været nogen overdaadig Levemaade, Jens Christensen af Vipperød har kunnet tillade sig, men han har dog sikret sig Husly og Renlighed samt Føde og Brændsel og den nødvendige Pleje i Sygdomstilfælde. Hans Bohave og efterladte Klæder skulde jo ved hans Død tilfalde Sønnen, mod at denne besørgede og betalte hans hæderlige Begravelse.

En noget mere bekvem Tilværelse har Hans Andersens Enke*) i Kidsrup (Tuse Næs) kunnet føre; der er ogsaa sikret hende Uld og hjemmelavet Lærred, og Sønnen har tilstaaet sin Moder nogle aarlige Lystkøreture. Hele dette Underhold er kun takseret til 250 Kr. aarligt — det var billigere at leve dengang end nu.

*) Sidstnævnte Aftægtsdeklaration er venligst overladt mig af H. M. Hansen, Store Grandløse.

POTTEMAGERE I HOLBÆK GENNEM 300 AAR

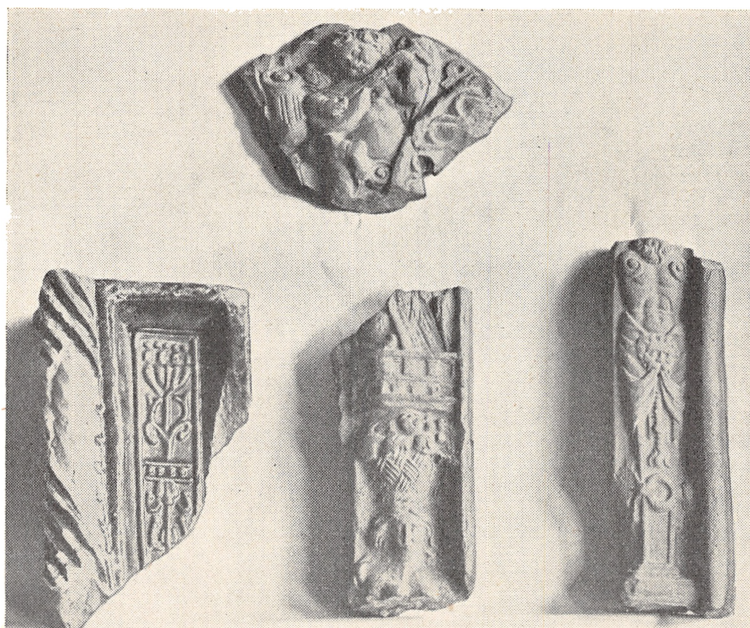
Af **Albert Thomsen.**

I. Pottemagere i 16—1700'erne.

Naar der graves i Gader og Gaarde i en gammel By som Holbæk, vil der næsten altid i den opgravede Fyld være mange Spor af tidligere Slægters Liv og Færden paa Stedet. Der kommer en Bunke Dyreknogler op, Rester af fordums Festmaaltider; der kommer rustne Dele af Redskaber, som engang har ligget blanke og hele i Ejersmandens Haand; der kommer smaa Sølvmonter, hvis Tab sikkert har betydet Sorg eller Ærgrelse; der ruller en hel Del Brokker frem af Tagsten og Munkesten, Minder om en længst forsvunden Bygning; og endelig viser der sig rundt om i Fyldbunken større og mindre Skaar af gammelt Lertøj, røde, gule, brune eller brogede. Engang smukke Krus, Fade, Kander, Skaale, Kopper, Tallerkener og Potter. Nu værdiløst Affald, siger Folk, kigger lidt paa det og gaar videre.

Nej, værdiløst er det nu ikke; der er gaaet Videnskab i Potteskaarene; den kyndige kan læse meget ud af dem. Han kan se, hvad de engang har været, hvor de blev lavet, hvor gamle de er, og meget mere. Ofte kan de datere et Fund. Undertiden fortæller de ogsaa lidt Kunsthistorie, disse tavse Vidner om, hvad tidligere Slægter foretrak af Farver, Dekorationer og Former.

De ældste Skaar, som er fundet i Holbæk, stammer fra første Halvdel af 1200'erne, Valdemar Sejrs Tid; og de bekræfter altsaa paa deres Vis Teorien om, at Byen er sine 700 Aar gammel.

1. Brudstykker af Ovn-Kakler fra c. 1600. Den øverste fundet i Klosterstræde, de tre nederste i Klosterporten, hvor Pottemagergaarden laa. Holb. Museum. V. Hansen fot.

Ogsaa fra 13—1400'erne er der enkelte Fund, og fra de følgende Aarhundreder talrige. Der graves sjældent i den gamle Bydel, uden at der findes i hvert Fald en Mængde Tude, Ben og Stjerter af røde, glaserede Lerpotter, det almindeligste Køkkentøj i 16—1700'erne.

Meget af det, der saaledes dukker op af Jordens Skød, er lavet i Nordtyskland, Rhinegnene og Holland; ad Søvejen har Holbæk altid staaet i nær Handelsforbindelse med disse Egne. Blandt de nyere Skaar er der naturligvis mange Rester af engelsk Fajance; saadanne Spisestel fandtes jo i 1800'erne i næsten ethvert Holbækhjem.

Men mellem de gamle Sager er der utvivlsomt ogsaa mange, som er fremstillet af Pottemagere her i Byen.

Dette Haandværk hører jo til de ældste; dets Udøvere

2. En Potte og en Dunk fra 1700'erne. Føjlbændinger. Dunken er brændt sammen med en anden. Fundet i en Gaard v. Studiestræde.

arbejdede ogsaa her paa Egnen allerede i Oldtiden, og Byen har vel næppet været hundrede Aar gammel, før den første Pottemager satte sin Ovn op. Anvendeligt Ler fandt han rigeligt af, og Varerne kunde afsættes paa de store Markeder, som flere Gange aarligt fyldte Algades brede Fortove med Telte, Boder og Vogne i Hundredvis.

Men de ældste Holbæk-Pottemagere kender vi intet til. Først fra c. 1600 støder vi paa nogle Navne i Tingbøger og Regnskaber. Da nævnes c. 1590 *Mogens Pottemager* og *Jakob Pottemager*. Sidstnævnte ejede en Gaard i Byen og drev et »Byens Jordsmon«, som kaldtes Græshaven. 1609 sagsøges han, fordi han havde fyret saa stærkt paa sin Skorsten, at Ildgnisterne fløj over og tændte i Naboens Tag. I Slottets Jordebog 1613—14 er noteret, at Jacob har lejet et Stykke Jord, maaske til Lergrav, og svarer i Afgift en Skok Potter (3 Snese) til Slottets Køkken hvert Aar. 1625 opsiges han Lejemaalet.

I Byfogedregnskabet 1623—24 er der ogsaa to Pottemagere, men deres Historie er kort og trist: »Annammet af en fattig Fange, Sivert Pottemagersvend, som desværre dræbte og ihjelslog en anden Pottemagersvend, Falentin,

og blev derfor henrettet, og hvis (o: hvad) ringe Klæder og andet, han efterlod sig, blev optaget til Kongl. Maje-stæt Værdi $6\frac{1}{2}$ Daler«.

Fra c. 1630—50 var *Henrik Pottemager* en kendt Mester, som ejede og beboede den Gaard, hvor »Bjelkes Hus« nu ligger. Da Raadstuen 1634—35 blev istandsat, opsatte Henrik en ny Kakkellovn af Potter, han havde lavet, og bagefter kom en Maler og »ferniserede« den. Hvis Kaklerne ikke var glaserede, blev de nemlig overstrøget med Farve — en Slags Kakkellovnssvæarte. Han har sandsynligvis ogsaa lavet Kakler med Ornamentter paa og andre glaserede Sager, for i en Retssag er der Tale om noget Bly, 1 Skippund 3 Lispund og 1 Skaalpund, som han efter sin Kvittering af 5. Februar 1645 har laant af Sdr. Jernløse Kirke, og som Kirkeværgen den 16. April 1649 kræver tilbageleveret eller betalt med 25 Rdlr. Blyet har han vel brugt som andre Pottemagere til at lave Glasur med. Nu dømmes han til at ordne dette Mellemværende.

I Pottemagergaarden ved Klosterporten afløses Henrik 1656 af *Daniel Pottemager*; han indstævnes for Bytinget og faar Ordre til inden fire Uger at skaffe rigtig Besked, hvorfra han er kommet, og derefter at »gøre Borgerskab«. Senere indføres i »Memorialbogen«, at *Daniel Willomsøn* Pottemager d. 25. August 1657 tog Borgerskab, og at han skal give til det første Marked her i Byen 1 Rdlr. i Afgift, men det oplyses ikke, hvor han er kommet fra.

Ude i den vestlige Ende af Slottets Marker, Stribbesmarken, som den hed, laa de Grave, hvor Byens Pottemagere hentede deres Ler; Agrene hed Lerbjerg og Pottemagergraven. 1661 indstævner Lensmanden Daniel og Hans Pottemager til at betale den aarlige Afgift, 1 Rdlr. og 1 Skok Potter, men Hans mødte og fremlagde en Modregning paa et Parti Astrag (Gulvfliser), han har leveret; heraf har han i Betaling for $16\frac{1}{2}$ Hundrede faaet 24 Daler 3 Mk., men har endnu 7 Mark tilgode.

Daniel afløses i Pottemagergaarden c. 1670 af *Laurids Pottemager*¹⁾, som nævnes til c. 1680. Ejendommen var sidst i Treserne købt af Sognepræsten Mag. Søren May; i Slutningen af Aarhundredet maa den være ombygget til en Herskabsgaard med to Fiskedamme i Haven og store Marker i Riffelhaven.

Pottemageriet er forbi paa dette Sted, men naar der graves i Haven, nu Frausing Borchs Gartneri, eller ude i Klosterporten, findes der endnu mange Skaar fra Henriks, Daniels og Laurids's Værksted.

Paa Algades Nordside, mellem Blindestræde og Studiestræde, maaske Nr. 27 eller 29, laa et andet Pottemageri; Grundtaksten 1682 nævner en Gaard, som tilhørte Salig *Friderich Pottemagers* Enke og Børn med lidt tilliggende Kaal-Jord, som Enken med Børnene beboer«. Hun ejer endnu 1710 denne Gaard, men vi ved ikke noget om, hvorvidt hun har haft Mandens Værksted i Gang eller ej.

Ved 1710 ejede Pottemager *Lars Pedersen Wittenkamp* en Gaard paa Hjørnet af Algade og Blindestræde (nu E. Henningsens Boghandel). 1720 ejede han ogsaa Hjørnehuset ved Studiestræde (nu Guldsmed Schmidt-Kjergaards), som han solgte dette Aar. 1736 sælges hans førstnævnte Ejendom ved Auktion efter Enkens Død. Da kaldes Strædet Nellikestræde. I en Gaard paa dettes østre Side fandtes for nogle Aar siden et Par Potter fra 1700'erne. (Fig 2.)

En tredie Pottemagergaard laa paa Torvet (Nr. 49, nu Kbm. Marcussen), den bar allerede dette Navn i 1710, flere Pottemagere har virket her og i Nabogaarden (Ollendorffs Nr. 47) fra 1700—80, saaledes *Jørgen Jørgensen* 1717, *Nicolai Jansen* 1726 og *Lars Sørensen Holm*, der nævnes 1740 og 52, han boede i Nr. 49 og ejede Halvparten af Nr. 47. Hans Enke, Johanne Jensdatter, optager 1761 og 75 Laan i Ejendommen, Værkstedet har hun udlejet til Pottemager *Hans Pedersen*. 1787 ejedes Gaarden af Hans Lund og efter

1) En Laurids Pottemager sagsøger 1638 en Enke for nogle »Kalkpoter«, han har leveret hende.

hans Død af Broderen Christian Lund, begge af den kendte Lund'ske Pottemagerslægt.

I nogle Aar omkring 1745 boede *Anders Pottemager* i Nr. 42 (nu Bagermester Vendelboe-Jensens).

I Aarene 1713—34 nævnes af og til Pottemager *Niels Bentzen* i Ejendommen Algade 55; han købte den 1713, men 1741 tilhører den *Jørgen Jørgensen* Pottemager, 1753 nævnes Bager Godtfr. Kols som Ejer.

Jonas Pottemager omtales 1754.

— — —

Naar jeg i det foregaaende har nævnt alle disse Pottemagere, som vi ikke ved noget videre om, og søgt at bestemme, hvor de boede, saa er det, fordi et Pottemagerværksted næsten altid efterlader tydelige Spor, saaledes at der ved fremtidige Udgravninger, Kloakarbejder o. lign. i disse Ejendomme muligvis kan komme Bunker af Lerkar-skaar for Dagens Lys og fortælle lidt om, hvad disse længst forglemte Mestrelavede.

Anmeldelse bør i saa Tilfælde gives til Holbæk Museum.

II. Fra Lund'ernes Pottemagergaard.

I 118 Aar, nemlig fra 1759 til 1877, var det Slægten Lund, der dominerede Pottemageriet her i Byen, ja i hele Nordvestsjælland. Ikke færre end otte Medlemmer af Slægten blev Mestre i Holbæk.

Den ældste af dem, *Hans Larsen Lund*, var født c. 1720 paa Næstvedegnen. Han kom i en meget ung Alder i Lære hos Pottemager Hans Henriksen i Sorø, og hans Svendebrev¹⁾ lyder saaledes:

»Nerværende Hans Laursen, som paa en 8te Aars Tid stedse hos mig underteignede haver staaed udi Lære ved det frie Skienk Pottemager Haandværk²⁾, og derpaa fra sidste St. Hans Dag, da Læretiden var udløben, i 8te a 10 Uggers Tid arbejdet som Svend, haver udi bem.-t sin Tieneste opført sig upaaklagelig og derfor i Mindelighed fra mig bleven afskediget, hvilket hermed tilstaes under min Haand.

Sørøe, den 31. Decbr. 1742.

Hans Henrichsen«.

Et Par Aar efter har han aabenbart ladet sig hverve til det nationale Rytteri, for 15. Sept. 1745 nævnes han i Holbæk Kirkebog som Fadder ved en Daab: Hans Larsen Rytter, og da han 15. Juli 1746 trolovede sig med Kirsten Hansdatter Ruus (f. c. 1714, død 1774 i Holbæk), var han Rytter ved Major v. Wolffraths Kompagni. Ogsaa efter deres Bryllup 18. November 1746 forblev han i Militærtjenesten³⁾.

1) Original i Holbæk Museums Arkiv.

2) Et »Skænk-Haandværk« var et Haandværk, i hvilket de tilrejsende Svende en vis Tid understøttedes af de paa Stedet arbejdende Svende.

3) Endnu i 1754 nævnes han som Rytter.

De fleste Kirkebogs-Data i dette Afsnit hidrører fra et Manuskript til en Stamtavle over Slægterne Vold og Lund, udarbejdet af V. Vold, Aalborg.

Men d. 19. Oktbr. 1759 tog han Borgerskab som Pottemager i Holbæk; i Borgerbrevet (i Raadhusprotokollen) oplyses, at han er født i Næstved, har lært i Sorø og endelig i 14 Aar tjent som Rytter, sidst i 1. jyske Nationalregiment Kyrasserer under Ritmester, Baron Knuths Kompagni. To Aar efter, 21/7 1761, købte han et Hus¹⁾ paa Hjørnet af Algade og Smedelundsgade, hvor senere »Vagten« blev bygget.

3. Laagpote til Barnemad, lavet i Holbæk 1759, sandsynligvis af Hans Lund. Nationalmuseet. (Nationalmus. fot.)

Paa Nationalmuseet findes to Laagpotter til Barnemad, meget kunstfærdigt udførte, med dobbelte Vægge; i den yderste er med elegant og sikker Haand udskaaret et Mønster med Bladværk. Paa hvert af de tre Ben er der en Ansigtsmaske, og Laagets Knop er dannet som et Mands-hoved med Paryk og trekantet Hat. En Indskrift langs Pottens Rand lyder:

1) Skøde- og Panteprotokollen.

*Solio Deo gloria**Hvad min Gud vil Det ske Alltid*

Paa en Plade paa Siden staar: *Holbechs Anno 1759.*
(Fig. 3.)

Museet i København ejer ogsaa en lignende Laagpote med gennembrudt Mønster, knap saa elegant, men med samme morsomme Mandshoved paa Laagknoppen. Den er utvivlsomt ogsaa fra Holbæk. (Fig. 4.)

»De hører til de bedste Frembringelser af dansk Pottemagerkunst¹⁾, siger Jørgen Olrik om disse to Holbækarbejder.

Der er stor Sandsynlighed for, at de er lavet af Hans Lund; den ene er jo dateret 1759, samme Aar som han tog Borgerskab, maaske er den hans første Stykke som Mester; derfor de fromme Sentenser!

Nationalmuseet har et Fad (Fig. 5), der opgives at være brugt af ham til Pottemagerskilt, og et sortglasseret Krus med gulgrønne og blaa Bladornamenter, sikkert ogsaa fra hans Værksted; det har i mangfoldige Aar været i Slægtens Eje. (Fig. 6.)

To Fade (Fig. 7—8), som Museet har faaet fra Ellede ved Kalundborg, kan ifølge Jørgen Ollriks før citerede Afhandling ligeledes henføres til Holbæk. Begge er dekoreret med store Fantasibloster, i Midten har det ene desuden en Kvindefigur og Aarstallet 1766, det andet en galopperende Rytter. Ogsaa en Pote med Tulipaner paa lys Bund og Aarstallet 1769 kan stamme fra Holbæk. Men noget sikkert kan ikke siges om disse Fade, saalænge vi ikke ved ret meget om, hvorledes Pottemagervarerne fra de andre sjællandske Byer saa ud. Ganske vist var der intet Værksted i Kalundborg paa den Tid, men til Byens Markeder mødte der sikkert Pottemagere ikke alene fra Holbæk, men ogsaa fra f. Eks. Sorø eller Roskilde.

1) Jørgen Olrik: Gammelt dansk Lertøj i Folkemuseet, i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1928, S. 69.

Hans Lund blev ikke nogen gammel Mand; han døde allerede 1771, hans Enke i 1774, derefter solgtes Huset ved Auktion 1775 til den ældste af Sønnerne, Lars. Han og hans 3 Brødre, Christian, Hans og Christen, blev alle Pottemagere i Holbæk.

Lars Hansen Lund var født 31. Marts 1747, han nævnes i Professionen første Gang 10. Maj, da han

troløvede sig med Dorthe Sophie Salomonsdatter (f. 1749 i Tølløse, død 1807 i Holbæk). Brylluppet stod 14. Juli.

1780 er Pladsen bleven for trang for ham i det lille fædrene Hus; i Stedet købte han dette Aar for 412 Rdlr. Gaarden paa Hjørnet af Algade og Søjstræde, hvor nu »Holbækhus« ligger. Her blev nu Slægtens Hjemsted i over 100 Aar¹⁾.

Ejendommen bestod af en lang Bindingsværkslænge ud mod Algade, med en trefags Kvist paa, en Sidelænge ned langs Strædet, Indkørselsport og i Gaarden en Tværbygning med Stald, Lade og Pottemageri.

4. Laagpotte til Barnemad, sandsynligvis fra Holbæk. Nationalmuseet. (Nationalmus. fot.)

1) Skøde af 23. Juni 1780 (tilh. Vald. Vold, Aalborg).

5. Lerfad fra Holbæk. Skal være brugt af Hans Lund som Udhængsskilt. Nationalmuseet. (Nationalmus. fot.)

Lars Lund og Dorthe Sophie fik 7 Børn, deriblandt to Sønner; den ene døde som spæd, den anden, Hans, fortsatte Professionen. Det eneste af Pigebørnene, som blev voksent, ægtede Købmand Lars Jensen i Nabogaarden.

Lars Lund døde 22. Maj 1832.

Broderen *Christian Godtfred Hansen Lund* (f. d. 25. Marts 1750, død 6. Maj 1822) var gift 1. Gang 1778 med Margrethe Johanne Pedersdatter (f. c. 1749, død 1779), og 2. Gang 1779 med Cathrine Marie Jacobsdatter (f. c. 1748, død 1830).

I 1783 boede han i Algade 27 (nu Isenkr. Jagilds Hus), ved Folketællingen 1787 i Algade 64 eller 66 (nu Lund-Henriksens Ejendom) og 1801 i den tidligere nævnte gamle Pottemagergaard paa Torvet (senere Ollendorffs Gaard), hvor han afløste Broderen Hans.

6. Sortglaseret Krus med gulgrønne og blaa Bladornamenter. Fra Lund'ernes Værksted; muligvis lavet af Hans Lund. Nationalmuseet. (Nationalmus. fot.)

Paa Nationalmuseet findes et Lerkrus (Fig. 9) med en herlig Tegning af en Elefant og forsynet med følgende Rim (fra en ABC?):

En Ellefant Hær tæinet staaer,
I Størke ingen Ham Over Gaar.

Kruset, som er signeret: Holbech — 1800 — C-G.L., maa efter dette utvivlsomt være lavet af Christian Godtfred Lund.

7. Lerfad fra 1766, Kvindefigur i barok Blomsterdekoration. Muligvis Holbækarbejde. Nationalmuseet. (Nationalmus. fot.)

Den tredje Broder i Rækken, *Hans Hansen Lund*¹⁾ (f. 12. Maj 1754) nævnes 1779 og 83 som Pottemagersvend og giftede sig 1787 med Dorte Marie Jørgensdatter (f. 1752). De havde ingen Børn. Ved sit Bryllup ejede og boede han som ovenfor nævnt Pottemagergaarden paa Torvet; her døde han 16. April 1796.

Den fjerde og sidste i Rækken, *Christen Hansen Lund* (f. 20. Jan. 1760, død 6. Febr. 1827) var Svend hos Broderen Lars i 1787, men 23. Aug. 1788 tog han Borgerskab som Pottemager. 1791 giftede han sig med Kirsten Hansdatter (f. 1754, d. 1812). Ægteskabet var barnløst. 1796 og 1801 boede han paa Hjørnet af Algade og Studiestræde (nu Nr.

1) Kirkebogen har Navnet *A n d e r s*, men det er sikkert en Fejlskrivning.

8. Lerfad, fra samme Tid og Værksted som Fig. 7. Muligvis Holbækarbejde. Nationalmus. (Nationalmus. fot.)

35), hvor Lars Wittenkamp 100 Aar før havde drevet Pottemageri.

De to af Brødrene døde i stor Fattigdom. Det hedder i Skifteprotokollen 1822 om Christian G. Lund, at han »eier intet, men har nydt Understøttelse af Fattigvæsenet, af hvem hans Begravelse ogsaa er besørget«, og om Christen Lund 1827: »da han døde i største Armod og Usselskab, og Fattigvæsenet maatte paatage sig at besørge hans Begravelse, bortfalder videre Skifteforhandling«.

* * *

Fire Brødre, som alle er Mestre i samme Profession og i samme lille By, det er vist et temmelig enestaaende Tilfælde.

Endnu ved 1780 var her to andre Pottemagere: *Christian Ottesen* (paa Hjørnet af Algade og Labæk, nu Axel Smiths Ejendom), og *Hans H. S. Pedersen* (Pottemager-

9. Krus med Elefant og et Alfabetrim; sign. 1800 Holbeck, C. G. L. (Christian Godtfred Lund). Nationalmuseet. (Nationalmuseet fot.)

gaarden paa Torvet), men fra c. 1790 til omkring 1830 var Lund'erne vistnok de eneste, ikke blot i Holbæk, men i hele Amtet; der fandtes ingen i Kalundborg og Nykøbing i 1700'erne og et godt Stykke ind i 1800'erne. Vistnok heller ikke paa Landet. Antallet af Pottemagere var i det hele kun ringe paa Sjælland; Indberetninger fra 1735—36 om Næringsforholdene i Byerne oplyser¹⁾, at her var 2 i Fre-

1) C. Nyrup: Dansk Pottemageri (Maanedsskr. udg. af Industrieforeningen i Kbhvn. 1882, S. 162.

10. Lerfad fra 1779, fra Lund'ernes Værksteder, Holbæk Museum. Diam. 48 cm. (V. Hansen fot.)

derikssund og Slangerup, 3 i Næstved, 1 i Præstø, 2 i Sorø, 2 i Roskilde og 2 i Holbæk, altsaa 12 i alt. De kunde derfor slet ikke dække Forbruget af Lertøj, dels indførtes der stadig noget fra Tyskland, dels kom der en Mængde Jydepotter hertil.

Noget Lav dannede Pottemagerne i Holbæk ikke, men de holdt alligevel sammen over for udenbys Konkurrence. Saaledes indgav de i 1783 en Klage til Stiftamtmanden¹⁾ over Skipper Villadsen fra Aarhus, som nylig laa ved Holbæk Skibbro og solgte røde Lerkar, ganske vist kun for 6—7 Rdlr., men han har »truet med, at han næste Aar vilde indfinde sig med en større Mængde«. Klagen er underskrevet af de fire Mestre: Christian Ottesen, Hans H. S. Pedersen, C. Hansen Lund og L. Hansen Lund. — Det vides ikke, hvad de fik ud af Aktionen.

1) Landsarkivet. Holbæk Raadhusarkiv. Kopibog over indg. Breve, 9. Septbr. 1783.

Hest og Vogn var et nødvendigt Tilbehør til en Pottemagergaard. Leret skulde køres hjem fra Lergraven, Brændet hentes i Skoven og de færdige Varer transporteres ud i Landet til Markederne. Disse Markedsrejser betød mere

11. Lerfad fra 1816, fra Lund'ernes Værksteder. Holbæk Museum. (V. Hansen fot.)

for Omsætningen end Salget fra Lageret hjemme i Holbæk; et Par Gange om Maaneden rumlede Mester og hans Kone eller en Søn ud ad Landevejen til Marked i en Købstad eller ved en af Helligkilderne. Baa- de fra Hjembæk og Holmstrup og Ondløse Kildemarkeder fortæller der om, hvorledes Folk købte Skaale eller Kopper ved Pottemagerens Vogne, inden de gik hen til Kilden for at drikke.

Men selv om der var mange Markeder, kneb det alligevel for Holbækkerne at forsyne hele Nordvestsjælland med Pottetøj. Den ældste af de fire Brødre Lund, Lars Lund, rettede 1791 en Forespørgsel til Kancelliet¹⁾, hvori han først gør opmærksom paa, at der ingen Pottemagere er i Kalundborg og Nykøbing, og derfor plejer Bønderne fra disse Egne, naar de kommer til Holbæk, at tage nogle Skokke Lerkar hos ham, for dermed at hjælpe Naboerne, og dernæst spørger han, om et saadant Salg af røde Lervarer i Partier er lovligt. Kancelliet svarede, at Pottemagere i Købstæderne havde Ret til at forhandle deres Varer i baade store og smaa Partier.

1) Nyrups anførte Skrift, S. 116.

12. Lerfad fra 1785, fra en Købmandsgaard i Holbæk.
(Diam. 27 cm.) Holbæk Museum. (V. Hansen fot.)

Paa hvert af Holbækværkstederne var der som Regel 1 a 2 Svende og 2 Læredrenge, saa det samlede Antal Pottemagere i Holbæk omkring 1800 var altid mindst 20.

Alle fire Brødre Lund var Officerer i Byens Brandkorps i Aarene omkring 1800. I nogle Aar beklædte Lars Lund den ansvarsfulde Post som Brand- og Sprøjtemester, populært kaldet Brandmajor. Som saadan optraadte han i en meget fornem Uniform: blaa Spidskjole med Guldepauletter, trekantet Hat med Fjerbusk, lang Krumsabel m. m. En eventyrlig Forvandling fra Pottemagerens lerede Arbejdsdragt!

Fra de fire Brødres Tid er ikke ret meget bevaret af deres Produktion, det meste var jo simple Brugsgenstande, som kun holdt en kort Tid.

Vi har nævnt Elefantkruset; Holbæk Museum har et stort Fad med en Dobbeltfugl paa og Aarstallet 1779; det

13. To Krus fra Lund'ernes Værksteder. Det til venstre har indtil 1944 været i Familiens Eje. Holbæk Museum. (V. Hansen fot.)

er engang af Lars Lund jun. (d. 1877) skænket til Buntmager H. W. Tofte, hans Genbo, men hvem af de fire gamle, der har lavet det, vides ikke. (Fig. 10.)

Det samme gælder et lille Fad med to Duer og Aars-tallet 1816; Museet har faaet det af Fr. Emil Lund, Vejle. (Fig. 11.)

Et smukt formet Fad, et saakaldt Kransfad med Blomster og Aars-tallet 1785, er mærket med et H, og da vi har faaet det fra et gammelt Holbæk-hjem, er det sandsynligvis ogsaa fra Lund'ernes Værksted. (Fig. 12.)

* * *

Tredie Generation repræsenteres alene af Lars Lunds Søn, *Hans Larsen Lund*, opkaldt efter Dynastiets Grundlægger. Han var født 12. Sept. 1779, gift 1809 med Kirstine Jensdatter (f. 1781 i Sigersholm, d. 1852), og døde 27. Nov. 1839. I Ægteskabet var der 8 Børn; af de tre Sønner blev *Lars Faderens Efterfølger*, *Jens Lund* blev Guldsmed og *Anders Martin Lund* Bager, alle i Holbæk. Af Døtrene blev

14. Lerfad fra 1830—40'erne, sad i mange Aar som Skilt over Lund'ernes Butiksdør. Diam 56 cm. Holb. Mus.

Dorthe Sophie gift med Kbmnd. Christen Wold og Jubeline Lutherine (f. paa Jubelfestdagen d. 31. Okt. 1817, 300 Aars Dagen for Reformationens Begyndelse) med en anden Holbækkøbmand, Joh. Th. Krusmark, og efter hans Død med Tømrmester Emil Kern i København.

Hans Lund tog Borgerskab¹⁾ 18. Juni 1801; i Brevet hedder det, at han stedse har været hjemme hos Faderen, Lars Hansen Lund. Da den gamle havde passeret de 75, solgte han 18. Jan. 1823 Gaard og Forretning til Sønnen.

Ogsaa Hans Lund naaede at blive Brandmajor med Krumsabel og trekantet Hat, og Sønnen Lars fulgte Traditionen, men drev det dog kun til at blive Løjtnant.

Sidst i Oktober 1839 havde Hans Lund og Hustru den Sorg at miste deres yngste Datter, Martha Maria; kun 20

1) Holbæk Mus. Arkiv.

Aar gammel døde hun af Tyfus, og en Maaned senere døde han af samme Sygdom.

Holbæk Museum ejer tre Lerkrus (Fig. 13), alle formet med vandrette Ringe om, Glasuren er gulbrun, og Kanten er tilpasset til et Tinlaag. Jeg har set et lignende paa Orø og et i Odsherred. Typen synes at være en Specialitet for Lund'ernes Pottemagergaard, og de er rimeligvis lavet i Hans Lunds Tid. Det ene har været i Familiens Eje, indtil Dorthé Sophie Lunds Sønnesøn¹⁾ i Aar skænkede os det; et andet fulgte med, da H. C. Nielsen i 1878 overtog Virksomheden efter den sidste af den gamle Slægt.

Det er ogsaa rimeligt at antage, at det store Fad, der i mange Aar sad som Gadeskilt over Butikken, og som bærer den lakoniske, men tilstrækkelige Indskrift: L U N D, stammer fra Hans Lunds Tid. I al sin Enkelthed er det et beundringsværdigt Stykke Reklamekunst, med en kraftig og sluttet Helhedsvirkning. (Fig. 14.)

Hans Lunds Enke fortsatte Virksomheden med Sønnen Lars som Bestyrer. Ved Folketællingen 1840 var der foruden ham 3 Svende og 1 Lærling, 2 Tjenestekarle og 2 Piger i Gaarden. Det relativt store Folkehold skyldes ikke blot Travlheden i Pottemageriet, men ogsaa Gaardens Landbrug. Ligesom de fleste andre Haandværkere havde Lund nogle Marker ude i de gamle Byjorder Øster paa; i Stalden stod baade Heste, Køer og Svin, og i Høstens Tid maatte alle, ogsaa Svendene, være med at bjærge Sæden i Hus.

Lars Hansen Lund, fjerde Generation af Slægten, var født 11. Sept. 1814. Efter udstaaet Læretid i Hjemmet gik han i April 1835 »paa Valsen« gennem Sjælland og Fyn til Hertugdømmerne og ned i Tyskland, hvor hans Vandrebog²⁾ er stemplet i en Mængde Byer; ogsaa ind i Schlesien og Østrig kom han, og mange Steder blev han nogle Uger og arbejdede i sin Profession. Efter to Aars Forløb vendte

1) Vald. Vold, Aalborg.

2) I Holbæk Mus. Arkiv.

Hans Larsen Lund († 1839) og hans Familie. Silhouet fra 1824 (i Familiens Eje).

han hjem i April 1837; i en Liste i sin Vandrebog har han opregnet c. 120 Byer, han har besøgt.

To Aar efter døde Faderen som nævnt, og Lars styrede nu Pottemageriet, indtil han i 1845 købte Gaarden af sin Moder for 5000 Rdlr. og giftede sig 1847 med Elise Sophie Richter (f. 1830). I Ægteskabet fødtes 11 Børn, deraf 5 Sønner; den ældste, *Hans*, blev Urmager i København, *Johan Christian* den sidste Pottemager i Familien, *Carl Frederik* Typograf og første Formand for Socialdemokratisk Forening i Holbæk, *Martin* Typograf i Slagelse og *Frederik Emil* Assistent ved Vejle Gasværk. En af Døtrene, Ida, ægtede Pottemager Th. Strodl¹⁾ i Roskilde, og efter hendes Død giftede han sig med hendes Søster, Marie Lund.

Det ser ud til, at Pottemageriet er gaet tilbage i Lars Lunds Tid efter Folkeholdet at dømme; 1840 var der som nævnt 3 Svende og 1 Dreng, men i Folketællingen 1850 nævnes ingen, Mester er alene.

1) Thomas Strodl's Fader, som i 60'erne indvandrede fra Østrig, anlagde et Pottemageri i Skotterup i Nordsjælland.

III. Pottemagergaarden i Lars Lunds Tid.

Støttet dels paa en Samtale, jeg fik med Johan Christian Lund i 1928, Aaret før hans Død, og dels paa nogle Meddelelser, som Frederik Emil Lund i Vejle efter min Opfordring nedskrev i 1934, skal jeg forsøge at give et Billede af Livet i Pottemagergaarden i Brødrenes Barndom i 50—60'erne.

Fra Gaden kom man ind i en Forstue, til højre førte en Dør ind i Butikken, under de smaa Vinduer ud mod Gaden stod et langt Bord og til begge Sider var der Hylder med al Slags Lertøj. I et Hjørne stod en Omhængsseng. Fra Butikken førte Døre ind til Dagligstuen og ud til Køkkenet.

»Der¹⁾ kom mange og købte Potter hos os. I Døren mellem Dagligstuen og Butikken var et Kighul; der stod vi tit og kiggede og lyttede til Handelen. Der var en Kone, hvis Mand var Skomager, vi kaldte hende »den knortede Skomagerkælling«, lidt sær var hun, og naar hun havde taget de Potter, hun vilde have, sagde hun: »Jeg skal nok betale dem, ellers betaler Vorherre dem nok«. Jeg hørte siden, at nogen havde bildt hende ind, at Varmen gik ud gennem Kakkellovnsrøret, og saa stoppede hun det til, med det sørgelige Resultat, at baade hun og Manden blev kvalt«.

I Dagligstuen, som havde to Vinduer til Gaden, stod der et stort Spisebord med Stole om, ved det ene Vindue Forhøjningen med Husmoderens Stol, mellem Vinduerne en Kommode med Spejl over, og ind mod Butikken et højt Egetræs-Chatol med Sølvtøj i øverste Skab, det er fra c.

1) Citatet her og paa de følgende Sider stammer fra Emil Lunds Meddelelse.

1750, et Arvestykke i Familien Lund. Ud mod Køkkenet var der ingen Dør, paa den Væg stod en Seng, og i Hjørnet var indmuret et Par Bilæggerovnsplader, som opvarmedes fra Ildstedet paa den anden Side af Væggen; der sad ogsaa saadan en Ovnplade med bibelske Billeder paa inde i Butikken. Et Bornholmerur stod tæt ved Døren med Kighullet i.

Fra Dagligstuen gik man ind i »Stadsstuen«, hvis Hovedvæg domineredes af den store Sofa med et Spejl over, foran stod et Klappbord med lyreformet Fod, og rundt om Bordet 8 Stole, alt af Mahogni i Christian VIII's Stil. Desuden var der i Hjørnet en Forhøjning med Stol paa, et Bord, en Kommode, en Kakkellovn og et Møbel med Porcelænsfigurer paa samt et Spejl.

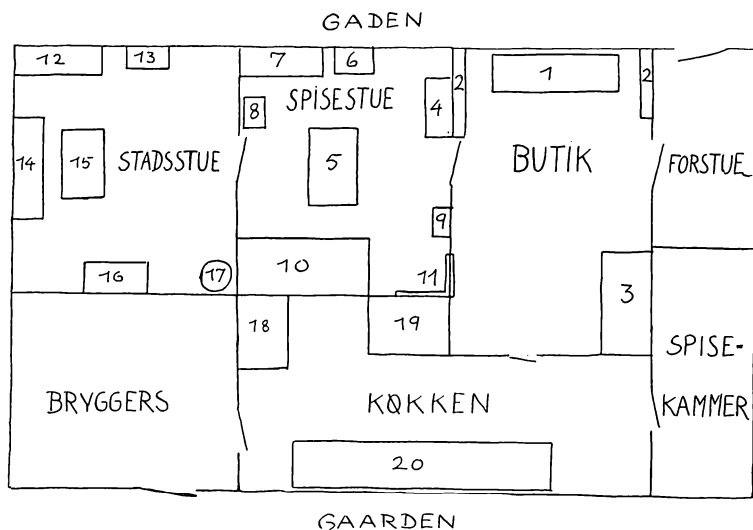
En Dør fra Butikken førte ind til Køkkenet, her var en stor, aaben Skorsten, som oplystes af en Tranlampe; der fyredes med store Brændestykker. I et andet Hjørne stod et Komfur og langs Vinduerne ud til Gaarden det lange Køkkenbord.

Fra Køkkenet kunde man gennem et Bryggers gaa ud i Gaarden.

I Forstuen førte en Trappe oven paa. I Kvisten over Butikken laa et Gæsteværelse, her sov nogle af Børnene; kom der Gæster, maatte de smaa flyttes ud paa Loftet. Her var ikke hyggeligt; de store Korndynger inde hos Naboen, Købmand Jensen, trak mange Rotter til. Om Natten kunde man høre, hvordan de boltrede sig hen over Loftet; her stod en Mængde Lurfade, ofte med lidt Vand i, der var regnet ned gennem Taget; det drak Rotterne af. En Aften, da Børnene var ene hjemme, hørte de nogen liste rundt deroppe. To af Drengene gik op, den ene med et tændt Lys, den anden med en Kæp, og saa opdagede de, at det var en Kvinde, som kaldtes »Ræve-Ellen«. Hun havde samlet sig nogle Potter sammen ved Nedgangen, nu fo'r hun paa Drengene, men den ene holdt hende, og den anden slog til med Stokken. Ned kom hun tilsidst, dog uden sine Tyvekoster.

Midt paa Gaardspladsen stod en høj Pumpe med to Tude, den øverste brugtes til at poste Vand i Tønder, naar der var Ildebrand.

»Brønden var sat af Kampesten, 28 Alen dybt. Som lille Dreng havde jeg ofte set Konerne fra Nabolaget pumpe

15. Lunds Lejlighed. Tegnet efter en Skitse af Emil Lund. 1. Bord. 2. Reoler med Pottetøj. 3. Alkove. 4. Chatol. 5. Bord. 6. Kommode. 7. Forhøjning med Stol. 8. Bord. 9. Bornholmer. 10. Seng. 11. Ovnplader. 12. Forhøjning med Stol. 13. Bord. 14. Sofa. 15. Klapbord. 16. Kommode. 17. Kakkellov. 18. Komfur. 19. Aaben Skorsten. 20. Køkkenbord.

Vand her, for vi havde altid godt og rigeligt Vand, og nu fik jeg den Idé, at det kunde være morsomt at se, naar der kom Sten op med Vandet, og saa klatrede jeg op og puttede 2 Sten i Pumpen. Spændt ventede jeg paa Resultatet, men ak og ve! Der kom ingen Sten; derimod gik Pumpen itu! Alle Postetræerne maatte tages op, og det kostede Fader 25 Rigsdaler. Jeg fik ingen Klø, men Fader opbevarede stadig de to dyre Sten.

Ejendommens vestre Ende var udlejet til Købmand Rathmann; fra hans Butik gik man et Par Trin ned til en

Skænkestue, som kaldtes »Dybet«, den var et populært Samlingssted for Byens Haandværksmestre.

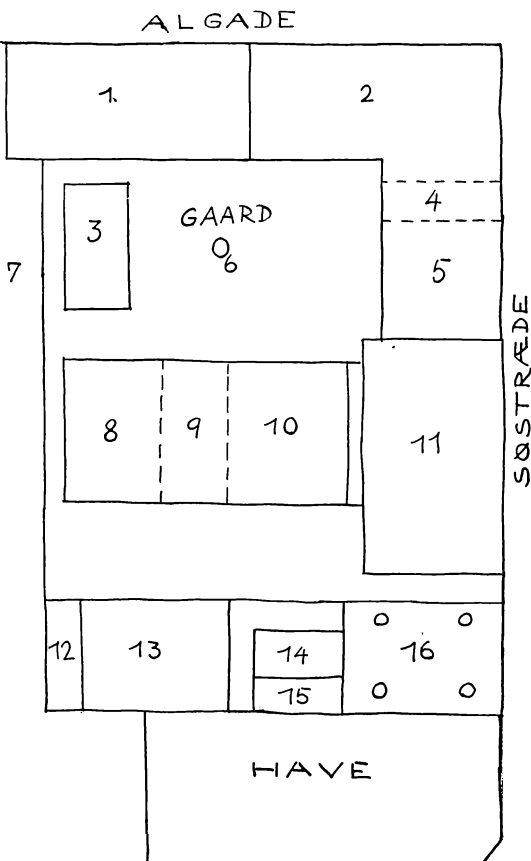
Fra Søstræde førte en Port ind til Gaardspladsen; til venstre for Porten boede Smed Lassen, hans Værksted laa i en Bygning inde i Gaarden. Mod Nord laa den store Lade, som ogsaa rummede Hestestald, Vognport, Kornloft m. m. Bag den var endnu en lille Gaardsplads, som mod Nord lukkedes af den Bygning, hvori Pottemageriet var indrettet. I den vestre Ende laa selve Værkstedet. Langs Væggen var der en lang Bænk til at ælte Ler paa, ved den modsatte Side ind mod Ovnen stod en muret Bilæggerovn, som opvarmede Værkstedet og tørrede Potterne, der blev sat paa lange Brædder, som bares af nogle Bomme oppe under Loftet. Om Sommeren tørredes de ude i Gaarden. Men vi giver igen Ordet til Emil Lund:

»Naar Leret kom hjem fra Lergravene i Merløse eller Taastrup, hvor Svendene selv gravede det op, blev det fyldt ned i Kælderen under Pottemageriet. Der var to Slags Ler, Blaaler, som brugtes til hvide Potter, og Rødler, som brugtes til mørke Potter, der skulde kunne taale megen Varme, saasom Thepotter, Stegefade o. lign. I Kælderen blev Leret sat i Stakke og hamret sammen med store Trækøller, derefter skaaret i tynde Skiver med en krum Kniv med to Haandtag ligesom en Baandkniv. Derved fandt man Sten, Træstykker o. lign. Derefter kom det op i Værkstedet og blev æltet paa Gulvet med bare Fødder, saa op paa Bænken og æltet med Hænderne, ligesom en Bager ælter Dejj. Nu bruges der jo Maskiner til alt det Arbejde.

I Værkstedet var der fire Skiver, som Potterne blev drejet paa; de bestod af en stor, vandret Træskive, som man sparkede rundt med Benene, og ovenover var der en mindre, hvor Potten blev formet med Haanden. Siden blev der sat Hank og Øre paa. Saa stod de paa lange Brædder, til de var halvtørre, og før de skulde glaseres, overhældtes de med tyndt Pibeler eller Rødler, eftersom de skulde være lyse eller mørke. Naar de igen var tørre, blev de stafferede,

og til sidst kom Glasuren. Min Fader købte gammelt Bly fra Kirketage; det blev smeltet saa længe, til det blev Aske og brugt til at glasere med«.

»Nu var Potterne færdige til at sætte i Ovnen. Den havde hvælvet Loft, og der var tre Fyrhuller i den ene Ende og aaben Skorsten i den anden. Man kom ind i den gennem et Hul ved Skorstenen. Det var en hel Kunst »at sætte i Ovnen«; der skulde være Plads til saa meget som muligt. Nærmest Fyret kom de mørke Dele, som jo skulde være godt brændte, siden Fæde og Krukker, der blev sat ind med Bunden i Vejret, først en lille og saa

16. Pottemagergaarden. Tegnet efter Skitse af Emil Lund. 1. Lunds Lejlighed. 2. Kbmd. Rathmanns Butik og Lejlighed. 3. Smedeværksted. 4. Port. 5. Smed Lassens Lejlighed. 6. Pumpe. 7. Kbmd. »Gamle Jensens Sønner«s Gaard. 8. Lade. 9. Vognport. 10. Hestestald. 11. Børresens Ejendom. 12. Svinehus. 13. Oplagsrum for Brænde og Potter. 14. Ovnen. 15. Svendekammeret. 16. Pottemageriet med 4 Drejeskiver.

- 1) Pottemager, Graver Joh. Chr. Lund, fortalte, at Blyet blev smeltet i en stor Gryde, til det næsten var Aske; heri blandedes noget Mel, saa det lignede et grynet Pulver; dette blev derpaa drysset over Lertøjet. Naar det saa kom i Ovnen, brændte Melet jo bort, og Blyet smeltede og bredte sig over Genstanden.

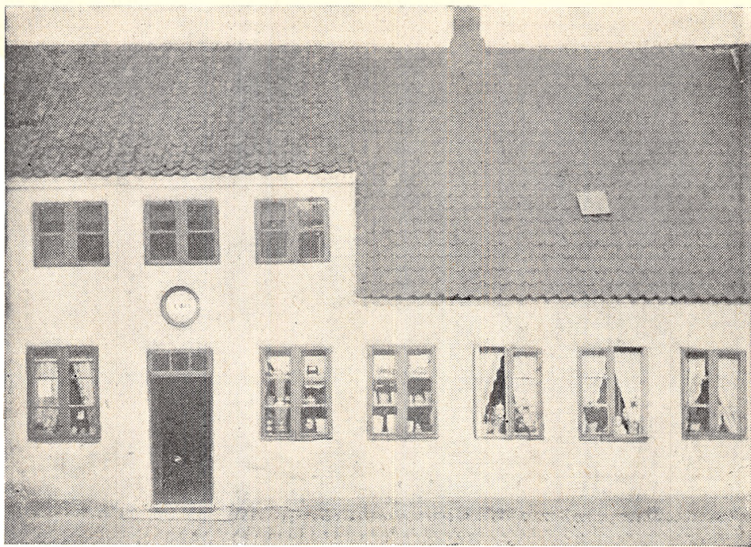
17. Pottemagergaarden paa Hjørnet af Algade og Søstræde. Hjørnebutikken var udlejet til Kbm. Rathmann. Lunds Butik var ud til Algade under Kvisten. (V. Vold fot. 1902.)

større og større udenom. Fade og Tallerkener stilledes paa Højkant tæt sammen. Sidst kom Urtepotterne ude i Skorstenen«.

»Hullet blev saa muret til, men et Par Sten stak lidt ud, saa de let kunde fjernes, for lige indenfor laa nemlig et Par glaserede Ører af Krukker o. lign., som skulde kunne tages ud, naar man vilde se, om Glasuren var smeltet tilfredsstillende, saa man kunde holde op at fyre. Brændingen tog 36 Timer, først med Tørv eller korte Træstykker, og siden med alenlange Brændestykker, indtil Ovnen til sidst var glødende, og Flammerne slog op af Skorstenen«.

»Det var store Dage naar vi brændte. Fader passede altid, at vi var færdige henimod Aften. Den Dag havde han travlt. Om Eftermiddagen lavede han selv Lobescowes i en

1) Det gjaldt om at fyre langsomt op og ligeledes afkøle langsomt, for at Lertøjet ikke skulde revne eller springe. Der kunde være for c. 100 Rdlr. i en Brænding. (Joh. Chr. Lund.)

18. Pottemagergaarden med Fadet over Døren (Fig. 14) og de to Butiksvinduer. Fot. fra ca. 1880, Holbæk Museum.

stor Gryde, der stod frit paa et Treben ude i Gaarden. I Værkstedet blev der stillet Bukke op med Brædder over, Ting som de til daglig brugte i Pottemageriet. Saa kom Moder og bredte en Dug over og dækkede med Tallerkener, Knive og Gafler. Men Maden maatte hun ikke røre ved, Fader rørte selv i Gryden og kom i, hvad der skulde til. Saa kom Gæsterne, nogle gamle Mestres, ude fra Byen, Politibetjentene Groth og Brenøe o. fl. Prøverne blev taget ud af Ovnen, og hvis de saa lovende ud, hvad de altid gjorde, saa blev Fyret muret til, og saa gik hele Mandskabet til Bords, spiste og fik en gemytlig Aften sammen«.

»Naar Ovnen var omtrent kold, toges Sagerne ud, rensedes, sorteredes og blev saa solgt, dels fra Butikken, dels i Omegnen. Fader spændte for og kørte langt omkring til Markederne i Kalundborg, hvor der ingen Pottemagere var, op i Odsherred og til Kildemarkederne. Han kørte ogsaa ud med bestilte Varer«.

Pottemager Joh. Chr. Lund siger herom: »Mest solgte vi til Købmændene ude paa Landet, og vi kørte store Læs op til Kalundborg. Naar der var Marked her i Holbæk, havde vi vor faste Plads ud for Isenkræmmer Bjørns; her stod Fader ved sit Bord omgivet af Hundreder af Potter rundt paa Fortovet. Vi kunde sælge for 100 Daler saadan en Dag, og det var mange Penge dengang«.

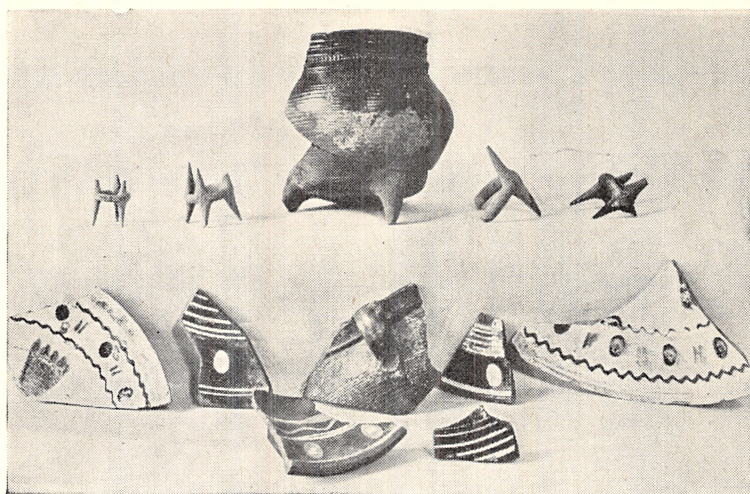
— I Hjemmet var der en Guds Velsignelse af Børn og Opdragelsen derfor fast og bestemt; man lærte tidligt at lystre. »Fader var streng, men retfærdig«, siger Emil Lund, »der blev ingen Stads gjort af os Børn, vi maatte ikke spise ved samme Bord som Fader og Moder, men ved et lille Bord henne ved Vinduet; Fader ønskede at leve godt, men Moder stak lidt til

Side til os, naar Fader var gaet. Fornøjelser maatte vi ikke komme til, og dem var der ellers ikke mange af dengang. Jo, det skete, at Gøglere gav en Forestilling i det frie og bagefter gik rundt med Tallerkenen efter Penge, og morsomt var det at se en Bjørnetrækker, der fik sin Bjørn til at danse, eller en Mand med et Trylletheater. Om Sommeren skulde alle, store og smaa, være i Seng Kl. 9, om Vinteren endnu tidligere«.

»Den gamle Pottemager var god ved sine Børn. Jeg husker engang han sad med mine to smaa Søstre paa 1 og 4 Aar paa sine Knæ, mens jeg, der var 7 Aar, og en Broder paa 10 stod ved ham og hørte ham fortælle Eventyr. Han kunde en Sang paa 36 Vers om en Ræv og en Rævinde, som

Pottemager Lars Hansen Lund
(1814—77).

20. Skaar af Pottetøj fra Lunds Pottemageri, øverst 4 Triangler (til at sætte mellem Lertøjet i Ovn) opgravet i Gaarden. Museet.

havde deres Hytte i Jorden; Visen om »Pjaltensborgs Brand« fik vi ogsaa tit. Jeg mindes ogsaa, at jeg var med Fader og gamle Garver Erfurth i Dragerup paa Nøddetur; Fader havde en kort Frakke paa med store Lommer, som rummede $\frac{1}{2}$ Skæppe hver, og naar de var fyldt, spiste vi vor Mad i det grønne. Humør havde Fader. Der var en Mand, som hed Lars lige som Fader, men Drengene kaldte ham Snotlars; han levede af at grave Ballast-Sand til Skibene. Saa en Dag fulgtes han med Fader ned ad Gaden, og Drengene raabte efter ham. Han siger da: Kan du ikke høre, de raaber Potlars«! Nej, de raaber s'gu »Snotlars«, sagde Fader og lo«.

»Moder var mild og god mod os, hun var kun godt 16 Aar, da hun blev gift, og hun opnaaede at se os alle godt forsørgede, inden hun døde 1900, paa sin 70 Aars Fødselsdag«.

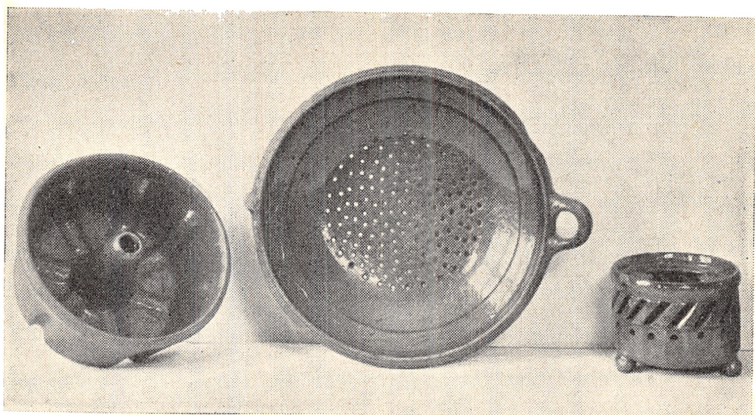
Lars Lund var kendt som en dygtig Pottemager, i de fleste Hjem i Byen og langt omkring paa Landet brugte man hans Grødfade, Tallerkener, Potter, Syltekrukker, Dør-

slag o. s. v. Det var altsammen solide, nyttige Sager, som tjente deres Tid ud, til de gik itu, men de var ikke Prydgenstande, som blev opbevaret for Stadsens Skyld, derfor er der saa faa tilbage af hans Ting.

Da Graver Reichenbach i 1863 døde, overtog Lars Lund fra 1864 Graverbestillingen, som gav en god Biindtægt, og den beholdt han til sin Død 1877. Hans Enke levede som nævnt til 1900, og et Par Aar efter solgte Arvingerne Pottemagergaarden til Muremester Dithmer (Skøde tinglæst 19. Juni 1905). 1912 maatte den vige Pladsen for den store moderne Ejendom Holbækhus«.

I Lund'ernes hundredaarige Periode havde de vistnok kun to Konkurrenter, begge i Ejendommen Algade 39 (nu Guldsmed Frandsens). Den købtes 1826 af Pottemager *H. Michaelsen*, fra 1841 tilhørte den Guldsmed *J. A. Asmussen*, og efter hans Død i 1864 hans Søn, Pottemager *Niels Peter Asmussen*, som ældre Holbækkere endnu husker. I østre Ende af det lille, gamle Hus, var en Port ind til Gaarden, hvor Pottemageriet laa i en Sidebygning; Potterne blev stillet til Tørring paa lange Brædder ude paa Fortovet. Til venstre for Porten var en Butik med to høje, smalle Vinduer. Asmussen — »Pot-As«, som man kaldte ham — handlede ogsaa med Porcelæn, Legetøj og Galanterivarer. Han havde lidt Landeri; Jordlodden laa ude paa Kalundborgvej.

Af udenbys Konkurrence var der ikke meget. Stentøj kunde de gamle Pottemagere ikke brænde; det indførtes stadig af Købmændene, især fra Tyskland og Holland. Fra Jylland kom der ofte Pottekræmmere med de sorte Jydepotter. De fandtes i ældre Tid i alle Hjem i By og paa Land, og da de jo ikke havde Glasur, egnede de sig fortrinligt til at koge og stege i. Undertiden lagde en bornholmsk Potteskipper til i Havnen og forhandlede gode og kønne Skaale, Krukker, Kopper, Urtepotter o. lign. fra sin Skude. Han var ikke nogen velset Konkurrent. Alligevel var det de hjemlige Pottemagere, der beherskede Markedet viden om i Nordvestsjælland endnu i 1870'erne.

21. Kageform, Dørslag og Fyrfad, fra Lars Lunds Tid. Holbæk Museum. (V. Hansen fot.)

Men det lod sig ikke skjule, at Pottemageriet ikke mere var saa lønnende en Profession, som det havde været. Det skyldtes især Industrien, der sendte store Masser af Køkkentøj af Metal, Fajance og Porcelæn i Handelen til billige Priser. Den voksende Velstand medførte tillige, at man selv i jævne Befolkningslag anskaffede Spisestel, Kopper o. lign. af Fajance, hvor man før havde klaret sig med Lertøj. Og selv om man i nogle Aartier paa Landet vedblev at spise og søbe af det fælles Madfad midt paa Bordet, saa var det i Byerne ikke mere Skik og Brug at lange til Fadet; man dækkede op med en Tallerken eller to til hver Person. Sukkerskaal, Flødekande, Tepotte, Kaffekande o. lign. skulde nu være af Fajance eller Porcelæn. Ingen drak Kaffe af en Spølkum længere. Alt dette medførte, at der ikke mere var saa stor Afsætning paa Pottemagerens Varer. Dertil kom, at de gamle Kildemarkeder efterhaanden mistede deres Betydning, og fra 1882 blev Krammarkederne, ogsaa i Købstæderne, forbudt. Et haardt Slag for mange Haandværkere.

IV. Pottemager H. C. Nielsen og hans Lervarefabrik.

I Lars Lunds sidste Aar bestyredes Pottemageriet af Sønnen, *Johan Christian Lund* (f. 1851, d. 1929), som helt overtog det efter Faderens Død 1877. Men da han ogsaa blev hans Efterfølger som Graver, sagde Kirkeværgen til ham, at nu maatte han helst stille Skiven i Ro og hellige sig Virksomheden i de døde Have.

Saa kommer der en Dag i 1878 en Pottemager ind til Lund og spørger, om han har Arbejde til ham. Nej, sagde Lund, men du kan faa det hele, for nu holder jeg op. Ja, Tak, sagde Pottemageren, men jeg har ingen Penge. Hvad det angaar, svarede Lund, saa kommer vi vel overens; jeg skal nok hjælpe dig med en Brænding eller to!

Saa brændte han et Parti Potter, læssede det paa Vognen og kørte ud paa Landet og solgte det til Høkerne.

Dermed er den sidste Lund, den ottende i Rækken, ude af Historien, en ny Slægt af Pottemagere tager fat.

Den nye Mand hed *Hans Christoffer Nielsen*, han var født 1854 i Maribo, hvor Faderen havde et Pottemageri. Efter at have udstaaet sin Læretid her, arbejdede han nogle Aar som Svend og giftede sig 1877 med Betty Clara Margrete Haas.

Næste Aar flyttede det unge Ægtepar til Holbæk. I fem Aar fortsatte han Lunds Forretning i den gamle Gaard, men Butikken beholdt Madam Lund¹⁾. De unge sad i meget smaa Kaar; Sønnen, Gerhardt Nielsen, fortalte engang²⁾:

»Min Far kom til Byen med 200 Kr. i Lommen og begyndte Pottemageri der, hvor »Frelsens Hær« nu har til Huse. Hurtigt var Driftskapitalen borte, og nu gjaldt det Knald eller Fald med den Brænding, der var i Ovn. En-

1) Nielsen betalte sin Husleje til hende med Pottetøj.

2) Ved Aabningen af Holbæk Lervarefabriks Udstilling 1938 i Museet. (Ref. i Holbæk Amts Venstreblad 8/11.)

ten ud at sælge Varene, hvis de lykkedes, eller holde op. Denne afgørende Brænding var ikke færdig, der manglede en halv Favn Brænde, og den kostede 3 Rigsdaler. Saa gik Pottemageren over til Bageren overfor i Haab om at laane de 3 Rigsdaler. Men Bageren var lige saa fattig, saa Pottemageren maatte gaa hjem igen og se sine Drømme om Held og Lykke brænde ned sammen med den hendøende Ild under Ovnene«.

»Men i Byen var en Købmand, som hed Rathmann¹). Han havde set, at her var en Pottemager, der kunde og vilde noget. Derfor sagde han til ham: Du kan faa Varer til Husholdningen paa Kredit og endda lidt Kontanter til Arbejdsløn! Det lod han sig ikke sige to Gange, Drejeskiverne snurrede atter, og fem Aar efter byggede han Fabrikken ude i Villakvarteret«.

Nielsen var jo en ung Mand og følte sig ikke tilfreds med hele den gammeldags Indretning i Lund'ernes Værksted, saa da han efter nogle Aars Forløb var kommet godt i Vej, løb han modigt den store Risiko, opsagde Lejemaalet, købte 1883 en Grund i Villakvarteret og byggede en ny Virksomhed op dør. Med vældig Energi arbejdede han sig frem; hans gode Varer blev kendt ud over Amtet, solide og smukke Ting, der hævdede Holbæks gamle Ry som en god Pottemagerby²).

Omkring Aarhundredskiftet blev Værkstedet til en Fabrik. Nielsen havde hørt, at en Dansk-Amerikaner i Middelfart havde begyndt at lave Lervarer paa Maskine, han rejste derover og saa paa Sagerne, og da han kom hjem, anskaffede han sig lignende Maskiner, og snart blev det saaledes, at alle Brugsvarer som Urtepotter, Syltekrukker,

1) Boede i Pottemagergaarden, se Side 168.

2) I 1893 lavede Nielsen nogle Prøver paa Tallerkener og Krus til Vallekilde Højskole. Efter Joak. Skovgaards Forslag bestemte Ernst Trier, at de forskelligt farvede Tallerkener skulde have et eller andet Ordsprog indridset i Randen, og paa Krusene, som *B i n d e s b ø l l* gav Tegning til, var der tegnet Rebus'er. Unge Troels Trier og en Malersvend sad en Tid ude paa Nielsens Værksted og tegnede Dekorationerne, men der blev kun lavet faa Eksemplarer; af en eller anden Aarsag kom den morsomme Idé ikke til Udførelse.

22. Udvalg af H. C. Nielsens lustrebrændte Keramik fra o. 1905. Uglen og Ørnen er modelleret af Fru Schulz. De udskårne Ting er lavet af Gerh. Nielsen. (Holbæk Museum.) V. Hansen fot.

Gratinfade o. l. fremstilledes i Standardforme af Gibs paa mekanisk roterende Skiver. Denne Modernisering af Virksomheden medførte naturligvis en vældig Stigning i Produktionen.

Men Nielsen var ikke alene en dygtig Pottemager, han var tillige en fremragende Keramiker med en ubetvingelig Lyst til at eksperimentere med Leret og Ilden. Foruden den store Ovn havde han bygget sig en lille Forsøgsovn til Keramik. Her blev nye Farver og Glasurer prøvet. Gang paa Gang mislykkedes Brændingen, men han gav ikke op, og han havde ikke lykkeligere Øjeblikke i sit Liv, end naar han ud af Ovnens hede Gab hentede en Samling Krukker eller Vaser, der straaledede i Farvetoner, som ingen havde turdet vente.

I nogle Tilfælde fik han kunstnerisk Assistance ved Tegning eller Modellering af Sagerne, f. Eks. var Fru Olga Schulin, g. m. Amtmand Schulin, nogle Aar en flittig Medarbejder. Ogsaa Troels Trier og Knud Kyhn har lavet nogle Ting for Nielsen. Men Brændingen stod han selv for¹⁾.

Ligesom gamle Kähler i Næstved interesserede han sig især for Lustrebrændingen, og Resultaterne blev ofte meget smukke. Da Sønnerne Gerhardt og Christian var blevet Svende, fik de undertiden Lov at dreje nogle Krukker eller Skaale til hans Forsøg, men naar de saa tilbød at hjælpe til ved Brændingen, afviste han dem: Det er ikke noget for jer, Drengene, det har I hverken Forstand paa eller Interesse for! Gerhardt fik dog engang Lov til at hjælpe til i det hemmelighedsfulde Aflukke, hvor den lille Keramikovn stod, og fortæller følgende om Begivenhedernes Udvikling: »Den Gamle havde faaet den Idé at puste Karbidgas ind i

1) Et Par Aar efter 1900 arbejdede Troels Trier en Tid i Pottemageriet; han tegnede nogle Ting, som Nielsen saa drejede op, hvorefter Trier modellerede Hanke, Ører o. lign. paa dem. Eller Trolde som paa den her afbildede Lampefod. Det var netop i de Aar, da »Mester« eksperimenterede med sine Lustrer, og nogle af Triers Ting fra den Tid har de skønneste røde eller regnbueflammede Glasurer.

23. Lampefod, modelleret af Troels Trier 1905.

Ovnen. Jeg passede Gasapparatet. Og saa eksploderede det hele pludselig med et kolossalt Brag, og vi landede i hvert sit Hjørne, medens Stumperne haglede ned over os. »Kom du noget til, Dreng?«, spurgte han efter en Stund. »Nej«, svarede jeg. »Naa, saa skide være med det, saa ta'r vi fat igen!« Og saa kravlede vi op og begyndte forfra. Saa-dan var han.«

Paa en Udstilling af moderne Kunstindustri i November 1904 i Kunstindustrimuseet vakte nogle Arbejder fra »Holbæk Lervarefabrik«, som H. C. Nielsens Virksomhed nu hed, en vis Opmærksomhed ved deres ejendommelige Lustre. Af en Anmeldelse i et Københavnerblad (»Aftenposten« 15. Nov. 1904) citerer jeg:

»Det er ingenlunde de større Ting i Hr. Nielsens Samling, som vil vække størst Interesse, derimod vil Kendere med særlig Glæde betragte næsten alle de smaa Brugs- og Dekorationsgenstande, som findes her; de er navnlig ikke alene som Regel overordentlig smukke og dekorative i Form og Linier, men deres Lustre frembyder ofte et Farvespil, som er eventyrligt i sine Nuancer og højst interessant ved sine Knæk-Tegninger i Lustremassen. Vi erindrings ikke nogen Sinde at have set netop denne Teknik, disse Farvespil, og spørger forbavset Hr. Nielsen, hvor han har faaet dem fra. — Ja, siger Hr. Nielsen, de er vel nok egentlig først kommet frem ved et Tilfælde, men bagefter har jeg lært at styre dette Tilfælde. Jeg tror nok, jeg er ene om Hemmeligheden ved Fremstillingen af denne Lustre, som mange Brændere har spekuleret sig gale paa at opnaa.«

Nielsen fortsatte i mange Aar sine Eksperimenter med Lustre-Keramikken og lavede en Mængde skønne og ejendommelige Ting, men Eksperimenter er kostbare, og der var for faa dengang, som vilde og kunde betale den Slags Ting.

Holbæk-Pottemagerens Keramik vandt Ære og Anerkendelse paa Udstillinger i Kalundborg, Horsens, Næstved og paa Landsudstillingen i Aarhus.

24. Pottemager H. C. Nielsen og hans Folk, c. 1910.

I 1914 afstod han Fabrikken til *Gerhardt og Christian Nielsen*¹⁾, men »gamle Mester« mødte hver Dag paa Værkstedet og tog Haand i Arbejdet, saa længe Kræfterne slog til. Naar Ovnen var klar til en Brænding, kom han ofte med nogle Sager, han skulde have prøvet.

Han havde altid omgivet sine Forsøg med den største Hemmelighedsfuldhed, og før sin Død brændte han sine Optegnelser.

I 1927 fejrede de gamle deres Guldbryllup, og Aaret efter døde han; Fru Nielsen overlevede ham til 1936.

Sønnerne drev Fabrikken i Fællesskab fra 1914—36, og Virksomheden voksede Aar for Aar. En Specialitet blev de haardtbrændte, glaserede Syltekrukker, de laves ikke bedre her til Lands, og den aarlige Produktion ligger oppe omkring 300.000 Stkr. De sælges overalt og er som alle Fabrikkens Varer kort og godt signeret **HOLBÆK**.

1) En tredje Søn, Carl Nielsen, var ogsaa Pottemager, men kom som ung ind paa den kgl. Porcelænsfabrik.

Til Tider eksperimenterede Brødrene med Keramik, de fandt ikke Hemmeligheden ved den gamle Mesters Metalglasurer, men i 1931 udstillede de en Samling Krukker af særlig haardt, klinkebrændt Lertøj med en meget smuk matgrøn Farve, undertiden med et metalagtigt Skær. De vakte megen Anerkendelse, og man fortsatte med Held denne Side af Virksomheden de følgende Aar. 1934 havde Christian Nielsen en lille Udstilling af haardtbrændt Keramik i Holbæk Kunstforening.

Da Flytningen af Den gamle Købmandsgaard« til Holbæk Museum i 1938 var tilendebragt, og man savnede Midler til Møbleringen, tilbød Gerh. Nielsen »at fylde Huset med Pottetøj«, arrangere en stor Udstilling og lade Museet faa Halvdelen af Indtægten ved Salget¹⁾. I Kramboden var der store Mængder af Krukker, Fade, Dunke o. l., i et mindre Rum et morsomt Udvalg af gammeldags »Markedstøj« og nogle Fade med fantasifuld Dekoration af H. F. Gross, i et andet Værelse et lille Udvalg af »gamle Mester«s Lustrer og i Stuerne paa 1. Sal en smuk Udstilling af den klinkebrændte Keramik i grønne, brune og hvide Farver, skønne Ting, som vakte almindelig Beundring, ogsaa ved deres enkle, klare Form. Nogle af dem var tegnet af H. F. Gross.

Gerh. Nielsen, der paa den Tid blev Eneindehaver af Fabrikken, efter at Chr. Nielsen havde startet sin egen Fabrik i København, begyndte nu at udstille sin Keramik forskellige Steder i Udlandet, f. Eks. paa Udstillinger i Monte Carlo, Amsterdam, Oslo, London og Berlin. Som Regel blev alt solgt, og i Tilgift hjemførtes Diplomer og Medailler. Saaledes ogsaa fra Verdensudstillingen i New York 1939.

Gerh. Nielsen er en dygtig Keramiker, men han sætter en Ære i først og fremmest at være en dygtig Pottemager, en Mester i sit Fag. I et Tidsskrift²⁾ staar der de meget rigtige Ord om ham og hans Fabrik: »I denne Virksom-

1) Anmeldelse i Holbæk-Bladene for 8. Nov. 1938.

2) »Danmarks Haandværk og Industri«, Nr. 19 1943.

25. Fra Verdensudstillingen i New York 1939. (Kruset er modelleret efter en gammel Model fra Lund'ernes Tid (se Fig. 13)

W. J. Anderle, New-York. fot.

hed arbejdes der med de gamle enkle Former uden Dekoration af nogen Art. De unge Lærlinge opdrages til at forme ganske enkle Ting, hvis Proportioner er saa helt rigtige, uden een eneste overflødig Krusedulle. Her staar vi over for den helt ægte Pottemagertype, der ved, hvad han vil, og som gaar sin egen Vej uden at lade sig paa- virke af andet eller andre, hverken i Form eller Kvalitet.«

Pottemager Lund brændte højest een Gang hver anden Maaned, nu brændes der hver Uge, som oftest i flere Ovne. Gamle Mesters Omsætning laa i de første Aar omkring 7—8000 Kr., omkr. 1917 paa 35.000 Kr., men nu er den oppe paa ca. 200.000 Kr.

Lund'ernes Pottemageri gjorde Holbæk-Lervarer kendt i hele Nordvestsjælland. Gerh. Nielsens Krukker findes viden om i Verden.

— Jørgen Olrik sluttede sin instruktive, korte Oversigt over »Gammelt dansk Lertøj i Folkemuseet¹⁾«, som jeg tidligere har citeret, med en Opfordring til de historiske Samfunds og Provinsmuseernes Mænd om at gøre den hjemlige Pottemagerkunst til Genstand for et Studium, saaledes at denne meget uopdyrkede Mark inden for det danske Haandværks Historie kunde komme under Plov og Harve. Min lille Afhandling her er kun et beskedent Bidrag dertil, men det er mit Haab, at Arbejdet maa blive taget op andre Steder i Landet. Saa vil en Kunsthistoriker eller Haandværkshistoriker engang have Materiale til den Bog om dansk Pottemageri, som vi i mange Aar har savnet.

1) »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1928.

TUDESTENEN I ESKILSTRUP

Eskilstrup i Vig Sogn er en ganske almindelig lille Landsby med 4 Gaarde (før Udskiftningen 5), en af Kristian den Sjettes Skoler, der endnu er i Brug som Skolebygning, samt nogle Huse.

Byen ligger højt, ca. 45 m over Havet, saa der er et vidt og smukt Udsyn til alle Sider, og har desuden en Seværdighed af historisk Interesse, nemlig Byens gamle Oldermandssten eller Tudestenen, som den gennem Tiderne er blevet kaldt, fordi Byen ikke var større, end at Oldermændene fra den kunde tude Bymændene sammen til Bystævnet.

Da Forudsætningen for Bylavets Bestaaen i den nyere Tid forsvandt, blev Stenen indsat i det Gærde, der omgiver Haven, hvori ogsaa Byens gamle Tingsted indgik, og der var altsaa Fare for, at dens historiske Betydning skulde glemmes, hvis der ikke blev foretaget noget for at hindre det.

Ved en Sammenkomst hos den gamle Folketingsmand P. Madsen, Hvidlykkegaard, der for øvrigt var Byens sidste Oldermænd, bragte en af de ældre Bymænd Stenen paa Tale og foreslog, at der paa den skulde indhugges »Tudestenen«.

Stationsforstander Windeløv, Nykøbing, der var til Stede, greb med Interesse Ideen og lagde sig som Formand for Odsherreds Turistforening i Selen for at faa Tanken realiseret, blot i en lidt større Stil, end det oprindelig var foreslaaet.

En Indsamling blev sat i Gang blandt Byens og Sognets Beboere, støttet af Egnens Blade og Holbæk Amts historiske Samfund samt Turistforeningen, og det lykkedes at faa rejst saa mange Midler, at man turde give sig i Kast med Opgaven, efter at man ved Forhandling med Bymændene var blevet enige om dens Løsning.

Bymændene bistod flittigt hverandre ved Arbejdet med det lille Anlæg under Ledelse af Stenhugger Erik Nielsen, Holbæk, som ogsaa udførte det haandværksmæssige Arbejde.

Tudestenen blev stillet frit i Forgrunden, flankeret af to andre Sten; den ene med et smukt Relief af den gamle Odsherredsoldermand, tegnet af Frøken Egede, Nykøbing, og den anden med Inskriftion:: »Rejst af Beboerne«. Paa selve Tudestenen er med Nationalmuseets Billigelse indhugget: Eskilstrup Tingsten, »Tudestenen«, og bag om den har man saa ført Stengærdet, saa det indhegner en firkantet Plads.

I det omgivende Gærde er anbragt en Navnsten for hver af Byens fem gamle Gaarde med de gode danske Navne: Borggaard, Lindebjerggaard, Kobbekjærgaard, Ellekildegaard og Hvidlykkegaard. Disse Sten har for øvrigt ogsaa historisk Interesse i sig selv, idet de alle er Ledsten fra Indkørslerne til Gaardene eller Markerne,

og de vil faa det i højere Grad, hvis man realiserer Turistforeningens Forslag: at lade Ejernes Navne gennem Tiderne indhugge under Gaardnavnene.

Ved Indvielsen, Kongens Fødselsdag den 26. September 1944, talte Stationsforstander Windeløv og takkede alle, der havde medvirket til Sagens Løsning, hvorefter Kommunelærer Albert Thomsen, Holbæk, holdt et særdeles interessant lille Foredrag om Landsbyen gennem tusinde Aar. Han sluttede med at sige:

»Med Udskiftningen svandt efterhaanden de gamle Bylav hen; men Fællesskabets tre Dyder: Sammenhold, Enighed og Hjælpsomhed lever endnu, og netop ved Hjælp af dem vil vi sammen stride os lysere Tider i Møde. — Lad da denne historiske Sten staa og minde de unge om det gamle Landsbyfællesskabs tre gode Egenskaber.

Sogneraadformand Peter Larsen takkede paa Sognets Vegne Historisk Samfund, Turistforeningen, Bymændene og andre, som havde medvirket til at faa »indsat en Sten i Muren, der hegner Danmarks Gaard«.

Samtidig med Indvielsen genoprettedes Bylavet, saaledes at Bymændene ligesom tidligere skiftevis et Aar ad Gangen virker som Oldermænd.

»Bysens Kæp« er forsvundet; men Byhornet, som en Aarrække har været opbevaret i den gamle Skole og dér levendegjort Undervisningen, blev overrakt den nye Oldermænd, der som sin vigtigste Opgave har at værne om Mindesmærket for det gamle Bystævne.

Hans C. Madsen.

FORTEGNELSE OVER FREDEDE BYGNINGER I HOLBÆK AMT

Fredlyste i Henhold til Lov Nr. 137 af 12. Marts 1918 og Lov Nr. 534 af 10. Septbr. 1920. Revideret 1944. Aftrykt efter »Fredede Bygninger«, udg. af Det særlige Bygningssyn, Kbh. 1944. (Heri tilføjede Lov om Bygningsfredning af 12. Marts 1918, samt Registre over Bygningerne og deres Bygmestre, og fire Kort.)

HOLBÆK AMT

KØBSTÆDER

HOLBÆK			
Klosterstræde 5, Klosteret, MNr. 133 c	Gotik	A	
— 16, Museet samt den fra Algade Nr. 1 flyttede Bindingsværksgaard fra 1660, MNr. 139 a, 147 a	17. Aarh.	A	
Smedelundsgade 32, »Elephanten«, MNr. 113 a	18. Aarh.	B	
KALUNDBORG			
Acciseboden, MNr. 113	18. Aarh.	B	
Adelgade 9, »Den gl. Bispegd.«, MNr. 9	Gotik	A	
— 8, »Det gl. Raadhús«, MNr. 8	Gotik	A	
— 10, MNr. 7 b	Barok	B	
— 13, MNr. 307	Renaissance	B	
— 15, MNr. 308	B	
— 17, »Schou's Hus«, MNr. 309	Renaissance	A	
— 19, MNr. 310	Renaissance	A	
Kaalund Kloster (Kalundborg Slots Ladegd.), MNr. 1 a	1752 (J. C. Conradi?)	A	
Kordilgade 1, MNr. 73 a	18. Aarh.	B	
— 3, »Ole Lunds Gaard«, MNr. 73 b	18. Aarh.	B	
— 83, »Brænderigaarden«, MNr. 112 ..	Barok, 1793	B	
Ll. Møllestræde 2, MNr. 73 d	18. Aarh.	B	
Lindegaarden, MNr. 315	ca. 1650, ca. 1765 (Ph. Hartmann?), 1787—91	A	
Lindegade 1, MNr. 271 a	1681	A	
— 3, MNr. 271 b	1681?	A	
— 4, »Apoteket«, MNr. 38 a	ca. 1763 (Ph. Hartmann?)	A	
Præstegade, middelald. Stenhus, »Den gl. Latinskole«, MNr. 288 b	Gotik	A	
Torvet 12, »Gyths Gaard«, MNr. 12 ...	ca. 1825	B	

HOLBÆK

LANDDISTRIKTER

Aagaard , MNr. 1 a, Aagaard, Gørlev S., Løve H.	18. Aarh.	B
Aggersvold , MNr. 1 a, Aggersvold Hgd., Hjembæk S., Merløse-Tuse H.	1833—35	B
Dorthealyst , MNr. 1, Dorthealyst, Nr. Jernløse S., Merløse-Tuse H.	1799-1802 (Ph. Lange)	B
Dragsholm , MNr. 1 a, Dragsholm Hovedgd., Faarevejle S., Dragsholm B.	ca. 1250, ca. 1640 (L. v. Stenwinkel), 1697 ...	A
Eriksholm , MNr. 1 ar, Eriksholm Hovedgd., Aagerup S., Merløse-Tuse H.	1788	B
Hagededgaard , den gamle Del, MNr. 1 a, Hagededgaard og Gl. Hageded By, Merløse-Tuse H.	1555, 1672, 1748	B
Hjembæk Præstegd. , MNr. 1 a, Hjembæk By og S., Merløse-Tuse Herred	ca. 1700	B
Høng, Løve Herreds Tinghus , MNr. 63, Høng By, Finderup S., Løve H.	1838 (C. F. Hansen) ...	B
Kongsdal , MNr. 1 a, Kongsdal Hovedgaard, Merløse-Tuse H.	1598	A
Kragerupgaard , MNr. 1 a, Kragerupgaard, Ørslev S., Løve H.	1801—02	B
Lerchenborg, med Sideløje , MNr. 1 a, Lerchenborg Hovedgd., Aarby S., Ars-Skipinge H.	1743-45 (N. Eigtved? m. fl.)	A
Løvenborg , MNr. 1 a, Løvenborg Hgd., Butterup S., Merløse-Tuse H.	1630'erne, 18. Aarh. ...	A
Rørvig, Lodsoldermandens Hus , MNr. 66 a, Rørvig S., Dragsholm Birk ...	18. Aarh.	B
Sæbygaard , MNr. 1 a, Sæbygaard, Sæby S., Løve H.	1742, 1747	B
Tersløsegaard , MNr. 1 d, 1 e, Tersløsegaard, Tersløse S., Sorø Birk	1737	A
Torbenfeld , MNr. 1 a, Torbenfeld, Frydendal S., Merløse-T. H.	1577, 1750, 1767	A
Vedbygaard , MNr. 1 a, Ruds Vedby m. m., Ruds Vedby S., Løve H.	15. Aarh., ca. 1540, ca. 1760	A
Vognserup , MNr. 1 a, Vognserup Hgd., Kundby S., Merløse-Tuse H.	ca. 1559—75	B

Litteratur-Øversigt

Her skal kort omtales nogle historisk-topografiske Arbejder, som har Interesse for vore hjemlige Egne, samt de Tidsskrifter, som vi plejer at nævne under denne Øversigt. Lad os tage dem først.

Nationalmuseets Aarbøger — »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« — er stadig en af Aarets smukkeste Publikationer i sin Art, korte, klare, oplysende Artikler om de sidste nye Fund, dejlige Billeder, fornem Udstyrelse, altid en glædelig Foraarssnyhed for den historisk-interesserede Læser. Aargangen 1944 indeholdt: Haslund Christensen: Mongolske Troldmænd, Christen Vebæk: En østjysk Offermose, Georg Galster, Møntfundet fra Haagerup, Jens Yde: Nogle aztekiske Skulpturer, H. Engquist: Læse Byggeskik, Mogens Mackeprang: En Bronzespand (Udby v. Vordingborg), H. C. Broholm: En sjællandsk Grav fra 5. Aarh. (Sigersted), G. Kunwald: Oldtidsvejen ved Tibirke Bakker, Hans Norling-Christensen: Gjølstrupfundet, samt to Artikler om vore Middelalderborge: C. M. Smidts om Kalø og Elna Møllers om Hindsgavl. — Alene en Opregning af disse Artikler giver et imponerende Vidnesbyrd om, hvor vidt Nationalmuseet spænder i Tid og Rum. — En Anke har jeg dog mod disse Aarbøger: der burde f. Eks. hvert 10. Aar udsendes en samlet Indholdsfortegnelse.

I Fortid og Nutid, Tidsskr. for Kulturhistorie og Lokalhistorie 1944 (for Medl. af Hist. Samfund 3 Kr. aarl. v. Henv. til undertegnede), findes i 3. H. en Artikel af Dr. H. Hjelholt om Ordning og Registrering af Privatarkiver, samt et Par Indlæg om Skolens Forhold til Museerne.

»Sprog og Kultur« (udg. af Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning) har i 13. Bd. bl. a. bragt en stor Afhandling af Harald Nielsen om Træskomageriet i Rye Sogn, og af Aug. F. Schmidt en god Øversigt over det store Materiale, der foreligger om Oldermænd og Bystævner; heri er der medtaget meget Stof ogsaa fra Holbæk Amt, især fra Lars Andersens og Thorkild Gravlunds Indsamling.

* * *

Der er Grund til at gøre opmærksom paa, at Størværket »D a n m a r k s K i r k e r« nu har begyndt et Bind om Kirkerne i vort Naboamt Roskilde eller Københavns Amt, som det nu hedder. I de første Hæfter behandles de mange Kirker i den gamle Bispeby. Man kan godt tegne Subskription alene paa dette Amt uden at tage de tidligere udkomne, Præstø, Sorø og Tisted Amter.

»Det særlige Bygningssyn«, der fører Tilsyn med vore fredede Slotte, Herregaarde, Købstadhuse m. m., har i Anledning af sit 25 Aars Jubilæum udsendt et stateligt Festskrift, hvori gøres Rede for den store og fortjenstfulde Virksomhed, »Synet« har udført, illustreret med en Vrimmel af gode Billeder af de mange fredlyste Bygninger. — Omtrent samtidig udsendtes en ny Udgave af Fortegnelse over fredede Bygninger, et Uddrag af den, omfattende Bygningerne i Holbæk Amt, har vi aftrykt her i Aarbogen Side 189.

Af rent lokale Publikationer er der i Aarets Løb, saa vidt jeg har kunnet erfare, ikke kommet andre end de sædvanlige Aarsberetninger fra Højskolerne i Vallekilde og Høng, og fra Museerne i Kalundborg og Holbæk (i denne en lille Artikel af Andrea E. Sørensen: Hosebaand og Hosebaandsspæld) samt en lille Bog »Omkring Bysøen«, som S. M. Olsens Bogtrykkeri i Holbæk udsendte i 300 Eksp. ved Nytaar 1945.

Nævnes bør ogsaa de »Statistiske Oplysninger om Holbæk« I-II, som Kommunesekretær Tjørnehøj er begyndt at udsende; I omhand-

ler Indtægts- og Erhvervsforhold 1929—42, og II Indtægtsforhold i 1943 samt Til- og Fraflytninger i 1943—44. De vil med Aarene blive værdifulde historiske Kilder, og man maa derfor ønske, at Arbejdet maa blive fortsat.

Albert Thomsen.

Historisk Samfund i 1944

Aarsmødet afholdtes Søndag d. 13. Februar paa Hotel Isefjord i Holbæk. Generalforsamlingen aabnedes af Formanden, Forp. F. Lunn, med nogle Mindeord om Dr. E. Tulinius, der havde været Medlem af Styrelsen 1923—37; før sin Død skænkede han sin store Oldsagssamling til Nationalmuseet og Museerne i Holbæk og Kalundborg. Han var en god dansk Mand med Sindet opladt for Mindeerne fra vor Fortid.

Fmd. læste derefter Marcus Lauesens smukke Digt om Historiens Tale, skrevet i Anledning af Historisk Forenings 100 Aars Jubilæum.

Sekretær og Kasserer, Albert Thomsen, aflagde Beretning og Regnskab, begge Dele godkendtes. Formanden oplyste, at Forstander Eskild Nylev og Postm. Paludan-Müller var genvalgt og Lærer Bent Rasmussen nyvalgt til Styrelsen. Til den skriftlige Afstemning i 1944 indstillede Generalforsamlingen de afgaaende til Genvalg: Forstanderinde, Frk. Signe Wiggers Hansen, Højskolelærer J. P. Jensen og Forp. F. Lunn. Revisorerne Tilly og Christophersen genvalgtes. Sekretæren gav Meddelelse om Aarbogen 1944 og fremsatte nogle Oplysninger om forskellige Mindedage i 1940'erne: Sogneraadens 100-Aars Jubilæum 1941, de store Folkedage i Holbæk, som indledtes med Vejrhøjmetet 1841, Stiftelsen af Holbæk Amts Landkommunalforening, i Nykro 1843, og nu i 1945 100-Aarsdagen for »den store Glædesfest« paa Ulkestrup Mark, som burde mindes ved et Sommermøde derude, dersom Forholdene til den Tid tillader det.

Efter Generalforsamlingen var Hist. Samfund Medindbyder til Forevisning af Preben Franks Oldtidsfilm, i Teatersalen. Der var ca. 650 Tilskuere og Tilhørere; Foredrag til Billederne holdtes af Kontrachef Frederiksen, København.

Andre Møder er paa Grund af Krigen ikke afholdt i Aarets Løb.

I Juni—Juli udsendtes cirka 2400 Opfordringer til Sommerhusbeboere i Odsherred om at blive Medlemmer af Hist. Samfund. Resultatet var magert: ca. 25 Indmeldelser.

Sammen med Holbæk Turistforening har Hist. Samf. opfordret Holbæk Byraad til at lade opsætte Tavler med forklarende Tekster, udarbejdet af Albert Thomsen, ved historisk-interessante Bygninger i Holbæk, og Byraadet har vedtaget at opsætte Tavlerne.

Til Sognebogsamlingerne er udsendt Indbydelse til at indtræde som Medlemmer, og en Del har indmeldt sig.

Hist. Samfund har ydet et Tilskud til Opstilling af den gamle Oldermadssten, »Tudestenen«, ved Eskilstrup Bystævne. Se herom Lærer Madsens Beretning i denne Aarog.

Sekretæren har i Aarets Løb holdt 11 Foredrag, især i Holbæk, om historiske Emner, saaledes i Husmoderforeningen (Overtro og Varsler), i D. S. U. (Holbæk for 100 Aar siden), paa Vandrehjemmet (Det underjordiske Holbæk), i Holbæk Kirke og ved Klosteret, for K. F. U. K., hos Spejderne og i K. F. U. M. (Byens historiske Udvikling), paa Teknisk Skole (Til Julemarked i Holbæk 1844), i Hagested Kirke (Kirkens Historie), i Eskilstrup (Bystævnet), i Vommevad Forsamlingshus (»Bonden vaagner«) og i Holbæk Amts Hjemstavnsforeninger i København (»Omkring Isefjorden«).

Ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i København repræsenterede Sekretæren vort Samfund.

REGISTER TIL
FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

X BIND

XXXIII—XXXIV—XXXV AARG.

1939 — 40 — 41

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN • KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1944

INDHOLD

1939 (XXXIII Aargang).	Side
Dr. phil. Louis Bobé : Løvenskiold-Løvenborg	5
Cand. phil. Henrik Larsen : Fra Løve Herreds Fortid ...	49
Kommunelærer Albert Thomsen : Da Holbæk mistede sin Latinskole	65
Pastor emer. Erh. Quistgaard : Præstekalenter i ældre Tid	77
Lektor, Dr. phil. J. H. Arhning : Holbæk Kirke som Ka- pitelskirke	87
Lektor, Redaktør Bent Rasmussen : Med Smakke, Isbaad og Dampskib. Samsøs Postforbindelser fra 1682 til vore Dage. I.	124
Landbrugskandidat, Gdr. Jørgen Petersen : Gamle Mark- navne fra Gislinge	170
Politifuldmægtig Dan Lund : Klokkestøberen Nicolaj Jør- gensen i Kalundborg	176
Fhv. Kredslæge J. S. Møller : Lærer Mathias S. Mathias- sen	178
Albert Thomsen : Politifuldmægtig Dan Lund	185
Jens Peter Jensen : Forstander Jens Nylev	187
1940 (XXXIV Aargang).	
Lærer, Redaktør Bent Rasmussen , Tranebjerg: Med Smakke, Isbaad og Dampskib, Samsøs Postforbin- delser fra 1682 til vore Dage. II (sluttet)	5
Forfatteren Anders J. Eriksholm : Doktor Otto Sperling. Hans Bosættelse i Sdr. Jærnløse og Rids af hans Levned	87
Stud. mag. Kirsten Nørregaard : Fæstere og Fæsteforhold under Tersløsegaard 1686—1788	113
Fhv. Kredslæge J. S. Møller : Vor Frue Kirke, Kalundborg	134
Højskolelærer Jens Peter Jensen , Høng: Fra den gude- lige Forsamlingsbevægelse i Holbæk Amt	163

1941 (XXXV Aargang).

Fhv. Kredslæge J. S. Møller : Vor Hjemstavn	5
August F. Schmidt : Fra Samsøs gamle Landsbyer	21
J. S. Møller : Lindegaarden i Kalundborg, dens Historie og dens Ejere. I.	37
I. Forhistorien	37
II. Hans Lindenow og Elisabeth Augusta	48
III. Lindegaardens senere Historie og Ejere	
Joachim Gersdorff	72
Jørgen Bjelke	74
Laurits Hesselberg og Jørgen Nielsen	80
Carl Ahlefeldt	82
Christoffer Watkinson og John de Thornton ...	101
Postpakmester N. Jensen , Jyderup: En gammel Møller- drengs Erindringer fra Øresø Mølle	106
Da Møllegaarden for sidste Gang skiftede Ejer 108, Livet i Øresø Mølle paa Andersen Tid 110, Et godt Madsted 112, Skiftedagen 114, Møllens Kunder 119, Møllernes Malevanskeligheder 123, Gamle Dages Mølleture 127, Da Øresø Mølle blev afskaaret fra Omverdenen 129, Naar der skulde billes 130, Vinteraftenen i Møllestuen 130, Blad- hold 134, Da Lampen tændtes 135, Naar Lande- vejens Riddere besøgte Møllerne 137, Højtiderne i Møllen 141, Vinterens Arbejde i Møllegaarden 144, Foraarets Gennembrud 146, Sommerens lyse Dage 150, Da Cyklen kom til Møllen 154, Hø- høsten 158, Sædhøsten 161, Høstgildet 165, Efter- aaret 171, Vindmøllé kontra Vandmølle 175.	

REGISTER

Udarbejdet af stud. theol. G. GØRGES

I. ILLUSTRATIONER OG KORT

	1939			
		Side		
Herman Leopoldus Løvenskiold † 1750		8	Milkel Bonde	41
Løvenborgs Portal		13	Det gamle Posthorn fra Samsø	53
Severin Løvenskiold † 1776		18	Postkører S. Tønnesen uden for sit Hjem ...	57
Magdalene Charlotte Hedevig Løvenskiold, f. Numsen, † 1796		19	Flyvernes Ankomst med Post i 1929	73
Løvenborg, fra Haven		21	Det interimistiske Posthus paa Flyvepladsen 1929	75
Løvenborg, Grundplan af Slottet og Parken		23	Træebjerg Post- og Telegrafhus	81
Løvenborg		25	Billede af Kolby Kaas Havn 1935	83
Carl Michael Herman Løvenskiold † 1807 ...		35	Grundplan af det gamle Kalundborg, indtegnet paa en Plan af den nuværende By af C. M. Smidt	137
Sortebrødrekirken (eft. Bruuns Tegn. i Fr. V's Atlas) med det mellem 1625 og 1636 opførte Taarn		99	Vor Frue Kirke før 1827	138
Sortebrødrekirken fra Syd		109	Grundplan	140
Sortebrødre Kirkens Taarn		110	Kirkens nuværende Indre set fra Orglet ...	141
Sortebrødre kirken		111	Søndre Halvsøjlebase med Falsø og Pilaster	143
Sortebrødre Kirkens fire vestlige Midtskibsfag set mod Vest		115	Østre Halvsøjlebase samt Pilaster med for- sønkede Halvsøjler	145
Sortebrødre Kirkens fire vestlige Hvælvsfag		117	Sakristiets Indre	146
Midterskibets Sydмур med Pulpiturbjelkerne		119	Døbefont af Granit	148
Kirken fra Sydøst		122	Altartavle	149
Bullen gamle Havn (den nordlige Del)		152	Kirken — set fra Nordvest	153
Den gamle FørgEGAARD „Sophusminde“ ved Ballen — set fra Syd		157	Savnitiskifer paa Gesims	156
Billede fra den ældste Del af Ballen Havn med Sløbested		161	Kirkeladen og Stenhuset i Præstegade ...	158
Dania		165	A. Johannessen og Hustru	175
Mathias Jens Mathiassen		179	Theodor Hasle	179
Dan Lund		185		
Forstander Jens Nylev		187		
	1940			
Bullen Havn i 1936		7	Langdysse med Randsten. — Nyrup, Raklev Sogn	7
Istransporter afgaar fra Samsø til Hou i 1929		27	Esberns femtaarnede Kirke i Kalundborg ...	9
Kolby Kaas Havn 1895		29	Det Indre af Tveje Merløse Kirke, rejst af Asser Rig ca. 1150	11
Træebjergs Postkontors Personale 1902 ...		33	Birkholm, nu Løvenborg, opført af Malte Juul ca. 1640	13
Træebjergs Postkontors Personale		35	Tersløsegaard. Holbergs Sommerbolig ...	15
Kolby Kaas Havn ca. 1892		39	Lerchenborg, opført ca. 1742	16
			Majstang i Nordby, Samsø	17
			Sædemand i Lumsaas	19
			Klokketaarnet i Nordby	23

Lindegården med Omgivelser mod Vest, set fra Kirkens Midtertaarn	39	Postpakkemester N. Jensen, Jyderup	106
Grundplan af det gamle Kalundborg, indtegnemet paa en Plan af den nuværende By af C. M. Smidt	41	Møller Andersen, Øresø Mølle, Husholderske, Jomfru Petersen og den gamle Husmand Niels Larsen	111
Plan over Byen og Kalundborg Slot fra Midten af det 17. Aarh., dog udført paa Grundlag en ældre hidtil ukendt Tegning	45	Møllersvend Chr. Rasmussen	121
Udsnit af Resens Kort fra 1660'erne	81	Halleby Aa ved Øresø Mølle (efter Maleri af P. C. Skovgaard)	151
Udsnit af malet Kort 1762 (Kalundborg og Omegns Museum)	103	Øresø Mølle. Efter Maleri af Rademacher. Privateje	173

II. PERSONNAVNE

- Aalborg, P. Distriktslæge, Tranebjerg. 1940. 7.
v. Adler, Kammerjunker, Telegrafbestyrer. 1939. 149. 152. 155.
Agerup, Christen. 1941. 52.
Agesen, Assessor. 1939. 148.
Agre, F. E., Godsfuldmægtig. 1939. 39. 43.
Ahlefeldt, Carl, Greve. 1941. 82. 85 f. 88 ff. 101.
Anders, Præst i Ørslev. 1939. 79.
Andersen, Fru Postmester. 1940. 33.
Andersen, Møller. 41. 110 f. 123. 129. 143. 152. 159 f. 168 f.
Andersen, A. P., Købmand. 1940. 20. 22. 44. 62.
Andersen, C., Postmester. 40. 33. 47. 54 f.
Andersen, E. S. 1941. 107.
Andersen, Hans, Husmand. 1940. 176.
Andersen, H. H., Lærer. 1940. 31.
Andersen, Jørgen, Næsby. 1939. 58.
Andersen, Simon. 1940. 22.
Andreas Svaarer (Drejer). 1939. 114.
Anholm, Mikkel. 1940. 38.
Anna Stuepige. 1940. 170.
Anne, Enke efter Johan Berner. 1939. 104.
Asker, Præst i Holbæk. 1939. 88.
Axholm, Anders, tidl. Madsen. 1941. 109.
- Bache, Forpagter. 1940. 19.
Baden, Jacob, Rektor. 1939. 70.
Baden, Torkil, Magister, Rektor. 1939. 66.
Barnekow, Christen. 1939. 11.
Barnekow, Hans. 1939. 11.
Barnekow, Johan. 1939. 11.
Barnumsen, Erik. 1939. 63.
Basse. 1939. 62.
Beck, Vilhelm. 1941. 13.
Beger, Jep. 1939. 63.
Reissenherz, Theodor Didrik, Færgemand, senere Postmester. 1939. 133. 1940. 6. 9. 27.
Bentsen, Peter, Pillemark. 1939. 159.
Berggren (nu Postass.). 1940. 35.
Berner, Johan (Jehan), Kirkeværge. 1939. 103 f.
Bernth, Emil, Købmand. 1940. 68.
Bille. 1939. 158.
Bing, Peder. 1941. 61.
Bjelke, Rigsadmiral. 1940. 113.
Bjelke, Jørgen, Generalløjtnant, Statholder. 1941. 54. 74. 107.
Bjelke, Sofie Amalie. 1941. 79.
Boel, Marie, Bondepige, Tunø. 1940. 79.
Boesen. 1939. 159.
Bonnum, Jens Lauridsen, Raadmand. 1941. 57.
- Bonnum, Hans, Raadmand. 1941. 80.
Borgen, Pastor. 1940. 38.
Borgen, Dagmar. 1940. 46.
Borse, Inger. 1939. 7.
Braad, Marine eller Maria, f. Hermeis, Enke efter Pastor Jørgen Braad. 1941. 43.
Brahe, Margrethe. 1939. 11.
Brahe, Otto, Torbenfeldt. 1940. 95.
Brahe, Sten, Lensmand. 1941. 42.
Braun, Løjtnant. 1939. 150.
Brinch, Sognepræst til Hagedsted og Gislinge. 1939. 175.
Brinch, Kirsten. 1939. 7.
Brinch, Privatskriver. 1939. 154.
Brockdorff, Frederik, Friherre. 1939. 13.
Brockdorff, Schack, Baron. 1939. 13.
Brunsvig, Henning. 1939. 105.
Bryde, Jeppe, Tømmermand. 1939. 106.
Bryde, Jørgen. 1939. 156.
Buchhave, Landinspektør. 1939. 150.
Buddal, Nordby. 1940. 35.
Børgisdatter, Anna. 1941. 82.
- Garsten Soldat. 1941. 89.
von Castenskiold, Hagedstedgaard. 1939. 175.
Clemends, Præst i Bakkendrup. 1939. 79.
Clemmensen, A., Arkitekt. 1940. 139.
Clemmensen, Johs. (nu Kbmd. i Esbjerg). 1940. 33.
Clemmensen, Mogens, Arkitekt. 1940. 139. 145 f. 157. 160. ,
Colding. 1939. 159.
Christen, Snedker i Kalundborg. 1940. 138.
Christensen, Smed. 1940. 32.
Christensen, C., Raadmand. 1939. 72.
Christensen, Christen. 1939. 106.
Christensen, Ehrich, Raadmand. 1940. 150.
Christensen, Hans, Fisker. 1941. 83.
Christensen, H. C., Kaptajn. 1940. 71.
Christensen, J. 1940. 35.
Christensen, Niels, Ridefoged paa Søgaard. 1939. 87.
Christensen, Povel. 1941. 75.
Christiansen, Mikkel, Husmand, Kolby. 1940. 68.
Christians Daater, Dorotehea. 1940. 150.
Cruse, Arnold, Sognepræst til Hagedsted og Gislinge. 39. 170 f.
- Daa, Sophie Amalie, født Lindenov, Friherreinde til Lindenborg. 1941. 67.
Daniel, Snedker. 1939. 98. 114 f. 118.

- Danneskiold-Samsøe, Greve, Generalpostdirektør. 1939. 168. 1940. 63. 68.
- Danneskiold-Samsøe, Geheimekonferensraadinde, Grevinde. 1939. 145. 155.
- Danneskiold-Samsøe, F. G. K., Lensgreve. 1939. 134. 136. 139.
- Davidsen, Jens. 1939. 106.
- Døvidsen, Søren. 1940. 53.
- Dejn, Jens Peter. 1940. 45.
- Dejn, Jørgen, Skipper, Nordby. 1940. 15.
- Dejn, Søren. 1939. 154.
- Dejn, Søren Peder, Skipper, Nordby. 1940. 8. 12. 15. 34. 37.
- Dicgenes, Major. 1940. 7.
- Ditzel, Hans, Raadmand. 1939. 72.
- Dorph, A. 1940. 150.
- Dørup, Niels. 1939. 156.
- Egede, Møller-, Østerholm. 1940. 48.
- Egede, Møller, Gaardejer, Østerby. 1940. 19.
- Eggers, Herman, Krømmer og Borgmester. 1939. 104. 120 f.
- Eilertzen, Niels, Rebslager i Kalundborg. 1939. 150.
- Eliassen, Morten. 1939. 149.
- Erghave, Katrine, f. Mathiassen. 1939. 178.
- Erichsen, Erich, Magister. 1941. 54.
- Faaborg, Christoffer, Borgmester i Kalundborg. 1941. 38.
- Falck, T. H., Havneingeniør. 1939. 136.
- Feddersen, Birkedommer. 1941. 63.
- Fenger, P. A., Præst, Slotsbjergby. 1940. 180.
- Flemming. 1939. 63.
- Folmer, Murermester. 1939. 102.
- Frederiksen, H. Kr., Hmd. i Tranebj. 1940. 20.
- Frederiksen, Marie, Lærerinde. 1940. 20.
- Frederiksen, N. H., Besser. 1940. 33.
- Friis, Christian, Kragerupgaard. 1939. 53. 61.
- Friis, Ritmester. 1939. 146.
- Funder, F., Kaptajn. 1940. 71.
- Fæster, Raadmand, 1939. 72. 74.
- Gersdorff, Joachim. 1941. 72.
- Gittermand, Jens, Matros. 1939. 131.
- Gleerup, Asmund Christian, Lærer. 1941. 14.
- Gommesen, Nordby. 1940. 35.
- Gotthardt, I. H., Konsul, Ballen. 1940. 66.
- Gram, Laurits Nielsen, Præst. 1940. 150 f.
- Graves, Karoline. 1941. 130. 145.
- Graves, Peter, Billemand, Svebølle. 1941. 130. 145.
- Gregersen, Jens, Gaardmand, Kundby. 1941. 14.
- Grubbe, Gertrud, Pedersdatter. 1939. 63.
- Grønfeldt, Andreas, Postfører. 1940. 35. 40. 47.
- Grønfeldt, Fru Metha. 1940. 44. 51.
- Gude, Justitsraad, Herredsfoged, Kalundborg. 1940. 168.
- Gyldenstjerne, Knud Pedersen. 1940. 157.
- Gyilling, M., Grosserer. 1940. 54.
- Gyilling, R. P., Gaardejer. 1940. 54 f.
- Hagedorn, Christopher, Generaladjutant. 1940. 111.
- Holm, A., Købmand, Tranebjerg. 1940. 26.
- Hønner, Præst, Kolby. 1939. 136. 146. 148. 149. 151 f. 158.
- Hammer, Provst, Besser. 1939. 158.
- Hank, Løjtnant. 1939. 148.
- Hans, Krømmer. 1939. 118.
- Hans, Murermester. 1939. 121.
- Harsen, Smed. 1940. 32.
- Hansen, Anna. 1939. 181 f.
- Hansen, Christen, Ridefoged. 1941. 68. 82.
- Hansen, C. L., Kaptajn. 1940. 71 f.
- Hansen, Elias, Sognefoged i Ørby. 1939. 135.
- Hansen, H., Landsbyspillemand, Gudum. 1940. 164.
- Hansen, H. E., Gartner. 1940. 59.
- Hansen, H. O. 1940. 75.
- Hansen, Jakob, Hjulmand, Venslev. 1940. 170—73.
- Hansen, Johannes, Gaardmand. 1940. 163. 167.
- Hansen, J. J., Kaptajn. 1940. 72.
- Hansen, Laurids. 1941. 89.
- Hansen, Peder, Borgmester. 1941. 38. 57. 80.
- Hansen, Povl. 1941. 14.
- Hansen, Roland. 1940. 32.
- Hansen, R., Sognefoged, Tunø. 1940. 80.
- Hasle, Henrik, Theodor. 1940. 178—83.
- Hass, Edvard, Rektor. 1939. 76.
- Hauch, Præst, Brevsamler paa Tunø. 1940. 84.
- Haugsted, Ejler. 1941. 35.
- Heegaard, Præst, Nordby. 1939. 158.
- Heegaard, Præst, Onsberg. 1939. 159.
- Heg(ge)lund, Rektor. 1939. 68. 72.
- Hegwald. 1940. 32.
- Heimp. 1940. 33.
- Henckell, Præst, Tranebjerg. 1939. 153—59.
- Henrik, Sejermester. 1939. 118.
- Henriksdatter, Helle. 1939. 59.
- Henriksen, Henrik, Gmd., Vinde Helsing Mark. 1940. 163. 167.
- Henzell. 1939. 162.
- v. Hertz, Fru. 1939. 153.
- Hesselbjerg, Jens Nielsen. 1941. 81.
- Hesselbjerg, Laurits. 1941. 80—82. 85.
- Hoff, V. J., Præst. 1941. 14.
- Holgersen, Hans, Raadmand. 1941. 57.
- Holm, M. S., Madebjerggaard. 1940. 19. 20. 31. 53.
- Holm, O. J., Torup. 1939. 159.
- Holm-Madsen. 1940. 56.
- Hovgaard, Peder Jensen. 1939. 63.
- Hvitfeldt, Øllegaard. 1941. 73.
- Hummeluhr, Lærer. 1940. 47.
- Hvalsøe, Hans, Præst til Vørslev og Jorløse. 1941. 79.
- Hvidhoved, Jens, Kvanløse, Herredsfoged i Merløse Herred. 39. 105.
- Hylle, Fru, Enke efter Mads Lauridsen. 1941. 40.
- Høg, Peder. 1941. 89.
- Ingeborg, Fru, Kalundborg. 1941. 47.
- von Inghaven. 1939. 23 f.
- Iversen, V., Postmester. 1940. 3.
- Jacob, Farver. 1940. 16 f.
- Jacobsen, Postelev, nu Købmand. 1940. 33.
- Jacobsen, Diderich, Borgmester og Tolder. 1940. 150.
- Jacobsen, Fr., Nordby. 1941. 22. 24. 31.
- Jacobsen, Jørgen, Sognepræst i Kal. 1941. 42 f.
- Jacobsen, Lars, Brundby. 1940. 5 f.
- Jakob, Smed. 39. 118 f.
- Jens Jøger (Niels Jøgers Søn). 1941. 37. 42.
- Jens, Skomagere, tidligere Avlskarl paa Sannholm. 1940. 33. 55.
- Jensdatter, Bodil, Enke efter Mads Pedersen Skibsbygger. 1941. 89.
- Jensdatter, Zidsel. 1940. 151.
- Jensen, Post. 1940. 55.
- Jensen, Lærer, Svebølle. 1940. 110.
- Jensen, Lærer, Sæby. 1940. 166.
- Jensen, Propr., Svinninge, tidl. Overforvalter paa Brattingsborg. 1940. 25.
- Jensen, Provst, Sognepræst i Aarhus. 1940. 175.
- Jensen, Christen, Kældersvend. 1941. 82.
- Jensen, Hans, Gmd., Kundby. 1941. 14.
- Jensen, Henrik. 1940. 35.

- Jensen, J., Kanhave. 1940. 33. 35.
 Jensen, J. J., Muremester. 1940. 60.
 Jensen, Jens, Onsbjerg. 1940. 26.
 Jensen, Jens, Etatsraad. 1939. 178.
 Jensen, Jens Peder. 1940. 68.
 Jensen, Julius, Svebølle. 1941. 109.
 Jensen, Kristen, Kældersvend. 1941. 54.
 Jensen, Laurits, Skråder. 1941. 54.
 Jensen, Martin, Gaardejer, Toftebjerg. 1940. 48.
 Jensen, M. H., Alstrup. 1940. 50.
 Jensen, Morten, Husmand. 1940. 79. 82.
 Jensen, Morten Holm, Gaardejer. 1940. 56. 58 f.
 Jensen, N., Vangede Mark pr. Gentofte. 1940. 66.
 Jensen, Ole, Post. 1940. 35.
 Jensen, Ole, Skolelærer, Søby. 1940. 164.
 Jensen, Peder, Byfoged i Kalundborg. 1941. 40.
 Jensen, Raadmand og Kirkeverge. 1939. 103. 105.
 Jensen, S. P., Købmand, Kalundborg. 1940. 148.
 Jensen, Søren. 1941. 43. 83.
 Jensen, Thomas. 1941. 42. 90.
 Jessen. 1940. 31.
 Jessen, Lokomotivfører. 1940. 150.
 Johannessen, Anders, Vinde Helsing. 1940. 163. 178.
 Johannessen, Karen. 1940. 178.
 Johannessen, Marie. 1940. 178.
 Johansen, Poul, Kirkeverge. 1939. 104 f.
 Johansen, Lærer, Brundby. 1939. 160.
 Johnsen, Maarup. 1940. 35.
 Juel, N., Ørslund, Forvalter paa Brattingsborg.
 1939. 141. 146 f. 153. 156. 159.
 Juul, Malte. 1939. 11 f.
 Jydske, Ole, Kolby. 1939. 158.
 Jørgen, Niels, Svebølle. 1941. 135 f.
 Jørgen, Muremester. 1939. 98. 114 f.
 Jørgen, Skomagere. 1939. 104.
 Jørgen, Væver. 1941. 144.
 Jørgensdatter, Maren. 1940. 150.
 Jørgensen, Brevsamler, Nordby. 1940. 35.
 Jørgensen, Anders, Forstander. 1941. 14.
 Jørgensen, Fr., Pillemark Mark. 1940. 54.
 Jørgensen, J. J. 1940. 54.
 Jørgensen, Lorents, Billedsnider. 1940. 147. 1941. 57.
 Jørgensen, Marie. 1941. 33.
 Jørgensen, Nicolaj, Klokketøber. 1939. 176 f.
 Jørgensen, O. P., Fisker, Baadfører. 1940. 64.
 Jørgensen, Søren, Præst i Aarby. 1941. 43.
- Kaare, Niels. 1940. 132.**
Kaas, Frederikke Elisabeth Konradine. 1939. 44.
Kajser, Rasmus. 1940. 26.
Kalundborg, Hans Pedersen, Rektor. 1939. 95. 106.
Kieldrup, Jens, Færgemand. 1939. 133.
Kiergaard, Skovrider. 1939. 151. 154.
Kirsten, Anders, Skriver. 1941. 38.
Kjærulff. 1940. 55.
Kjøpke, Murpolerer. 1939. 151.
Kjeldman, S., Postassistent. 1940. 35.
Klausen, Valentin. 1941. 41 f.
**Klausen, Valentin, Frederica Lovisa, Grevinde af Danne-
 skjold. 1939. 137.**
Klejs, Jens. 1939. 159.
Klejs, Jørgen, Besser. 1940. 19. 25.
Knopf, Daniel, Mester. 1939. 105 f.
Knudsen, Bager, Tornemark. 1940. 181.
Knudsen, Anders. 1940. 83.
Knudsen, Johannes, Sømand. 1940. 83.
Kobbegaard, Mikkel. 1940. 32.
Koch, Carl, Præst. 1941. 14.
Koch, Hans. 1940. 21.
**Kok, Laurids Olufsen, Sognepræst i Ulstrup. 1940.
 43. 1941. 151.**
Krag, Niels, Færgemand, Brundby. 1939. 133. 135.
- Kramer, Hans, Nordby. 1940. 40.**
Kramer, Søren, Nordby. 1940. 40.
Krog, Anners, Sejlmager. 1939. 151.
Kruse, Ole. 1940. 35.
Krømmer, Anne. 1939. 104.
Krømmer, Herman. 1939. 104.
Kyhn, Lærer, Maarup. 1940. 38.
**Køler, Valentin Christensen, Magister, Sognepræst
 i Kalundborg. 1941. 44. 46, 54 f. 57. 105.**
- Lebo(e), Hans Rasmussen, Brundby, Færgemand.
 1939. 133. 137. 139.**
Lange, Carl Vilhelm, Præst i Viskinde. 1940. 175.
Larsen, A., Kaptajn. 1940. 71.
Larsen, Henrik. 1941. 42.
Larsen, J. H., Prof., Dr. 1939. 75.
Larsen, L. C., Lærer. 1940. 37. 49.
Larsen, Niels, Husmand. 1941. 108. 111. 119. 135.
Larsen, Rs., Brundby. 1940. 26.
Larsen, Peder, Assessor. 1941. 88.
Laura, Sypige. 1941. 70.
Laurits, Ekstjenestedreng. 1941. 117.
Lauridsen, Peder. 1941. 40. 90.
Lauritsdatter, Maren. 1941. 81.
Lauritzen, Espen, Sognepræst. 1939. 106 f.
Lautrup, Christian, Løjtnant, 1939. 20.
Lendeling, Anders, Dr. 1940. 167.
Leopoldi, Kirsten. 1939. 9.
Leopoldus, Herman. 1939. 5.
Lerche, Christian, General. 1941. 88 f. 102. 105. 150.
Lind, Magasinbestyrer, Samsø. 1939. 151.
Lind, Niels, Forvalter. 1941. 102.
Lindhæk, Jannik. 1941. 14.
Lindenov, Anna Catharina. 1941. 67.
Lindenov, Elisabeth Augusta. 1940. 148. 1941. 48.
**Lindenov, Hans, Lensmand paa Kalundborg Slot.
 1940. 147 f. 1941. 38. 48. 60 f. 55.**
Lindenov, Kirsten Ellen. 1941. 61.
Lindhardt, Dyrlæge. 1941. 110.
Lindhardt, Forpagter, Aggersvold. 1941. 110.
Lindhardt, Forpagter, Dønnerup. 1941. 110.
Lindhardt, Stiftsprovst, Aarhus. 1941. 110.
Linnerot, Hindrich. 1941. 71.
Lipman, Salomon. 1939. 151. 154.
Lipman, Simon. 1939. 151.
Lorents, L. 1939. 159.
**Lorentzen, Vilh., Bygningshist. 1940. 139. 160. 1941.
 44. 46 f.**
Lund, Dan, Politifuldmægtig. 1939. 185 f.
Lund, Post. 1940. 30 f. 52 f.
**Lund, Postmester, Kaptajnløjtnant, Kalundborg.
 1940. 63.**
v. Lundby, Kaptajn. 1939. 149. 153.
Lunn, F., Etatsraad. 1940. 88 f.
Løvenskiold, Agga. 1939. 42.
Løvenskiold, Carl, Baron. 1939. 16. 43—48.
**Løvenskiold, Carl Herman Frederik Vilhelm Ove
 Rammel, Baron. 1939. 48.**
Løvenskiold, Carl Michael Herman. 1939. 21. 33—43.
**Løvenskiold, Carl Oscar Herman, Hofjægermester,
 cand jur., Baron. 1939. 48.**
**Løvenskiold, Frederikke Juliane Marie, f. Knuth.
 1939. 34—42.**
Løvenskiold, Herman Frederik, Baron. 1939. 48.
Løvenskiold, Herman Leopoldus. 1939. 6—17.
Løvenskiold, Severin Leopoldus. 1939. 14. 17—31.
Løvenørn, Kontreadmiral. 1939. 143.
Løvenørn, Kommandant. 1939. 156. 159.
- Mackene, Major. 1939. 159.**
**Mackeprang, Forpagter paa Brattingsborg. 1939.
 160.**

- Mads, Førgekar. 1939. 163.
 Madsdatter, Anna. 1941. 43.
 Madsen, Morten, Gdr., Sogneraadform. 1941. 25. 33. 35.
 Madsen, Ole, Brygger, Langemark. 1940. 55. 60.
 Madsen, S. Holm, Kbm., Onsbjerg. 1940. 26.
 Maribo, Ludvig. 1939. 47.
 Marselis, Frank. 1941. 87.
 Marselis, Gabriel. 1941. 77.
 Mørtinussen, Charles. 1940. 26.
 Mathiassen, Handelsmand. 39. 154.
 Mathiassen, Mathias Jens, Lærer. 1939. 178—184.
 Mathiassen, Noline, f. Nielsen. 1939. 178.
 Mathiassen, Niels, Gaardejer. 1939. 178.
 Mathiassen, Therkel, Dr. phil. 1939. 178.
 Mathiesen, M., Præst i Kirke Helsing. 1940. 163. 167. 174.
 Mauritzen, Jacob. 1939. 153.
 Melbye, Signalinspektør. 1939. 151.
 Melchior, Entreprenør. 1940. 29.
 Mørchell, Tolder. 1939. 135.
 Meyer, F., Postmester, Kalundborg. 1940. 27.
 Michelsen, P., Lærer i Nordby. 1941. 26.
 Mikkelsen, Forpagter, Rangie Mølle. 1941. 126.
 Mikkelsen, Marius B. 1939. 134.
 Mikkelsen, Mikkel, Bonde, Nordby. 1940. 30. 33. 41.
 Mikkelsen, Mikkel, Langemark. 1940. 60 f.
 Mikkelsen, Ole, Slagter. 1940. 46.
 Mikkelsen, Troels. Købm. 1940. 62.
 Mogensen, Laur., Student. 1939. 79.
 Moltke, Kommandant. 1939. 143.
 v. Moltke, Major. 1939. 142. 147.
 Mortensen, Jens, Husmand, Førgemand. 1940. 78 f. 82.
 Mørtensen, Jens, Gaardmand, Smed, Kolby. 1940. 67.
 Mortensen, M. J., Strandlyst. 1940. 55.
 Mortensen, Mikkel, Postkører (Mikkel Stoffen). 1940. 29 f. 32. 42. 54.
 Mosegaard, Søren Sørensen, Nordby (Greve-Søren). 1941. 31.
 Mouridsen, Jep. 1939. 50.
 Moth, Sophie Amalie. 1939. 129.
 de Muldorp, Johs. Nicolai. 1939. 63.
 Munk, Lærer, Fuglede. 1939. 177.
 Myller, Sergeant. 1939. 154.
 Müller, Kvartermester. 1939. 153.
 Müller, Landmaaler. 1939. 150.
 Müller, Henrik, Dragsh. 1939. 50. 60.
 Møller, Købmand, Svebølle. 1941. 110.
 Møller, A. P., Skibsreder. 40. 152.
 Møller, Chastine, f. Mc. Kenny. 1940. 152.
 v. Møsting, Alexander Frederik, Hofmester. 1939. 13.
 Neergaard, Forpagter. 1939. 146 f. 149 ff.
 Nicolajsen, Kaptajn. 1940. 28.
 Niels, Jæger. 1941. 40.
 Niels, Snedker, Gmd. i Torup. 1940. 55.
 Niels Vægter (?). 1939. 120.
 Nielsdatter, Maren. 1940. 163. 167.
 Nielsen, Auditor. 1939. 148.
 Nielsen, Fru Lærer, f. Therkelsen. 1939. 178.
 Nielsen, Anders, Slotsskriver paa Kalundborg. 1941. 37. 40.
 Nielsen, Erik, Slagtermester, Tranebjerg. 1940. 48.
 Nielsen, Henrik, Lærer, Faurbo. 1939. 178.
 Nielsen, Jens (Aarhus). 1939. 159.
 Nielsen, Jens (Forbrøder). 1941. 133.
 Nielsen, Jens Søren, Kolby. 1940. 6.
 Nielsen, Jørgen, Amtsskriver. 1941. 80.
 Nielsen, Karen Bonde. 1940. 48.
 Nielsen, Larsen, Badstrup. 1940. 174.
 Nielsøn, Morten. 1939. 171 f.
 v. Nissen, Løjtnant. 1939. 150.
 v. Nissen, Toldassistent, Ballen. 1940. 30.
 Numsen, Magdalene Charlotte Hedeveg, senere Løvenskiold. 1939. 14—33.
 Nygaard, Nils, Købmand. 1940. 43.
 Nylev, Jens, Forstander. 1939. 187.
 Nylev, Mariane. 1939. 189.
 Ole Bonde, Kaasen. 1939. 158.
 Olesen, Mads. 1939. 146. 148.
 Olsen, A. G. C., Kaptajn. 1940. 28.
 Olsen, Anders, Bjersted Mark, Sognefoged og Lægdsforstander. 1941. 115.
 Olsen, Andreas, Pillemark. 1939. 158.
 Olsen, Hans. 1939. 156.
 Olsen, Lauers, Hermann Eggers Dreng. 1939. 105.
 Oluf, Præst, Gjerstev. 1939. 79.
 Ottesen, Rasmus, Gaardmand. 1940. 164.
 Paarup, Lærer. 1940. 15.
 Paludan, C. H., Commerceraad. 1941. 90.
 Parsberg, Anne. 1939. 52.
 Parsbjerg, Frederik. 1940. 95.
 Pax, Mogens, Lensmand i Holbæk. 1940. 96.
 Peder Klokke. 1939. 99.
 Peder Krømmer. 1939. 103.
 Peder Vøver. 1940. 89.
 Pedersdatter, Karen. 1940. 174.
 Pedersdatter, Maren, Matrone. 1940. 151.
 Pedersen, Bertel, Postbud. 1940. 53.
 Peetersen, Jens, Bakkendrup. 1940. 53.
 Pedersen, Jens, Raadmand. 1941. 57.
 Pedersen, Johannes. 1940. 52 f.
 Pedersen, Knud. 1940. 55.
 Pedersen, L. O., Gaardejer, Aagerup. 1940. 20.
 Pedersen, Peder, Købm. 1939. 65. 110. 113. 116.
 Pedersen, Simon, Raadmand. 1941. 57.
 Pedersen, Søren, Brundby, Førgemand. 1939. 133. 135.
 Per Spillemand. 41. 168.
 Persson, Niels, Sognepræst til St. Nicolaj Kirke, Holbæk. 1939. 88.
 Petersen, Birkedommer, Brundbye. 1939. 152 ff. 155.
 Petersen, Dyrslæge. 1940. 27.
 Petersen, Kaptajn. 1939. 159.
 Petersen, Anker. 1940. 26.
 Petersen, B., Tranebjerg. 1940. 33. 35.
 Petersen, H. 1940. 87.
 Petersen, Lars Jørgen, Jyderup. 1941. 167.
 Petersen, Niels P., Husmand. 1940. 32.
 Petersen, Jomfru, Husholderske. 1941. 108. 111. 132. 137. 143. 165. 169.
 Poulsen, Præst i Rørby. 1940. 168.
 Pøvelsen, Lauers, Herman Eggers' Tjener. 1939. 105.
 Printz, Mette. 1940. 37.
 Printz, Søren, Gaardejer. 1940. 38.
 Putbus, Moritz. 1939. 12.
 Pøsen, Lars. 1941. 169.
 Querbergh, Herkules, Bygmester (?). 1940. 151.
 Ramel, Anne. 1939. 11.
 Rasmus Bonde. 1940. 12. 18.
 Rasmus, Degn. 1939. 153.
 Rasmus, Foged. 1940. 43.
 Rasmus, Tømmermand. 1939. 114.
 Rasmussen, Anders, Skræder. 1941. 83.
 Rasmussen, Andreas, Skolelærer i Kolby. 1940. 28.

- Rasmussen, Bertel, Ladefoged, Færgemand, Brundby. 1939. 133.
- Rasmussen, Christian, Møllersvend. 1941. 109. 120 f. 13S. 145. 175.
- Rasmussen, Fr., Langemark. 1940. 26.
- Rasmussen, Inge, f. Mathiasen. 1939. 178.
- Rasmussen, L. 1941. 24.
- Rasmussen, Oluf, Holbæk. 1939. 106.
- Rasmussen, Oluf, Kalundborg. 1941. 83. 85.
- Rasmussen, R., Færgemand. 1940. 76.
- Rasmussen, R., Kaptajn. 1940. 71.
- Riber, Løvenborg. 1939. 43.
- Riber, Hans. 1939. 104. 106.
- v. Riik, Løjtnant. 1939. 148.
- Ri(i)se, N. N., Kaptajn. 1940. 29. 71.
- Rode, Ove. 1940. 46.
- Rud, Niels Jakobsen. 1939. 58.
- Rude, Anders. 1940. 32.
- Ruhe, Gert Levin. 1939. 73. 75.
- Ruhe, Johan. 1939. 73.
- Rus, Jens Madsen. 1941. 33.
- Rørbye, Forvalter Juuls Fuldmægtig. 1939. 152.
- Rønne, C. F., Høve. 1940. 180.
- von Rønnow, Moritz Ernst. 1941. 71.
- von Saabye, Løjtnant. 1939. 150.
- Salomon, Simon. 1939. 147.
- Sann, Frederik, Langemark, Færgemand. 1939. 133. 135.
- Sass, Mathias Vilhelm, Grosserer, Skibsreder. 1939. 164. 1940. 70.
- Seavenius, Laurids Mortensen, Dr., Professor og Biskop. 1939. 106.
- Sclerg, Gartner. 1939. 33.
- Schløer, H. J., Inspektør. 1939. 146. 155.
- Schmidt, August F. 1941. 21.
- v. Schmidt, Gotfred, Kammerjunker, Amtmand paa Samsø. 1939. 142. 143. 154.
- Schmidt, Julius, Færgemand, Ballen. 1939. 133. 1940. 66.
- Schotte (Skotte), Jakob. 1939. 104.
- Schougaard, J. 1939. 72.
- Schousboe, Hans. 1939. 76.
- Schrøder, Bager. 1940. 52.
- Schubart, Fru. 1939. 29.
- Schubart, Charlotte. 1939. 29.
- Schubart, Sibylle. 1939. 29.
- Schultz. 1940. 9.
- Schultz, Landinspektør. 1939. 149.
- Schwendi, Andreas. 1940. 89.
- Schwendi, Margrethe. 1940. 87 f. 92.
- Schwendi, Margrethe, den yngre. 1940. 88.
- Schwendi, Sebastian. 1940. 88.
- Sclønning, Inspektør. 1939. 148.
- Serlin, Laurids Iversen. 1939. 62.
- Sibylle, Magdalene. 1941. 75.
- Siersted, Niels Nielsen, Borgmester i Kalundborg. 1940. 151.
- Simonsen, Provst i Besser. 1940. 62.
- Skriver, N. M., Østerby. 1940. 35.
- Skriver, S., Østerby. 1940. 33.
- Slott, Karl, Tømrermester og Møllebygger. 1941. 129.
- Smidt, Postdirektør, Samsø (Ørby). 1940. 64.
- Smidt, C. M., Arkitekt. 1940. 136. 145. 154. 160. 1941. 64.
- Smith, Peder, Magister, Sognepræst. 1939. 76. 93.
- Scfie, Lisbet. 1940. 150.
- Sofie, Marie. 1941. 169.
- Sommerfelt, Løjtnant. 1939. 150.
- Sperling, Otto, Doktor. 1940. 87—112.
- Sperling, Otto, Søn af ovennævnte. 1940. 105.
- Sperling, Fru. 1940. 87.
- Splittoft, Marie. 1941. 107.
- Stamp, Byfoged. 1939. 74.
- Stauns, Mikkel, Gmd. 1941. 33.
- Stinc Kokkepige. 1941. 135.
- Storck, Købmand, Viskinde. 1941. 137.
- Storm, Rasmus. 1941. 89.
- Suplot, Cadet, Fægtmester. 1939. 43.
- Svendsen, C., Politinspektør. 1940. 32.
- Søfrensen, Tønne. 1941. 41.
- Sønder, Søren, Gaardmand. 1940. 52 f.
- Søren, Jørgen, Bonde. 1940. 15.
- Sørensdatter, Kirsten. 1941. 43.
- Sørensen, Alstrup. 1940. 33.
- Sørensen, C. F., Marinemaler. 1940. 61.
- Sørensen, Frk., Lindegaard. 1940. 61.
- Sørensen, David. 1940. 52.
- Sørensen, Mikkel, Mejerist, Brundby. 1941. 27. 29.
- Sørensen, Peder, Færgemand, Brundby. 1939. 133. 135.
- Sørensen, Peder Caspar Hermann. 1940. 169.
- Sørensen, Peter, Skomager, Gørlev. 1940. 164. 166.
- Sørensen, Poul. 1940. 35.
- Sørensen, Rasmus, Skolelærer. 1940. 164.
- Sørensen, S., pens. Lærer, Jerslev. 1939. 177.
- Sørensen, Søren. 1939. 114.
- Thomsen, Jørgen, Kancelliraad. 1939. 20.
- Thomsen, P., Forpagter. 1940. 74.
- Thoriacus, B., Kaptajn. 1940. 71.
- de Thornton, John, tidligere Tornington. 1941. 101 f. 104.
- Thunboe, Mikkel. 1939. 151.
- Tidemann, Oberst. 1939. 135.
- Tillisch, Kammerjunker, Agnsøgaard. 1941. 110. 114.
- Tofte, Toldforvalter. 1940. 30.
- Tomboe, Michel Sørensen, Maarup. 1941. 30.
- Trier, Ernst, Forstander. 1941. 14.
- Troels Ladefoged, Brundby. 1939. 133.
- Trolle, Niels, Trolholm. 1939. 63.
- Truels Snedker. 1939. 114.
- Tuxen, Ida. 1939. 41.
- Tvede, F. V., Arkitekt. 1940. 139.
- Tønder, Chirurg. 1939. 152.
- Tønnesen, Caspar, Baadfører, Brundby. 1940. 6.
- Tønnesen, Jens, Husmand. 1940. 52. 56.
- Tønnesen, S., Tranbjerg. 1904. 33. 35. 44. 50 f.
- Tønnesen, Tønnes, Gdr. 1940. 35.
- Undsgaard, Kammerraad og Landinspektør. 1939. 153.
- Vichmann, Morten, kgl. Majestæts Bygmester. 1939. 109 f.
- Victinghof, Frederik, kaldet Scheel, Baron. 1939. 13.
- Vigeland, Emanuel, Kunstner. 1940. 149.
- Viller, Peder (Viller-Peter). 1940. 45.
- Vognsen, Christoffer, Raadmand. 1941. 85.
- Vorndran, Christian, Raadmand. 1940. 150.
- Watkinson, Christopher. 1941. 89. 91. 101.
- Wendelboe, Niels Nielsen, Færgemand, Dyngby, Hølken Strand. 1940. 76 f.
- Wiggers, Herman. 1939. 6.
- Willadsen, Jørgen, Færgeskipper. 1939. 137.
- Winther, Postmester, Tranbjerg. 1940. 73 ff.
- Woller, Karen Jensdatter. 1940. 150.
- Zchariassen, Hans, Raadmand. 1941. 85. 90.
- Østrup, Præst i Bakkendrup-Gørlev. 1940. 164. 176.

III. STEDREGISTER

- Aagaard. 1939. 62.
 Aagerup. 1939. 62.
 Aalebæksrenden. 1939. 134.
 Aarby. 1940. 174.
 Aasserup. 1939. 52.
 Agernevænget. 1940. 126.
 Aggersvold. 1939. 7. 10. 13. 19.
 Agnsø (Avnsø) Sogn. 41. 107. 129. 147.
 Agnsøgaard. 1941. 79. 109. 114.
 Alstrup. 1940. 32. 42. 1941. 31.
 Antvorskov. 1939. 60. 63.
 Arts Herred. 1941. 57. 80. 87. 129.
 Askvad. 1939. 52. 56.
 Asnæs. 1941. 8. 87. 88.
 Astrup. 1941. 90. 101.
 Atterup. 1940. 114. 121 ff. 132.
- B**
 Badstrup. 1940. 174.
 Bakkendrup. 1939. 51 f. 60.
 Ballbjerg. 1940. 36.
 Ballen. 1939. 156. 159. 161. 1940. 5. 10. 32 ff. 52.
 Bertelsvænget. 40. 126.
 Besser. 1939. 141. 1940. 30. 32. 1941. 29 f. 33.
 Bisgaard. 1939. 138. 1940. 32. 74.
 Bispegaarden. 1940. 159.
 Bjærgsted. 1941. 90. 115. 129. 149.
 Blæsinge. 1939. 57. 63.
 Børrebjerg. 1941. 10.
 Borupgaarden. 1940. 128.
 Boulstrup. 1940. 76.
 Brandstrup. 1940. 123 f.
 Brattingsborg. 1939. 125. 138. 159. 1940. 21. 30. 33. 52.
 Bregninge. 1941. 115.
 Breinebierre. 1939. 52.
 Bromme. 40. 129.
 Borupgaarden. 1940. 113.
 Brundby. 1939. 156. 159. 1940. 30. 32 f. 52 f. 1941. 22. 29. 32.
 Brundbyballe. 1939. 130. 140. 142 f. 1940. 68.
 Burup. 1939. 52.
 Bybjerg. 1941. 10.
 Bø(d)strup. 1939. 62. 1940. 123.
 Bøgebjerg. 1941. 10.
- C**
 Cragheskov. 1939. 61.
- D**
 Dallebæk. 1940. 39.
 Dalsgaard. 1940. 9. 52. 68.
 Dokmosen. 1941. 168.
 Dragsholm. 1941. 12. 48.
 Drøsselbjerg. 1939. 51. 57. 62. 179.
 Dyngbye. 1940. 78.
 Dynnis Wangen. 1939. 174.
- E**
 Ellinge. 1939. 10 f.
 Eskildstrup. 1940. 127. 132.
- F**
 Faurbo. 1939. 178.
 Finderup. 1939. 50 ff. 60.
 Forsinge. 1941. 129.
 Freundved. 1939. 52. 56.
 Fruerlund. 1939. 63.
 Frydendal. 1939. 55.
 Fulleholms Vang. 1939. 50.
- G**
 Galgeagre. 1941. 26.
 Galgeløkken. 1941. 26.
 Galgestenen. 1941. 26.
 Galleagre. 1939. 51.
 Gammelholm. 1939. 139.
 Gedekrogen. 1940. 126.
 Gethewid. 1939. 61.
 Gethewits Fang. 1939. 61.
 Gislinge. 1939. 170—75.
 G(j)erslev. 1939. 51. 57. 59. 63.
 Grandhøj (Brundby). 1941. 22.
 Grandløse, Lille. 1939. 96.
 Gryde Mølle. 1941. 122. 146.
 Gurede. 1939. 96.
 Gørlev. 1939. 51. 57. 61 ff. 1941. 14.
- H**
 Haarmark. 1940. 30. 32.
 Hagedsted Wangen. 1939. 173.
 Halleby. 1939. 56. 61.
 Halleby Aa. 1941. 122. 151.
 Hallebyore. 1941. 113. 156.
 Hallenslev. 1939. 51. 57. 63.
 Hals. 1939. 59.
 Hareholm. 1940. 127.
 Have-Borup. 1939. 96.
 Havrebjerg. 1939. 50 f. 57. 1940. 129.
- H**
 Hejrebjerg. 1941. 172.
 Hejrebjerg Skov. 1941. 146.
 Hellestrup. 1940. 124.
 Helsing. 1939. 51.
 Helsingegaard. 1939. 62.
 Herrestrup. 1939. 53. 60.
 Herslev. 1939. 57.
 Heslet. 1940. 127.
 Hesselbjerg. 1939. 54.
 Hesselbjerggaarden. 1940. 178.
 Hjembæk. 1941. 149.
 Holbæk: Holbæk Slot. 1939. 96.
 „ St. Lucii Kirke (Sortebrødre-kirken). 1939. 91—123.
 „ St. Nicolai Kirke. 1939. 87—91.
 „ Smedelund. 1939. 105.
 Holbæk Amt. 1941. 7—20.
 Holmsborg. 1940. 32. 54.
 Holmstrup. 1941. 129.
 Husegaard. 1940. 129.
 Hyrdelejr (Kolby Sogn). 1941. 29.
 Hæderlighedbrønden (Nordby). 1940. 43.
 Hæderlighedsgyden (Nordby). 1940. 43.
 Hørsleff. 1939. 61.
 Hørslebiærgh. 1939. 61.
 Hørslebiærghs Fang. 1939. 61.
 Højbjerg. 1941. 113.
 Højvang. 1940. 57.
 Høng. 1939. 51. 57. 59. 61. 1941. 14.
- I**
 Issehoved. 1939. 124.
- J**
 Jernløsegaard. 1940. 88.
 Jordløse. 1941. 119. 129. 143. 160.
 Jugerup. 1939. 20.
 Jyderup. 1941. 149. 155.
- K**
 Kalundborg. 1941. 12.
 „ A(de)lgade (Mellemgaden). 1940. 159. 1941. 41. 82. 84. 89. 102.
 „ Dronning Margrethes Vognport. 1940. 158.
 „ Ellinglund. 1941. 40.
 „ Hestehaven. 1941. 38 f. 54. 89. 104.
 „ Kalundborg Slot (Hervighs-holm). 1941. 46 ff. 87.
 „ Kalundborg Slots Ladegaard (Kaalund Kloster). 1941. 38. 87 f. 90. 101. 103.
 „ Kordel. 1941. 52.
 „ Kordelgade (Strandgade). 1941. 53. 103.
 „ Kostrup (Kaastrup). 1941. 60.
 „ Lindegaarden (Taarngaarden). 1940. 136. 157. 1941. 37—105.
 „ Linde(gaards)vænget (Taarnhaven, Tornehafue, Kronens Have). 1941. 37 f. 53. 75. 81. 103 f. 136.
 „ Lundebacken. 1941. 39.
 „ Lundehuset. 1941. 104.
 „ Lunden. 1941. 39. 103 f.
 „ Lunderenden. 1941. 38.
 „ Lundevej (Hestehavestrædet). 1941. 83 f. 103.
 „ Munkesøen. 1941. 38. 83. 104.
 „ Møllestræde. 1941. 81. 103.
 „ Møllestrædeporten. 1941. 90.
 „ Møllvangen. 1941. 87.
 „ Nyvang. 1941. 81.
 „ Nyvangsjorden. 1941. 103.
 „ Rugvænget. 1941. 90.
 „ Rykindstræde. 1941. 89.
 „ St. Olai Kirke. 1941. 103.
 „ St. Olai Kirkestræde. 1941. 81.
 „ St. Olai Kirkevænge. 1941. 89 ff.
 „ Skibbrogade. 1941. 103.
 „ Smakkebroen. 1941. 103.
 „ Smedevolden. 1941. 87.
 „ Strandgaarden. 1941. 37.
 „ Strandvænget. 1941. 53. 89. 92. 103.
 „ Søtaarnet. 1941. 38.
 „ Tranemosevang. 1941. 87.
 „ Vor Frue Kirke. 1940. 134—162. 1941. 83. 89. 92.
- K**
 Kanhave. 1940. 34. 44.
 Karsholte. 1940. 114. 120 f.
 Katrup. 1939. 52. 56 f. 62.
 Kirkehelsing. 1939. 57. 61. 63. 1940. 163.
 Kirkestillinge. 1939. 57.
 Knudstrup. 1939. 63.
 Kolby. 1939. 159. 1940. 8. 10. 32. 52. 1941. 26. 33.
 Kolby Kaas (Kolby Sten). 1939. 142. 156. 163. 1940. 5. 27. 29. 39. 54. 83. 106.
 Kongens Møller. 1941. 78.
 Kongsted. 1940. 124 f. 132.
 Kragebrohuset. 1940. 127.
 Kragerup. 1939. 59. 61. 62.
 Kragerupaard. 1939. 50. 63. 67.

- Krageskov (Storeskov). 1939. 54.
 Krænkerup. 1939. 60.
 Krøjrerup. 1940. 129.
 Kulby.. 1939. 50. 53.
 Kusserup. 1939.62.
 Kvedinghøj. 1940. 126. 129.
 Kyholm. 1939. 139 f. 142.
- Langemark. 1940. 32. 52. 54. 60.
 Langøre. 1939. 130. 139 f. 142.
 157. 1940. 63.
 Lerchenborg (Østrupgaard). 1941.
 16. 88. 101. 154.
 Lerchenfeldt. 1940. 179.
 Lundsgaard. 1940. 49.
 Løjtved. 1941. 160.
 Løve. 1939. 49 f. 50. 1941. 17.
 Løvegaard (Gierslev Sogn). 1940.
 181.
 Løve Herred. 1939. 49. 1941. 129.
 Løvenborg (Birkholm). 1939. 5—
 48. 1941. 13.
- Maarup (Morup). 1939. 157. 1940.
 6. 21 f. 34. 51.
 Maaruphavn. 1940. 34.
 Meenløsesene (Meelløsesene). 1939.
 57.
 Merløse. 1941. 11.
 Merløse Herred. 1941. 87.
 Mønstlyst. 1939. 38.
 Mullerup. 1939. 57 f. 62. 178. 180.
 Mullerup Mose. 1941. 8.
- Nidløse Sogn. 1940. 124 f.
 Nordby. 1939. 124. 130. 157. 1940.
 10. 1941. 17. 21 ff. 26. 29 ff. 52.
 Nordlandet. 1940. 32.
 Nyagergaard. 1941. 162.
 Nørager. 1939. 52. 56. 62.
 Nørreagre. 1939. 61.
 Nørreagre Fang. 1939. 61.
 Nørre Jærnløse. 1940. 88.
- Ødden. 1941. 11.
 Odsherred. 1941. 14.
 Ogtved. 1939. 50. 52.
 Onsbjerg. 1939 157. 1940. 10. 30.
 32. 42. 52. 1941. 23. 29.
 Onsbjerg Forté. 1940. 34.
 Ornejord. 1941. 29.
 Or(r)ebo. 1939. 52. 1940. 126. 129.
- Ørnelille. 1940. 32.
 Pilegaard. 1939. 58.
 Pillemark. 1939. 141 f. 1940. 30.
 32. 54.
- Raklev. 1941. 15. 83.
 Rauenmose Vange. 1939. 57.
 Re(c)rslev. 1939. 49. 52. 54 f. 57.
 63. 1941. 10.
 Rersø. 1939. 55. 59. 180.
 Ringebjerg (ved Sælviig). 1940. 24.
 Ruds Vedby. 1939. 50. 52. 54 ff.
 57. 59.
 Rugaard. 1939. 36.
 Rugtved. 1941. 119.
 Rye. 1939. 50. 57. 1940. 165.
 Røsmæs. 1941. 8. 15. 87.
 Saltrebiervangen. 1939. 172.
- Samsø. 1939. 69—124. 1940. 5—86.
 1941 15. 21—36. 51.
 Samsø Fyr. 1940. 32.
 Sandholm Mark. 1940. 73.
 Sannholm. 1939. 135. 1940. 54 f.
 Schandbechvang. 1939. 50.
 Sejerø. 1941. 10. 14.
 Selchousdal (Gundetved). 1939.
 52. 61.
 Selsinggaarde. 1940. 32.
 Selvig. 1940. 6. 34.
 Selvigbroen. 1940. 10.
 Selvigbugten. 1940. 19.
 Severinsminde (Ebeltved). 1939.
 20. 37.
 Skarsholm. 1941. 90.
 Skellebjerg. 1939. 53 f. 1940. 113.
 132.
 Skippinge Herred. 1941. 51. 80.
 87. 129.
 Sobjerg. 1939. 53 f. 61. 63.
 Sobjerg Banke. 1939. 51.
 Solbjerg. 1939. 51. 57. 64.
 Sophusminde Førgegaard. 1939.
 135. 155. 157.
 Staa1. 1940. 18.
 Staa1 Rende. 1940. 12.
 Stauns. 1939. 142. 157. 1940. 19.
 42. 1941. 32.
 Stauns Fjord. 1939. 140. 1941. 8.
 Stenlille Sogn. 1940. 125 f.
 Stigs Withby. 1939. 61.
 Stillinge. 1939. 51.
 Stillinge Sogn. 1939. 49.
 Stompæskov. 1939. 61.
 Store Bælt. 1941. 8.
 Strids Mølle. 1941. 122. 129. 146.
 Svebølle. 1941. 110. 114. 118 f.
 129. 132. 134. 147. 162.
 Søbø. 1939. 51 f. 59. 1941. 129.
 Søbøgaard. 1939. 52. 55. 57. 60.
 62 f. 1941. 47.
 Sølviig. 1940. 15.
 Søllemarksgaard. 1939. 162.
 Sønder Jærnløse. 1940. 87. 89. 97.
 111.
 Sønderkov. 1940. 127.
 Sønderød. 1939. 54. 63.
 Søtaarnet. 1941. 39.
- Taaderup. 1939. 53 f. 61.
 Taagerup. 1939. 54. 56.
 Tadebæk. 1941. 10.
 Tanderup. 1940. 30. 32.
 Tersløse. 1940. 114. 115—120. 130.
 Tersløsegaard. 1940. 113—133.
 1941. 12. 15.
 Tersløse Sogn. 1940. 115—124.
 Thorup. 1940. 22. 30. 32.
 Tindegede. 1939. 52.
 Tingagre (Ogtved). 1939. 50.
 Tingagrene (Finderup). 1939. 50.
 Tingdys Aas. 1939. 50.
 Tinghøj (Tyvhøj, Kongshøj).
 1941. 26.
 Tingsagre (Løve). 1939. 50.
 Tingsagre, Smaa (Løve). 1939. 50.
 Tingsbjergs Aas. 1939. 50.
 Tissø. 1941. 122. 174.
 Tjørnelunde. 1939. 52. 57. 60.
 Tjørntved. 1940. 125. 132.
- Toftebjerg. 1940. 32. 40. 42 f. 50.
 1941. 23.
 Tolløssesbjergs Aas (Tolsebjerg).
 1939. 57.
 Torup. 1940. 53 f. 60.
 Tranebjerg. 1940. 10. 30. 32. 52.
 54. 81. 1941. 23. 26. 29. 32 f.
 Trundholm. 1941. 9.
 Trustrup. 1941. 172.
 „ Skov. 1941. 116. 146. 160.
 Trættelunden. 1939. 53.
 Tude Herred. 1941. 87.
 Tude Næs. 1939. 26.
 Tunebiers Agre. 1939. 57.
 Tunebjergs Aas (Tonnebjerg).
 1939. 57.
 Tunebjerg. 1939. 58.
 Tune Kiærns Agre. 1939. 58.
 Turejrd. 1941. 29.
- Ubberup. 1941. 14.
 Ubby. 1941. 8. 13. 129.
 Uggerløse. 1940. 166.
 Ulshøj. 1940. 134. 157.
 Ulstrup. 1939. 63. 1941. 13.
 Undløse. 1941. 13.
- Vadstrup. 1940. 32.
 Vallekilde. 1941. 14.
 Vandløse (Stenmagle Sogn). 1940.
 128. 132.
 Vedbygaard. 1939. 49. 51. 54. 61 f.
 Vedde. 1940. 132.
 Verup. 1940. 125.
 Vestballegaard. 1940. 15.
 Vestborg. 1939. 159.
 Vesterskoven. 1940. 126.
 Vindehelsinge. 1939. 57 f. 139.
 1940. 163. 174.
 Viskinde. 1941. 114. 119. 129.
 Vognerup. 1939. 19 f. 37 f. 1940.
 95.
- Wesborg. 1939. 125.
 Wethby. 1939. 61.
 „ Fang. 1939. 61.
- Ørby. 1939. 159. 1940. 30. 32 f.
 52. 1941. 23.
 Øresø (Ørevith) Mølle. 1941. 106
 —178.
 Ørslev. 1939. 50 f. 53. 57. 61.
 1941. 13.
 Østerby. 1940. 32. 42 f. 48. 1941.
 31.
 Østerløgken. 1940. 54.
 Østerstillinge. 1939. 57.
 Østrup. 1939. 21. 1941. 88.

AARBØGER OG ANDRE SKRIFTER

»Fra Holbæk Amt« 1907—08—09—10—11—12	a 0,50
»Fra Holbæk Amt« 1913—15—16—17—18—20—21 udsolgt.	
»Fra Holbæk Amt« 1922—23—24—25—27—28—29—30—31 —32—33—34—35—36—37—38—39—40—41—42—43—44	a 1,50
»Fra Holbæk Amt« 1926 (Schmidt: Helligkilder)	1,00
J. S. Møller: Kalundborg Kirke	1,00
J. S. Møller: Fester og Højtider I Bind og II Bind	a 4,00
Chr. Olsen: Fra Nordvestsjælland, Slægtsminder og Folke- minder; 245 Sider med Billeder og Musikprøver	1,00
R. Nielsen: Sejrerø Sogns Historie	2,00
Otto Smith: En dansk Købstadshavns Historie (Holbæk Havn og Skibbro), 130 S.	1,00
Povl Hansen: Lammefjorden (Særtryk af Aarbogen 1930), 96 Sider illustr.	1,50
Albert Thomsen: Stamtavle, Anetavle og Slægtsbog, en kort Vejledning	1,00
Jens Peter Jensen: Holbæk Amts Valgkredse og deres valgte Mænd 1848—1918, I Ruds Vedbykredsen og Svinninge- kredsen, 236 Sider	1,50

Disse Priser gælder kun for Medlemmer og Subskribenter.

Bøgerne faas ved Henvendelse til Sekretæren, Kommunalærer
Albert Thomsen, Bjelkes Hus, Holbæk.